

Informe social 2014

Desigualtats i exclusió social a Catalunya

DIRECCIÓ: EVA GRANADOS

COORDINACIÓ: SÍLVIA DOTRAS, CRISTINA GONZÁLEZ I RAÚL IZQUIERDO

Fundació
Rafael Campalans

COL·LECCIÓ INFORMES

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, resta rigorosament prohibida sense l'autorització expressa dels titulars del *copyright*, i estarà sotmesa a les sancions establertes per la llei.

Primera edició: Desembre 2014
© d'aquest edició: Fundació Rafael Campalans
Nicaragua, 75-77
08029 Barcelona
Tel. 93 319 54 12
e-mail: fundacio@fcampalans.cat
www.fcampalans.cat

Direcció: Eva Granados
Coordinació: Sílvia Dotras, Cristina González i Raúl Izquierdo
Edició: Cristina González
Disseny: *theroomrooms'*
Maquetació i impressió: a.bís, comunicació audiovisual, s.l.

ISSN: 1887-4037

Dipòsit legal: B-8.843-2007

Índex

Notes sobre els autors	5
Presentació	9
Esther Niubó	
L'exclusió social: quan la pobresa només és una part del problema	11
Sílvia Dotras i Raúl Izquierdo	
01 Dimensió econòmica de l'exclusió social	
OCUPACIÓ	
- Treballar i continuar sent pobres	37
<i>Raquel Gil</i>	
- Les desigualtats de gènere en el mercat de treball	43
<i>Sara Berbel</i>	
POBRESA	
- La pobresa amb ulls d'infant	51
<i>Felipe Campos</i>	
- Una radiografia de la pobresa energètica	59
<i>Jordi Giró</i>	
02 Dimensió residencial de l'exclusió social	
- Una resposta a l'exclusió residencial i al precariat: el lloguer assequible	69
<i>Pau Pérez de Acha</i>	
03 Dimensió formativa de l'exclusió social	
EDUCACIÓ SUPERIOR	
- Obstacles a la funció d'ascensor social de la universitat	79
<i>João França</i>	
- La universitat i la precarietat: el professorat associat com a evidència	89
<i>Jordi Mir</i>	
04 Dimensió político-administrativa i de protecció social	
- Les desigualtats en salut: més pobresa en un model de convivència amb menys valors socials	99
<i>Josep Maria Sabaté</i>	

- La maternitat com a factor de desigualtat: els problemes de la conciliació de la vida personal, laboral i familiar	109
<i>Maria Mas</i>	
- El finançament del sistema públic de pensions	117
<i>Bernardo Fernández</i>	
- L'agreuement de la desigualtat en l'accés al servei públic de justícia	125
<i>Àlex Solà</i>	
Notes finals	131
<i>Eva Granados</i>	

Notes sobre els autors

Sara Berbel

Doctora en Psicologia Social per la Universitat de Barcelona i professora de tercer cicle a la UB i la UAB. Ha estat directora general d'Igualtat d'Oportunitats al Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya i presidenta de l'Institut Català de les Dones. Ha rebut el *Premi Aspasia en defensa de l'equitat de gènere* al 2014, atorgat per la Xarxa de Directives i Professionals de l'Acció Social (DDiPAS) i l'Observatori del Tercer Sector. Ha estat també convidada pel Departament d'Estat dels Estats Units com a experta en lideratge i gènere al 2012.

Entre les seves publicacions destaquen *El cuerpo silenciado; Sin cadenas, Nuevas formas de libertad en el siglo XXI; Directivas y empresarias. Mujeres rompiendo el techo de cristal i Ideas que cambian el mundo*.

Felipe Campos

Director General de l'Associació Educativa Itaca, entitat d'Acció Social i Comunitària de L'Hospitalet de Llobregat. Membre de diverses institucions, docent, autor de diversos articles i col·laborador de la Fundació Pere Tarrés, membre del grup motor de la Plataforma d'Infància de Catalunya de la Taula del Tercer Sector i Vicepresident del Consell de l'Esplai, i membre de diferents consells municipals de ciutat L'Hospitalet. Patró de la Fundació Biblioteca Social, on és vocal, de la Fundació Mare de Déu dels Desemparats, serveis integrals per la gent gran, on també és vocal, i de la Fundació Jóvenes e Inclusión d'àmbit estatal, on és vicepresident. És Premi IMPULSA 2013 de la Fundació Príncep de Girona en Emprenedoria Social, Premi Joves Emprenedors 2014 per la Universitat Europea de Madrid i a Youth Foundation i Premio Nacional de Juventud 2014 por INJUVE, Instituto de la Juventud del Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

Sílvia Dotras

Llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració per la Universitat Pompeu Fabra, Màster en Gestió Pública i Màster en Tècniques d'Investigació Social Aplicada. Àrees de treball: les tècniques quantitatives aplicades al desenvolupament econòmic local i la metodologia d'investigació en Ciències Socials.

Bernardo Fernández

Ha cursat estudis de batxillerat superior, Direcció d'empreses i màrqueting. Ha treballat en el sector del comerç i dels serveis. Ha estat gerent, durant quinze anys, d'una empresa dedicada a la restauració de pells i també en el sector de les assegurances. Afiliat al Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE) des del 1980. Diputat en la VI i VII legislatura (1999-2006). Comissionat de l'Alcaldia a l'Ajuntament de Barcelona (2007-2011).

João França

Periodista. Treballa a *El Diari de l'Educació i CatalunyaPlural.cat – eldiario.es*, mitjans de la Fundació Periodisme Plural, de la qual és membre fundador. En aquests mitjans escriu principalment sobre universitat i moviments socials. També és membre de l'Observatori del Sistema Universitari i col·labora amb el Centre d'Estudis sobre Moviments Socials (CEMS) de la UPF. Graduat en Humanitats a la UPF, va militar en l'Assemblea d'Humanitats, l'Associació d'Estudiants Progressistes (AEP) i la Plataforma Universitària en Defensa de la Universitat Pública (PUDUP) durant l'etapa d'estudiant.

Raquel Gil

És llicenciada en Dret i Postgrau en Relacions Internacionals i Dret Comunitari per la Universitat de Barcelona. Entre el 2005 i el 2013 va ser presidenta de l'Associació d'Ajuda Mútua d'Immigrants a Catalunya (AMIC – UGT de Catalunya). Ha estat secretària de Polítiques de Dona i Igualtat de la UGT de Catalunya (2008), secretària d'Igualtat i Polítiques Socials (2009), i des del 2013 és secretària de Suport a les Persones Aturades. A nivell institucional ha estat membre del CTESC, del Consell de Relacions Laborals i de la Comissió Permanent del Consell Nacional de Dones, entre d'altres.

Jordi Giró

President de la Confederació d'Associacions Veïnals de Catalunya (CONFAVC), una organització sense ànim de lucre que coordina 461 associacions veïnals i 22 federacions i que, a través dels seus projectes i campanyes, treballa per millorar la qualitat de vida dels veïns i les veïnes des dels barris de Catalunya.

Davant de l'accelerat increment de la pobresa energètica, la CONFAVC, juntament amb altres moviments socials, forma part de l'Aliança contra la pobresa energètica, a partir de la qual està promovent la ILP de Mesures Urgents per fer front a l'Emergència Habitacional i a la Pobresa Energètica.

Eva Granados

Llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració per la Universitat de Barcelona. Màster en Gestió Pública a ESADE. És experta en mercat de treball i diàleg social per la Universitat Complutense de Madrid, en col·laboració amb l'escola Julián Besteiro de la UGT. Ha estat membre del secretariat nacional de la UGT de Catalunya (2002- 2010), amb diverses responsabilitats. També ha format part del Consell Econòmic i Social d'Espanya, del Servei Públic d'Ocupació Estatal i del Consell del Fons Social Europeu.

És secretària d'Ocupació i Polítiques Socials i responsable de l'Àrea Socioeconòmica de la Comissió Executiva del PSC. Diputada al Parlament de Catalunya des de l'any 2010. En aquesta legislatura és secretària general del Grup Parlamentari Socialista i portaveu de la Comissió de Benestar Social i Família.

Raúl Izquierdo

Llicenciat en Ciències Polítiques i de l'Administració per la Universitat Pompeu Fabra, Màster en Gestió Pública i Màster en Tècniques d'Investigació Social Aplicada. Desenvolupa la seva activitat en l'àmbit de l'avaluació de les polítiques públiques i la construcció i anàlisi d'indicadors socioeconòmics.

Maria Mas

Llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració. Màster en Gestió Pública i en Tècniques d'Investigació Social Aplicada. A nivell professional, ha treballat en l'anàlisi i tractament de dades, primer a l'Administració Pública i després a l'àmbit de la consultoria, on actualment hi desenvolupa projectes d'igualtat de gènere i d'avaluació de polítiques públiques, entre d'altres.

Jordi Mir

Doctor en Humanitats per la Universitat Pompeu Fabra. Membre de l'Observatori del Sistema Universitari i del Centre d'Estudis sobre Moviments Socials. A la mateixa universitat és professor associat del Departament d'Humanitats. Les seves principals àrees de recerca són la filosofia moral i política, la democràcia i la participació, els moviments socials en el món contemporani i les propostes rupturistes durant el franquisme i la Transició. Les darreres publicacions com a autor i editor són *Revoluciones en femenino* (Icaria, 2014) i *Gramsci y la sociedad intercultural* (Montesinos, 2014).

Esther Niubó

Llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració, en l'especialització de Relacions Internacionals, per la Universitat Autònoma de Barcelona. És màster en Política Internacional per la Universitat Libre de Bruxelles, en Comerç Exterior i Economia Internacional per la Universitat de Barcelona, i en Polítiques Públiques i Socials per la Universitat Pompeu Fabra-John Hopkins University.

Ha treballat com a analista a la Secretaria de Política Europea i Internacional del PSC (2001-2004), i com a assessora al Parlament Europeu (2004-2009). Ha estat Secretària de Política Europea del PSC (2011-2014) i des de juliol de 2014 portaveu del partit. És directora de la Fundació Rafael Campalans des de gener de 2013.

Pau Pérez de Acha

Llicenciat en Dret per la UAB i Programa de Desenvolupament Directiu i gestió empresarial per IESE (Universitat de Navarra). Té formació complementària en Màrqueting, Finances i Gestió de persones, també per IESE.

És director de la Fundació Foment de l'Habitatge Social de Càritas i membre del Grup d'Habitatge de la Taula del Tercer Sector Social de Catalunya, del Consell Habitatge Barcelona i del Comitè Executiu d'ULI Barcelona.

Emprenedor en l'àmbit de la consultoria social des de l'any 2008, ha dut a terme més de 120 projectes nacionals i Internacionals els darrers 4 anys, projectes per l'administració pública, empreses i organitzacions socials en els àmbits de la promoció econòmica, habitatge social, organització, ocupació, comerç, finances i planificació estratègica.

Josep Maria Sabaté

Llicenciat en Direcció i Administració d'Empreses per la Universitat Rovira i Virgili i Diplomant en Ciències Empresarials per la UB. Director de projectes estratègics del Hospital Universitari Sant Joan de Reus, ha estat portaveu del grup parlamentari socialista al Parlament de Catalunya durant la IX Legislatura (2010-2012) i director del Servei Català de la Salut (2007-2010).

Àlex Solà

Advocat en exercici adscrit al Col·legi de Barcelona des de 1992 on forma part de la Comissió de Defensa dels Drets de les Persones i del Lliure Exercici de l'Advocacia. És membre de l'Associació Catalana per al Defensa dels Drets Humans.

Presentació

Esther Niubó

Directora de la Fundació Rafael Campalans

Després de l'èxit de l'*Informe Social 2013. Atur, pobresa i desigualtats a Catalunya*, la Fundació Rafael Campalans no volia deixar passar l'oportunitat de continuar analitzant les desigualtats socials existents a casa nostra, conscients que aquestes tenen un impacte negatiu en el model de creixement, i que perjudiquen greument el progrés i la cohesió social a la qual aspirem els i les progressistes. Per això, i amb la voluntat de seguir contribuint al debat sobre com fer possible a Catalunya un model de benestar propi de les societats avançades, hem considerat necessari i convenient plantejar un segon informe social centrat, en aquesta ocasió, en l'estudi de les desigualtats i l'exclusió social a la nostra societat, amb dades molt actualitzades de l'any que acabem de deixar enrere, i que porta per títol: *Informe Social 2014. Desigualtats i exclusió social a Catalunya*.

I és que, si bé és cert que des d'àmbits governamentals o empresarials arriben notícies relatives a una incipient recuperació econòmica a Catalunya i a la resta d'Espanya basada en una evolució positiva de determinats indicadors macroeconòmics, no percebem els mateixos signes de recuperació en l'àmbit social, o una millora de les condicions de vida de la ciutadania. Ans al contrari, en determinats casos, les situacions de vulnerabilitat social s'han agreujat i, per això, per segon any consecutiu, la Fundació ha volgut posar el focus en la situació de moltes persones i famílies que no perceben aquesta "recuperació", i que continuen trobant-se en situació d'exclusió social. I per fer-ho, en aquest informe analitzarem els factors de vulnerabilitat social que tenen un efecte directe sobre aquesta exclusió per aproximar-nos a les seves múltiples vessants.

En aquest sentit, en el capítol introductor, a banda d'una aproximació teòrica sobre el concepte d'exclusió social en relació al de desigualtats o al de pobresa, trobareu una explicació exhaustiva de cada factor de risc social (personals, familiars i de l'entorn, socioeconòmics i politicoadministratius) i de les diferents dimensions que expliquen l'exclusió (econòmica, residencial, formativa, politicoadministrativa i relacional), que serviran per ordenar l'informe.

D'aquesta manera, el text es divideix en quatre apartats on s'agrupen els diferents capítols. En el dedicat a la dimensió econòmica de l'exclusió social, podeu llegir els articles que examinen les desigualtats en el mercat de treball i la precarietat laboral, així com dues reflexions sobre la pobresa infantil o energètica, fenòmens molt preocupants malauradament d'actualitat. En l'apartat dedicat a la dimensió residencial podeu consultar un article centrat en pobresa i habitatge que posa de manifest la realitat derivada de les persones que acaben patint execucions hipotecàries amb pèrdua d'habitatge. En la dimensió formativa, us recomanem la lectura de dos articles centrats a l'educació superior que posen llum sobre els obstacles a la funció d'ascensor social de la universitat arran de l'increment de taxes universitàries, i sobre el "precaritat" universitari, amb el professorat associat com a evidència. I finalment, en la dimensió polític-administrativa i de protecció social, trobareu els articles dedicats a les desigualtats en salut, a la maternitat com a factor de desigualtat vinculat a les dificultats de la conciliació de la vida personal, laboral i familiar, al finançament del sistema públic de pensions i a les desigualtats d'accés a la justícia derivades, entre d'altres, de la introducció de les taxes judicials, la limitació de l'univers de beneficiaris de la justícia gratuïta, les costes judicials i l'IVA.

Des d'aquestes línies, i en nom de la Fundació, vull agrair de manera expressa la col·laboració desinteressada de tots els autors i autores que novament enguany han fet possible aquest informe, i molt especialment als seus coordinadors: el Raül Izquierdo, la Sílvia Dotras i la Cristina González, pel seu impuls i orientació, el temps, esforç i feina que han dedicat perquè avui tingueu aquest llibre a les vostres mans. També a la Eva Granados, per la seva direcció i determinació en acompanyar políticament la Fundació en aquest camp d'estudi i divulgació, i per l'esforç de traduir els diferents anàlisis i aproximacions en propostes de mesures i actuacions concretes per a combatre l'exclusió, des de la política, en les seves múltiples cares. Ho podeu consultar en les notes finals. Gràcies a totes i tots per la vostra il·lusió, rigor i compromís.

El nostre país són totes i cadascuna de les persones que el conformen, i per això la Fundació Rafael Campalans continuarà treballant i posant el focus en la situació de moltes persones i famílies que sovint, com diu el propi informe, també se senten excloses de l'àmbit de presa de decisions col·lectives més immediat.

En definitiva, estic convençuda que l'informe que teniu a les mans us aportarà dades, conceptes i propostes que us resultaran d'utilitat i interès. Desitjo que la seva lectura contribueixi a la reflexió sobre com assolir la societat justa que desitgem.

L'exclusió social: quan la pobresa només és una part del problema

Sílvia Dotras i Raúl Izquierdo

La importància d'estudiar l'exclusió social

El ritme de creixement del PIB, així com la reducció de la taxa d'atur en els últims trimestres han estat arguments emprats pels governs central i de la Generalitat per anunciar una incipient recuperació econòmica a Catalunya i al conjunt de l'Estat. L'evolució positiva d'algunes dades macroeconòmiques, però, no equival a dir que els estàndards de vida previs a la crisi s'estan recuperant. La sortida de la recessió econòmica no està comportant que els col·lectius més afectats durant aquests anys visquin millor, fet pel qual no es pot parlar d'una recuperació social.

Hi ha evidència per afirmar que **el ritme de recuperació social serà més lent que el de la recuperació econòmica**. Això s'explica perquè els estralls que ha produït la crisi en les condicions de vida de les persones no se superaran tan sols amb un increment del nivell general d'ingressos; la recessió ha comportat un deteriorament profund de l'estatus socioeconòmic de les famílies, que en molts casos ha arribat a cronificar-se per la durada de la crisi.

La diversificació dels factors de vulnerabilitat ha comportat que el risc d'exclusió social s'estengui més enllà de col·lectius que tradicionalment s'havien associat amb la marginació. Els estereotips vinculats a la pobresa van generar en l'imaginari col·lectiu la idea que la majoria de persones podien contemplar el fenomen des de la distància, segurs que l'exclusió no els afectaria a ells. El desenvolupament de la crisi hauria d'haver-nos conscienciat que totes les persones som candidates a caure en l'exclusió social.

Qui podia pensar fa 10 anys que una persona jove amb bon estat de salut formaria part d'un dels col·lectius amb més dificultats per participar plenament en la societat? O que una persona immigrada amb qualificació superior i una elevada ocupabilitat podria quedar exclosa de la societat de destí pel fet de no tenir regularitzada la seva situació al país? Així doncs, en comptes de referir-nos al perfil de la persona exclosa, avui dia és més encertat referir-se a les múltiples cares de l'exclusió.

L'aproximació a les situacions de dificultat que les persones poden experimentar al llarg de la vida ha anat variant en les darreres dècades. Tradicionalment, el focus s'havia posat en el concepte de pobresa, definida com la incapacitat de l'individu de satisfer els mínims vitals de subsistència, i com la impossibilitat d'accedir a un nivell de vida equiparable al de l'entorn més immediat. Anys més tard, l'atenció es va ampliar més enllà de les qüestions monetàries, per considerar també la incidència de la pobresa en altres àmbits de la vida. Així, l'any 1975 la Comissió Europea va alertar de la "desconnexió" que podrien patir determinats col·lectius com a conseqüència de la manca de recursos econòmics. Però en aquell moment, el terme exclusió social encara no s'emprava de manera explícita.

És l'Estratègia Europa 2020 la que situa l'exclusió social en el centre dels esforços per garantir un creixement integrador. Aquesta estratègia centra l'atenció en cinc àmbits, entre els quals hi ha

l'ocupació, l'educació i la reducció de la pobresa i l'exclusió social. El treball per la millora d'aquestes àrees es concreta en diversos objectius a nivell europeu que posteriorment els estats membres van adaptar a la seva realitat, a través dels Programes Nacionals de Reformes.

Selecció d'objectius Estratègia Europa 2020

Àrea	Indicador	Objectius per a 2020	
		Objectiu europeu	Objectiu Espanya
Ocupació	Taxa d'ocupació de la població de 20 a 64 anys	≥ 75%	≥ 74%
Educació	Taxa d'abandonament escolar prematur	< 10%	< 15%
	Percentatge de persones de 30 a 34 anys amb formació terciària	≥ 40%	≥ 44%
Lluita contra la pobresa i l'exclusió social	Taxa de risc a la pobresa o l'exclusió social (AROPE)	20 milions de persones menys	1,4-1,5 milions de persones menys

Font: Comissió Europea i Ministeri d'Ocupació i Seguretat Social

Un dels indicadors clau en el monitoratge de l'Estratègia Europa 2020 és la taxa de risc de pobresa o exclusió social (AROPE), que comprèn tres sub-indicadors: *la taxa de risc de pobresa després de transferències socials, la taxa de privació material severa i el percentatge de persones que viuen en llars amb intensitat del treball molt baixa*. Aquest índex pretén donar una visió multidimensional del fenomen més enllà dels aspectes monetaris, en la qual altres aspectes de la vida que impedeixen la plena integració de les persones a la societat també es vegin reflectits. La complementarietat dels tres components de l'AROPE vindria donada perquè, si bé la taxa de risc de pobresa és un indicador relatiu que depèn de la societat en què es viu; la privació material és una mesura absoluta dels estàndards de vida dels individus, ja que recull la impossibilitat de consumir determinats béns considerats bàsics. I d'altra banda, la població en llars amb baixa intensitat del treball mesura una altra esfera crucial per determinar si un individu està exclòs socialment, la seva participació en el món laboral.

Malgrat que la taxa AROPE representa un avenç significatiu respecte dels enfocaments anteriors basats primordialment en el component monetari, convé tenir present que aquest índex tampoc no recull el fenomen de l'exclusió social de manera holística. **Una persona que no pot ampliar la seva formació, accedir a un habitatge, participar activament en la política, demanar ajut a persones de confiança o acudir al sistema de protecció social davant possibles contingències també pot ser susceptible de caure en l'exclusió social, però la seva situació no es veuria reflectida a la taxa AROPE.**

Per tal de proporcionar una visió integral del fenomen de l'exclusió, en aquest capítol es presentaran també altres indicadors referits a les esferes de la vida que estan vinculades a l'exclusió social.

Estem davant d'un fenomen complex, difícil d'acotar, que es manifesta en diversos àmbits de la vida de les persones. Malauradament, però, sovint la incomprensió del concepte ha portat a parlar de l'exclusió social com un eufemisme de la pobresa; quan realment va més enllà. Aquest ús laxe del concepte no contribueix a abordar-lo de manera integral i, en conseqüència, pot donar lloc a l'adopció de mesures parcials, que resulten poc efectives per eradicar-la.

L'exclusió social ve donada per una pèrdua de la capacitat de participar en un o diversos àmbits de la vida: l'econòmic, el residencial, el formatiu, el polític-administratiu i el relacional, entre d'altres. La pèrdua d'integració en alguna d'aquestes dimensions deixa l'individu en una situació de vulnerabilitat que pot desencadenar un procés que l'allunyi dels estàndards de la societat en la qual viu i li impedeixi desenvolupar els seus plans de vida. Aquest aïllament sol ser un motiu de frustració per a les persones que el pateixen.

L'exclusió social sempre s'enuncia respecte d'altres col·lectius, els inclosos, que gaudeixen dels recursos necessaris per acomplir els seus projectes de vida. Aquest és un terme relatiu, que posa de manifest l'existència de desigualtats socials, és a dir, la dualització progressiva de la participació en la societat.

Factors de vulnerabilitat social

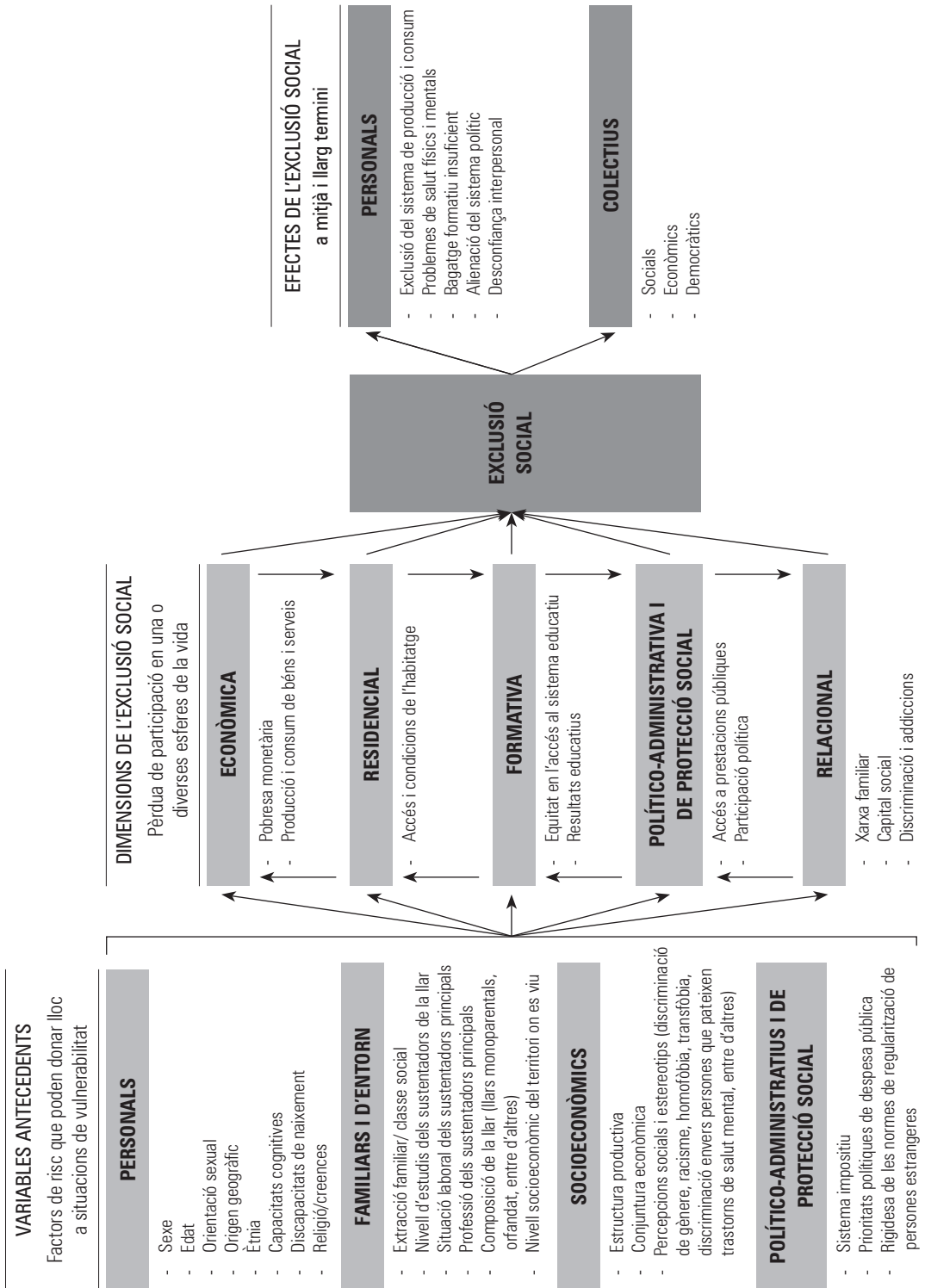
Hi ha aspectes que poden fer que uns individus tinguin, d'entrada, més probabilitat que altres de caure en l'exclusió social. Són les anomenades **variables antecedents, sobre les quals l'individu té escassa capacitat d'incidir**.

- Dins d'aquests aspectes, hi hauria els factores personals, que són trets sociodemogràfics inherents a l'individu: el sexe, l'edat, l'origen geogràfic, l'orientació sexual, la religió o les creences poden situar els individus en situació de vulnerabilitat en funció de la societat que s'analitzi. El fet de ser dona pot ser un condicionant a la integració en alguns països, mentre que en d'altres (com els del nord d'Europa), el sexe no s'associa a les oportunitats de participar plenament en el mercat de treball, en el món de la cultura, l'educació o la política.

- Un segon tipus de factors són les característiques familiars i de l'entorn més proper. A diferència dels factors personals, molts dels quals es distribueixen de manera aleatòria (sexe, capacitats cognitives), aquestes variables reflecteixen l'extracció social de l'individu. Per exemple, nombroses investigacions han constatat que el nivell d'estudis i l'estatus socioprofessional dels membres de la llar incideixen en la probabilitat d'abandonar prematurament els estudis, accedir a una ocupació qualificada o gaudir de capital social, entre d'altres. El territori de socialització de l'individu pot incrementar també el risc de patir exclusió social. Les persones que viuen en barris econòmicament degradats de les grans ciutats, o en zones rurals amb formes de convivència tradicionals i resistents al canvi comparteixen una situació de desavantatge respecte d'altres territoris. En aquest sentit, el fet de predir que els infants d'un barri deprimat abandonaran prematurament els estudis en una proporció més alta que els seus companys de zones més benestants no és casual, és un reflex que l'exclusió social és capaç de transmetre's entre generacions: si els menors són socialitzats en un entorn vulnerable, tenen més probabilitats d'acabar experimentant situacions de precarietat comparables a les de les generacions precedents perquè acabaran interioritzant els costums i creences del seu entorn.

- Característiques de tipus econòmic, com l'estructura productiva i la conjuntura econòmica, o socials, com els estereotips que hi ha en un país en relació amb determinats col·lectius, són factors que es troben fora del control de l'individu però poden condicionar els seus plans de vida.

- El risc que una persona es trobi en situació d'exclusió social depèn també de les prioritats governamentals, a través de les polítiques d'ingressos i de despesa. En funció de les preferències polítiques dels partits que accedeixen al poder, determinats col·lectius poden ser objecte d'especial protecció, com ha succeït a Espanya amb l'establiment d'un sistema públic de pensions de jubilació. En canvi, és possible que altres grups socials no es vegin igualment beneficiats de les prioritats governamentals, com ho evidencia l'escassetat de polítiques de família adreçades als segments de població més joves.

No hi ha un únic camí cap a l'exclusió social, sinó que aquesta pot ser el resultat de diversos escenaris. El fet de no participar en un àmbit de la vida d'acord amb els estàndards socials no converteix automàticament una persona en exclosa; de la mateixa manera que tenir dificultats en una esfera de la vida no és condició *sine-qua-non* per caure en l'exclusió. Per exemple, una persona que perd la feina no té per què quedar aïllada del seu entorn si compta amb xarxes familiars i socials, o si pot acudir a les prestacions d'un estat del benestar sensible davant les contingències del mercat de treball. Hi ha factors personals, familiars, socials i/o institucionals que poden compensar situacions de vulnerabilitat. Tampoc no es podria parlar d'exclusió social quan l'individu opta lliurement per no participar en una de les dimensions considerades, com per exemple les persones que decideixen no participar electoralment.

Però quan el fet de quedar al marge d'un àmbit de la vida no respon a la deliberació de l'individu sinó a l'existència de condicionants socials, la manca de participació sovint porta associada la pèrdua d'integració en altres dimensions. Malauradament, **quan es produeix una situació de vulnerabilitat, sol donar-se un efecte "bola de neu", pel qual la precarietat en un àmbit de la vida s'estén a altres dimensions.** Així, en absència de factors compensatoris, la precarietat laboral del jovent incrementaria la probabilitat de tenir dificultats en l'accés a un habitatge, ja que la dimensió econòmica incideix en la dimensió residencial.

Les dimensions de l'exclusió social a Catalunya

Dimensió econòmica

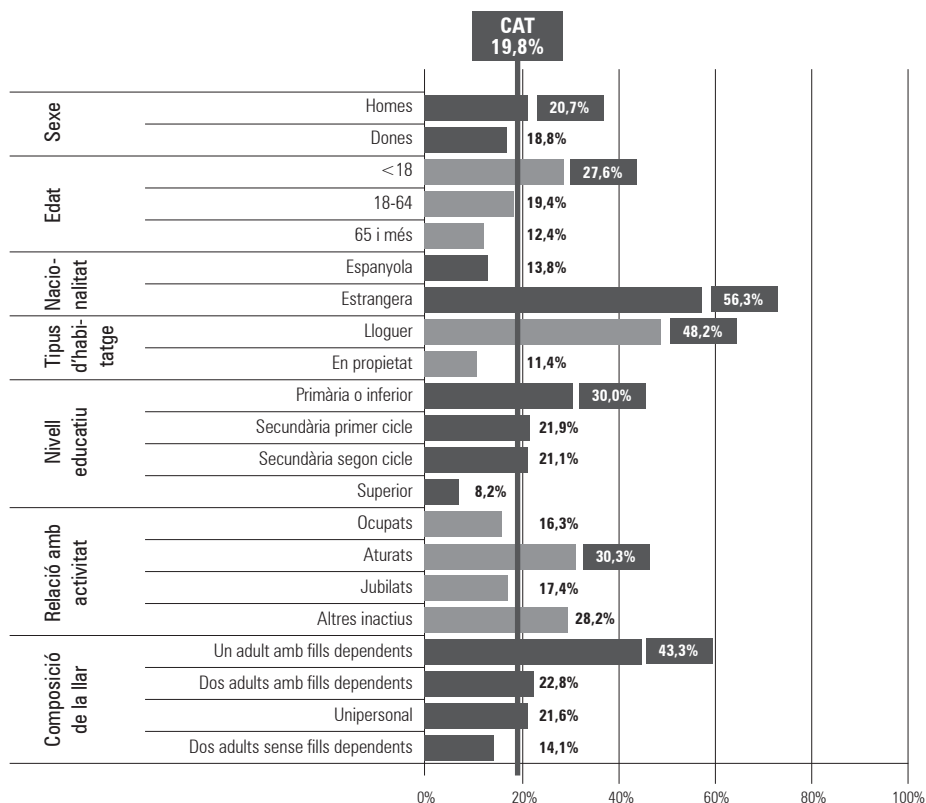
De les diverses dimensions de l'exclusió, l'econòmica és la que tradicionalment s'ha abordat amb més profunditat, en la mesura que bona part de les carències que pot experimentar un individu en altres esferes de la vida s'originen per la manca de recursos monetaris, els problemes per integrar-se plenament al mercat de treball i el fet de no poder consumir determinats béns i serveis.

Pobresa monetària i desigualtat d'ingressos

D'acord amb l'Enquesta de condicions de vida, l'any 2013 1.463.100 catalans estaven en risc de pobresa, és a dir, no disposaven dels recursos monetaris suficients per mantenir un nivell de vida equiparable al dels seus conciutadans. La taxa de risc de pobresa a Catalunya (19,8%) és lleugerament més baixa que la del conjunt de l'Estat (20,4%), però 3,1 punts percentuals més alta que la de la zona euro. A l'hora d'analitzar aquestes dades, s'ha de tenir en compte que la taxa de risc de pobresa és un indicador relatiu, que es calcula en funció del nivell general d'ingressos que hi ha al territori de referència (normalment, es considera en risc de pobresa la població amb renda inferior al 60% de la mediana d'ingressos).

La fórmula permet desvincular el recompte de persones pobres de la conjuntura econòmica. Pel fet que el llindar de pobresa varia segons l'estat de l'economia, és possible evitar que en períodes de bonança la taxa de risc de pobresa caigui per un efecte estadístic, sense que el poder adquisitiu de les persones s'hagi incrementat. Com a contrapartida, en moments de recessió és probable que el nombre de persones pobres no tan sols no augmenti, sinó que hi hagi una millora aparent de l'indicador. Per aquest motiu, les comparacions entre territoris i moments del temps requereixen un coneixement precís dels llindars a partir dels quals s'han calculat les taxes. Resulta més interessant, en canvi, fer una anàlisi interna de l'indicador per a diferents grups socials. En aquest sentit, els col·lectius amb més probabilitat d'esdevenir pobres a Catalunya l'any 2013 són les persones de nacionalitat estrangera (56,3%), aquells que viuen en un habitatge de lloguer (48,2%), les famílies monoparentals amb fills dependents (43,3%), les persones que es troben a l'atur (30,3%), els qui com a màxim han assolit estudis primaris (30,0%) i els menors de 16 anys (27,3%).

Taxa de risc de pobresa Catalunya. 2013 (%)

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2013

El fenomen de la pobresa no pot estudiar-se de manera dicotòmica, ja que diferenciar simplement entre “pobres” i “no pobres” amaga un ampli ventall de situacions, algunes de les quals poden accelerar el procés d'exclusió social. **La bretxa de pobresa** és un indicador que mesura “com de pobres són els pobres”, és a dir, la distància en termes percentuals entre la mediana dels ingressos de la població en risc de pobresa i el llindar. Suposant que la població catalana s'ordenés de manera creixent d'acord amb els seus ingressos i que el primer individu que té una renda superior al llindar de pobresa percep 100 unitats monetàries, l'any 2013 les persones pobres a Catalunya en van rebre 73. Fent aquesta anàlisi per col·lectius, els menors de 16 anys van ser el grup més pobre (65,4).

El fet que una part de la població estigui en risc d'exclusió denota que en un país hi ha un alt grau de polarització social. Una manera de quantificar el grau de desigualtat que hi ha en un territori i, per tant, el volum de persones que són susceptibles de quedar al marge de la societat en què viuen és l'Índex de Gini. En una escala que pot oscil·lar entre 0 i 1, on el 0 correspon a la màxima igualtat en els ingressos de la població, a Catalunya l'any 2013 l'Índex de Gini va ser de 0,326, lleugerament per sota de la dada del conjunt d'Espanya (0,337).

Mercat de treball

Com s'ha exposat prèviament, els motius que poden conduir una persona a l'exclusió social són diversos, encara que nombrosos autors apunten que la precarietat en el mercat de treball està molt correlacionada amb la pèrdua d'integració de l'individu, ja que determina en bona mesura les seves possibilitats de desenvolupar els projectes vitals. Però no tan sols això, **disposar d'una ocupació digna proporciona a la persona un rol en la societat; la fa sentir integrada, útil**. En aquest context, la lluita contra la pobresa i la precarietat laboral esdevenen dos dels principals motors d'inclusió social.

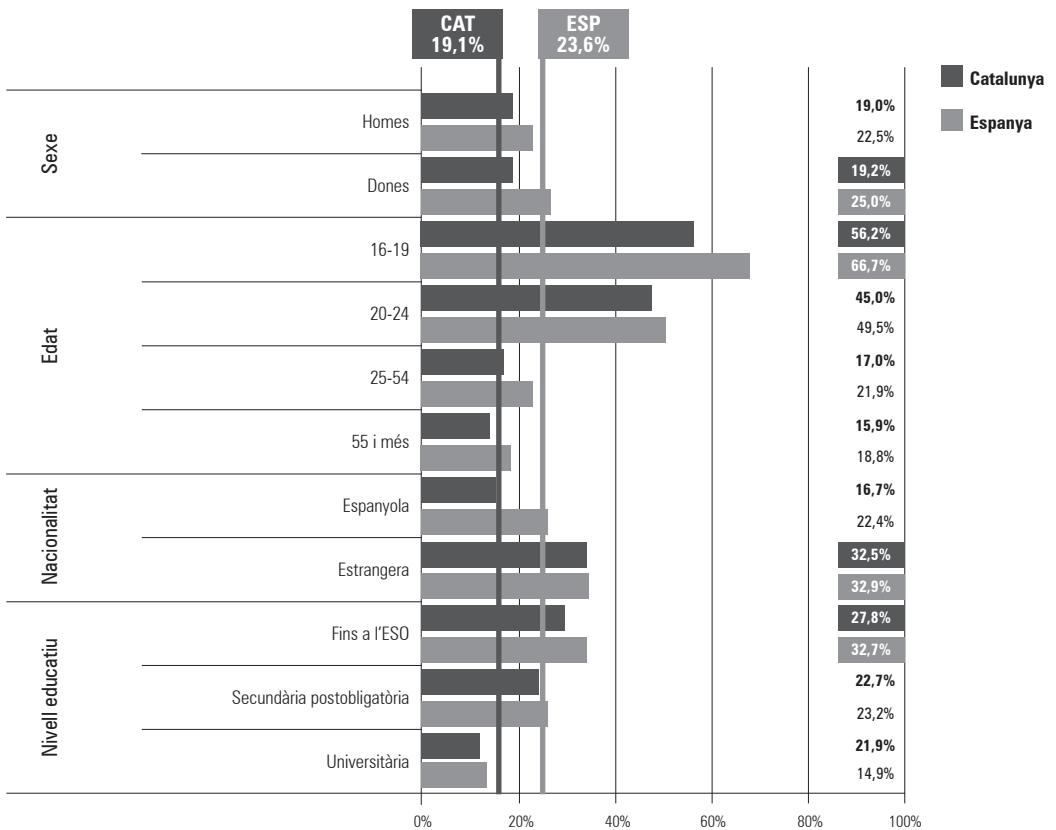
El principal indicador de l'Estratègia Europa 2020 en l'àmbit del mercat de treball és la taxa d'ocupació que, d'acord amb els objectius consensuats a nivell comunitari, l'any 2020 hauria d'arribar al 75,0% al conjunt de la UE. Amb tot, la mesura més adient per estudiar l'exclusió social a Catalunya és la taxa d'atur, que quantifica el percentatge de la població en edat de treballar que busca ocupació i no en troba. Per primera vegada des de l'any 2011 la taxa d'atur a Catalunya s'ha situat el 3r trimestre de 2014 per sota del 20,0%, encara que el percentatge continua sent el doble que la mitjana de la UE.

Si bé al conjunt de Catalunya 2 de cada 10 persones volen treballar i no poden, la situació és especialment greu per a alguns col·lectius: més de la meitat dels joves de 16 a 19 anys estan a l'atur. Es podria argumentar que la baixa ocupabilitat d'aquest grup es deu al fet que les persones en aquesta franja d'edat com a màxim han assolit estudis secundaris postobligatoris. Amb tot, la probabilitat d'estar a l'atur entre els joves de 20 a 24 anys (45,0%), que ja han pogut obtenir una titulació superior, és similar a la del grup de 16 a 19 anys. D'aquestes dades es desprèn que, amb independència de la formació assolida, **ser jove és un factor de risc a l'hora d'integrar-se plenament al mercat de treball**. Sembla que a mesura que s'incrementa l'edat, també ho fa la probabilitat de tenir feina. Un cas particular és el dels individus de 55 anys i més, que presenten una taxa d'atur del 15,9%. Si bé aquesta xifra es podria valorar positivament, ja que les persones de 55 anys i més que perden la feina tenen moltes dificultats per trobar-ne una altra, no es pot obviar que la majoria de persones d'aquesta franja d'edat ja han estat expulsades del mercat de treball. La taxa d'activitat per a aquest grup és només del 24,7%, en contrast amb el 90,3% dels individus de 25 a 54 anys.

A Catalunya, les persones de nacionalitat estrangera tenen el doble de probabilitats (32,5%) d'estar a l'atur que les de nacionalitat espanyola (16,7%). La situació relativa dels autòctons és més favorable a Catalunya que al conjunt d'Espanya; no així en la inserció laboral de les persones de nacionalitat estrangera, en què la taxa d'atur és gairebé idèntica (al voltant del 33,0%).

Les dades de l'EPA posen de manifest que hi ha una associació entre el nivell d'estudis màxim assolit i la taxa d'atur. Tot i així, **a Catalunya i a Espanya la capacitat de la formació d'afavorir la integració en el mercat de treball és més feble que a l'entorn europeu**. A tall d'exemple, per cada universitari europeu que no troba feina, a Catalunya n'hi havia dos l'any 2013.

Taxa d'atur. Catalunya i Espanya. 3r trimestre 2014 (%)

Font: INE. Enquesta de població activa. 3r trimestre de 2014

El risc de caure en l'exclusió social augmenta a mesura que la situació de dificultat es prolonga, ja que les xarxes de què disposa l'individu per compensar les contingències en el mercat de treball es van afeblint amb el temps. **Els actius que es poden perdre en situacions d'atur prolongades no són només recursos monetaris, sinó també capital social, motivació o oportunitats de formació permanent**, entre d'altres. La taxa d'atur de llarga durada, que il·lustra aquest fenomen, és potser un dels indicadors amb més capacitat de predir situacions d'exclusió social. A Catalunya, gairebé 2 de cada 3 persones que estan a l'atur fa un any o més que busquen feina. Des d'una perspectiva optimista, es podria argumentar que la destrucció d'ocupació que ha tingut lloc des de l'inici de la crisi està arribant a la fi, ja que cada vegada hi ha menys persones que passen a trobar-se en situació d'atur. Però una interpretació alternativa és que algunes persones que perden la feina passen directament a la inactivitat, és a dir, que renuncien a reincorporar-se al mercat de treball.

Per concloure que una persona està plenament integrada al món laboral no n'hi ha prou d'estudiar els indicadors de participació en el mercat de treball, ja que actualment a Catalunya el **fet de disposar d'una ocupació no implica necessàriament que la persona tingui un nivell de vida acceptable**.

Variables com la temporalitat, el tipus de jornada o el salari determinen, en darrer terme, si la persona es troba efectivament integrada en el mercat de treball o si té un estatus precari. El percentatge de treballadors amb un contracte temporal és un dels indicadors en què hi ha més convergència entre la situació a Catalunya (18,5%) i al conjunt de la UE. Per col·lectius, gairebé no hi ha diferències entre la proporció d'homes i de dones que tenen una feina de durada determinada. En canvi, aquesta modalitat està molt estesa entre els joves: 6 de cada 10 tenen un contracte temporal. Es podria argumentar que aquest tipus d'ocupacions s'ajusten a les necessitats de persones que prefereixen compaginar la feina amb altres activitats. La realitat, però, és que d'acord amb l'EPA del 3r trimestre de 2014, 9 de cada 10 treballadors amb contractes de durada determinada ho són de manera involuntària, simplement perquè no han pogut aconseguir un contracte indefinit.

Un altre element que introdueix diferències en les condicions de treball és el tipus de jornada. A Catalunya, el 14,0% de les persones ocupades tenen una feina a temps parcial, una proporció molt similar a la del conjunt d'Espanya (15,0%) i inferior a la de la UE (20,3%). Si bé en altres indicadors relatius al mercat de treball s'observa una convergència en la situació d'homes i dones, pel que fa al tipus de jornada no s'observa aquesta tendència: **el percentatge de dones que tenen un contracte a temps parcial és el triple que el d'homes** (21,8% i 7,1%, respectivament). Com succeïa amb la durada del contracte, en preguntar quins són els motius per treballar a temps parcial, un cop més es constata que la majoria no està conforme amb la seva situació. En aquest cas, 6 de cada 10 preferirien treballar a jornada completa.

En analitzar la participació dels individus en el mercat de treball, s'ha posat de manifest que l'associació entre disposar d'un nivell d'estudis elevat i trobar feina a Catalunya és més lleu que en altres països de l'entorn. Però fins i tot una proporció remarcable de les persones universitàries que troben feina acaben desenvolupant tasques que no requereixen aquest tipus de formació (1 de cada 5). Aquesta xifra arriba al 38,7% entre les persones amb titulació en l'àmbit de les humanitats. Segons les dades de l'Agència de Qualitat Universitària, és possible afirmar que aquest desajust és una forma de precarietat laboral, ja que les persones sobrequalificades estan menys satisfetes amb la feina (6,6 sobre 10) que no pas els titulats universitaris que exerceixen tasques ajustades al seu bagatge formatiu (7,8 sobre 10).

Pel que fa al **component retributiu** de l'ocupació, encara avui dia a Catalunya hi ha dones que estan privades d'accedir a salaris equiparables als dels homes. D'acord amb l'Enquesta d'Estructura Salarial, l'any 2012 les dones cobraven, de mitjana, un 25,0% menys que els homes. Es podria argumentar que les diferències en el salari d'uns i altres responen a les diferències en els nivells formatius. Si aquesta fos la causa, la disparitat salarial entre homes i dones hauria de tendir a desaparèixer, en la mesura que entre les generacions més joves el nivell instructiu de les noies ja s'ha equiparat al dels nois. Com a societat, no tan sols no hem estat capaços d'eliminar la bretxa salarial entre homes i dones, sinó que també hi ha disparitat salarial entre altres col·lectius (que sovint tenen poca notorietat pública): a Catalunya, **les persones ocupades de 45 anys o més perceben una retribució 2,3 vegades superior a la dels menors de 25 anys**; els treballadors de nacionalitat espanyola cobren 1,5 vegades més que les persones estrangeres. Es constata, novament, que els joves i els nascuts fora d'Espanya tenen greus dificultats per participar de manera efectiva en el mercat de treball. Més enllà de l'anàlisi per col·lectius, la modalitat de contractació també es relaciona amb el salari: en la mesura que els treballadors amb contractes temporals cobren, de mitjana, 10.000 euros menys que els treballadors amb contractes indefinits, s'evidencia que darrere la contractació temporal sol haver-hi ocupacions precàries.

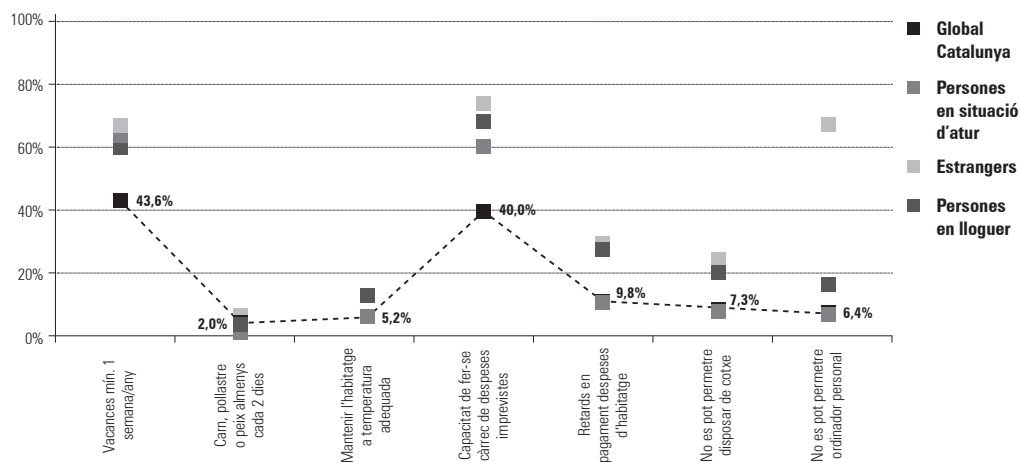
Privació material

En contrast amb la taxa de risc de pobresa, que és un indicador relatiu que depèn dels estàndards de vida de la societat de referència, la privació material mesura la capacitat que té un individu

d'adquirir determinats béns i serveis considerats bàsics. Al marge de les conclusions d'analitzar la taxa de risc de pobresa, els indicadors de privació material donen compte del nivell de vida d'un país. Entre 2008 i 2011, els nivells de privació material van experimentar un repunt als països del Sud d'Europa, que va ser especialment pronunciat a Espanya, Itàlia i Grècia, en concordança amb les fortes caigudes de l'activitat econòmica en aquests països.

L'any 2013, el 43,6% dels catalans no van poder anar de vacances com a mínim una setmana, xifra que va arribar al 68,1% en el cas de les persones estrangeres. 4 de cada 10 van ser incapaços de fer-se càrrec de despeses imprevistes, 1 de cada 10 va tenir retards en els pagaments relacionats amb l'habitatge principal, i el 7,3% no van poder permetre's disposar de cotxe. La taxa de privació material severa comptabilitza el percentatge d'individus que tenen mancances en quatre o més ítems dels nou que es contempen a l'Enquesta de condicions de vida. L'any 2013, el 6,1% de la població catalana es trobava en aquesta situació.

Població amb privació material per tipus de privacions. Catalunya. 2013. (%)

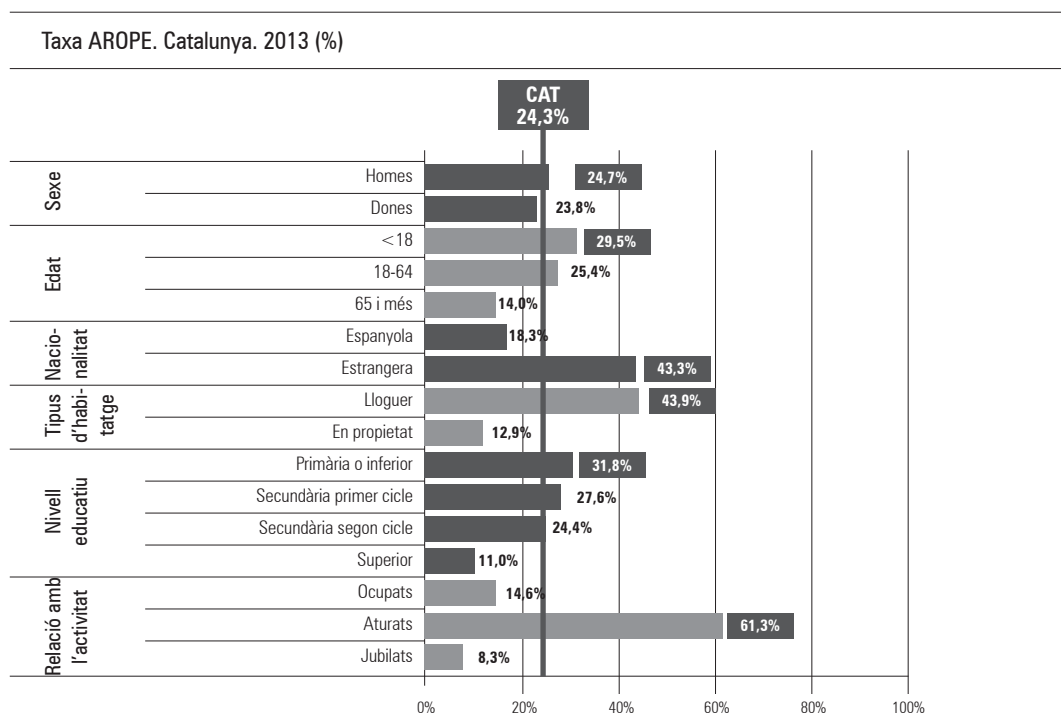

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2013

Tenir cobert un estàndard mínim de subsistència és condició necessària però no suficient per afirmar que una persona participa plenament en la societat en què viu. La impossibilitat d'accedir a béns i serveis relacionats amb l'oci i la cultura també pot conduir a l'exclusió social. A tall d'exemple, les persones amb estudis superiors i les de classe social alta llegeixen més llibres que els individus d'extracció social més baixa. Una altra manifestació de la desigualtat en l'accés a la cultura pot ser la freqüència amb què s'assisteix a espectacles teatrals: **el 82,4% dels individus que no han completat estudis primaris afirmen no anar mai al teatre; en canvi, entre els universitaris, la xifra és tan sols del 16,0%**. És considerable, igualment, el percentatge d'aturats i d'estudiants que no van mai al teatre (més del 40,0% en ambdós casos). Es podria argumentar que les activitats d'oci depenen, essencialment, de les preferències dels individus; i per tant, que les persones amb estudis baixos, aquells que es troben a l'atur i els joves tenen menys interès per activitats culturals com el teatre. Però, en la mesura que aquests són els col·lectius que més dificultats tenen en la majoria dels indicadors econòmics que s'acaben de presentar, és de preveure

que un consum cultural més baix estigui relacionat amb la menor disponibilitat de recursos monetaris, al marge de les preferències individuals.

La taxa de risc de pobresa o exclusió social (AROPE), consensuada a nivell europeu arran de l'Estratègia Europa 2020, sintetitza la manca d'integració dels individus en diversos components de l'esfera econòmica (la pobresa monetària, la participació en el mercat de treball i la privació material). **L'any 2013, 1.779.200 persones a Catalunya es trobaven en risc de pobresa o exclusió social; el 24,3% de la població.** De nou, són les persones en situació d'atur (61,3%), les que viuen en un habitatge de lloguer (43,9%), les de nacionalitat estrangera (43,3%), les que tenen com a màxim estudis primaris (31,8%) i els menors de 18 anys (29,3%) els qui tenen més probabilitat de trobar-se exclosos en termes econòmics.

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2013.

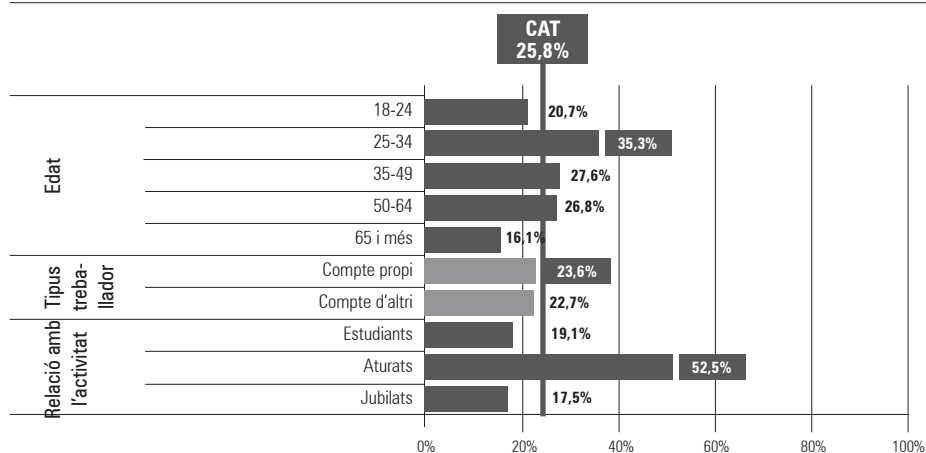
Dimensió residencial

Les contingències relacionades amb l'accés i el manteniment de l'habitatge podrien estudiar-se des de la perspectiva d'una manca de recursos econòmics, però pel fet que la disponibilitat d'un habitatge és imprescindible per desenvolupar un projecte de vida autònom, és oportú analitzar aquestes qüestions com una dimensió específica de l'exclusió social.

D'acord amb les dades del Centre d'Estudis d'Opinió, **l'any 2014 el 25,8% dels catalans tenen dificultats per pagar les despeses de l'habitatge on resideixen** (lloguer, hipoteca o despeses de la

comunitat, entre d'altres). Una mostra que la dimensió residencial està estretament vinculada a la dimensió econòmica i, més concretament, al mercat de treball, és que les persones que es troben a l'atur són les que tenen més problemes per accedir a un habitatge. Més de la meitat (52,5%) afirmen tenir problemes per afrontar pagaments com el lloguer, la hipoteca o les despeses de la comunitat. D'altra banda, pot sorprendre el fet que entre els ocupats, les persones que treballen per compte propi no es trobin en millor posició que els assalariats (23,6% i 22,7%, respectivament). Les dades mostren que el teixit productiu català està format, essencialment, per petites i mitjanes empreses, que també estan patint les conseqüències de la crisi de manera directa.

Dificultats per pagar les despeses de l'habitatge on resideix. Catalunya 2014 (%)

Font: CEO. Òmnibus de la Generalitat de Catalunya 2014

El fet de tenir dificultats per afrontar els pagaments pot ser l'avantsala de processos traumàtics com la pèrdua de l'habitatge. D'acord amb les dades del Consell General del Poder Judicial, l'any 2013 es van iniciar 82.860 execucions hipotecàries al conjunt d'Espanya, un 9,8% menys que l'any anterior. Des d'aquest organisme s'atribueix el descens a l'entrada en vigor de la Llei 1/2013, de 14 de maig, de mesures per reforçar la protecció dels deutors hipotecaris, reestructuració de deute i lloguer social. **A Catalunya, el nombre d'execucions hipotecàries és especialment elevat: representa el 22,2% dels processos iniciats a tot l'Estat, mentre que la població catalana suposa el 16,0% dels residents espanyols.** Tot i la notorietat pública que tenen els processos de pèrdua de l'habitatge per no satisfer les quotes hipotecàries, aquesta és només una part del problema: el 56,8% dels desallotjaments que es van practicar el 2013 eren conseqüència de l'impagament de lloguers.

Als problemes d'alguns col·lectius socials per mantenir l'habitatge on viuen, se suma la dificultat de la joventut d'independitzar-se de la llar familiar. Segons l'Observatori català de la joventut, l'any 2014 la taxa d'emancipació dels joves de 16 a 29 anys és del 25,4%, lleugerament per sobre de la del conjunt d'Espanya (23,8%). Darrere la baixa proporció de joves que s'independitzen hi ha les greus dificultats d'aquest col·lectiu per inserir-se al mercat de treball amb una feina que els permeti iniciar un projecte de vida autònom.

Dimensió formativa

El primer pas per garantir que totes les persones compten amb les habilitats i els coneixements necessaris per desenvolupar-se en societat és garantir la igualtat d'oportunitats en l'accés al sistema educatiu. Des d'aquesta perspectiva, tradicionalment hi havia consens que el model educatiu català presentava alts nivells d'equitat, gràcies a la universalització de l'educació infantil, l'extensió de l'ensenyament obligatori fins als 16 anys i la facilitat d'accés als estudis professionalitzadors i universitaris. A tall d'exemple, el curs 2012-2013 a Catalunya prop del 95,0% de la població de 3 a 5 anys estava escolaritzada, i més del 46,0% de les persones de 30 a 34 anys comptaven amb estudis terciaris, 10 punts més que al conjunt de la Unió Europea (36,8%). En aquest sentit, tot i les polítiques de contenció pressupostària impulsades en els darrers anys, que limiten l'accés als estudis superiors per als joves d'extracció social més baixa, el sistema educatiu català encara és raonablement igualitari en l'accés a la formació. Amb tot, **l'equitat dels sistemes educatius no tan sols pot mesurar-se per la facilitat d'accés, sinó també per les desigualtats socials en els resultats del procés d'escolarització i el temps de permanència en el sistema.**

L'Estudi PISA, avaluació que mesura el grau d'assoliment de les competències bàsiques dels joves de 15 anys impulsada per l'OCDE, quantifica la influència del nivell socioeconòmic i cultural familiar en les puntuacions que obtenen els alumnes a la prova. Mitjançant aquest indicador, és possible conèixer el grau en què els sistemes educatius reproduïen les diferències de partida que hi ha en l'entorn familiar i social. Atenent als resultats de l'edició de 2012, per cada dècima addicional en l'índex d'estatus socioeconòmic i cultural, la puntuació dels alumnes en matemàtiques¹ s'incrementa 3,5 punts en una escala que té una mitjana de 500. L'efecte de l'extracció social en el rendiment és molt similar al del conjunt d'Espanya (3,4) i inferior al de la Unió Europea (4,0). D'acord amb aquestes dades, és possible afirmar que a Catalunya, provenir d'una extracció socioeconòmica i cultural familiar més baixa influeix en el rendiment però no és una barrera insalvable per assolir l'èxit escolar.

En aquesta línia, els resultats de les proves de competències bàsiques de l'alumnat de quart d'ESO que realitza el Departament d'Ensenyament permeten afirmar que els alumnes escolaritzats en zones d'estatus socioeconòmic més baix obtenen puntuacions inferiors a la mitjana de Catalunya. A l'edició de 2014, el 24,8% de l'alumnat d'aquests centres no va assolir la competència en llengua catalana, el 21,0% en llengua castellana, el 33,8% en matemàtiques i el 40,9% en llengua anglesa. Tot i que en les darreres edicions, aquestes xifres s'han anat apropant a la mitjana del país, és preocupant que 4 de cada 10 alumnes provinents de centres d'elevada complexitat socioeconòmica tinguin un domini insuficient de la llengua estrangera, fet que, molt probablement, els limitarà l'accés a l'oci i la cultura, així com a oportunitats de feina. Centrats ara en el nivell alt d'assoliment de les competències, també hi ha disparitat entre col·lectius. A les competències lingüístiques, els nois, els alumnes de centres públics i els de centres d'elevada complexitat socioeconòmica són els qui tenen més dificultats per assolir un bon domini de les competències. **Especialment greu és la situació dels alumnes matriculats en zones d'extracció social baixa, on tan sols 1 de cada 10 alumnes que han fet la prova té un nivell alt en llengua anglesa.**

L'abandonament escolar prematur, que es quantifica com la proporció de joves de 18 a 24 anys que deixen d'estudiar havent completat com a màxim l'ESO, és un factor de risc que limita la capacitat d'entendre i participar de manera efectiva en la societat en què es viu, especialment en el mercat de treball. **A Catalunya, l'any 2013, 1 de cada 4 joves va abandonar prematurament el sistema,**

¹ Les matemàtiques van ser la competència principal a l'Estudi PISA 2012.

sensiblement **per sobre de la dada espanyola i el doble que la de la UE (12,9%)**. Aquest fenomen està especialment estès entre els nois, ja que 3 de cada 10 deixen d'estudiar prematurament.

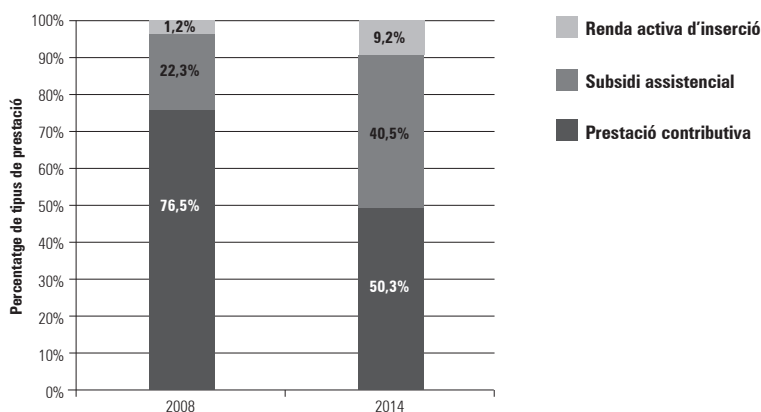
D'aquestes dades es desprèn que la fita de proporcionar igualtat d'oportunitats no hauria de passar tan sols per garantir l'equitat en l'accés al sistema, sinó que també requereix mantenir uns estàndards d'exigència elevats per a tot l'alumnat. **El capital formatiu és l'eina fonamental dels qui no tenen xarxes socials ni expectatives familiars elevades per poder millorar el seu estatus i arribar a compensar, d'aquesta manera, diferències d'entrada que podrien limitar el seu progrés.**

Dimensió político-administrativa i de protecció social

Accés a les prestacions socials

La possibilitat d'accedir als serveis i prestacions públiques per pal·liar contingències socials és una altra evidència del grau d'integració de les persones en l'entorn en què viuen. En un moment en què les dificultats d'accedir i mantenir un lloc de feina estable estan limitant les condicions de vida de diversos col·lectius, és clau que els poders públics protegeixin les persones que han perdut la feina per garantir-los un nivell de vida digne i l'exercici d'una ciutadania activa. El juliol de 2014, **el 35,1% de les persones que es trobaven en situació d'atur no tenien dret a una prestació contributiva ni assistencial**, fet que porta aquests individus a dependre de les seves xarxes socials i familiars. A Catalunya, s'està produint un empitjorament generalitzat de les condicions de vida de la població. El grau de protecció de les persones en situació d'atur amb dret a una prestació pública també s'ha deteriorat en els darrers anys: si l'any 2008 3 de cada 4 percebi una prestació contributiva, el 2014 la proporció és d'1 de cada 2; mentre que la resta rep un subsidi de tipus assistencial o la renda activa d'inserció, ambdues de menor quantia.

Tipus de protecció de les persones en situació d'atur. Catalunya 2014 (%)

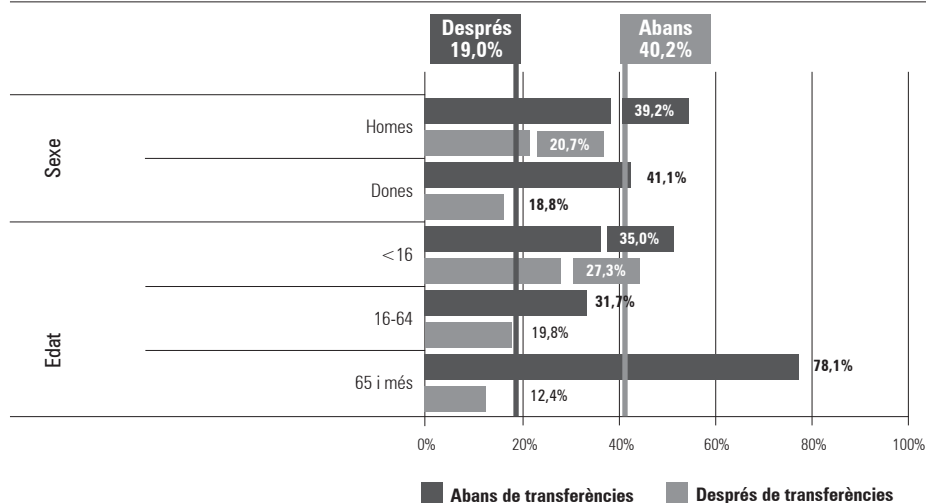

Font: Servicio de empleo público estatal (SEPE). Juliol 2014

Una manera de visualitzar la incidència del sistema de protecció social en la prevenció de l'exclusió és l'anàlisi de les taxes de risc de pobresa abans i després de transferències

socials². En absència de transferències, 4 de cada 10 catalans estarien en risc de pobresa, xifra que es redueix a la meitat si es tenen en compte les prestacions públiques que reben alguns individus. Per sexe, les dones presenten una situació de vulnerabilitat més alta que els homes si no es comptabilitzen les transferències socials (41,1% i 39,2%, respectivament). L'efecte redistributiu de l'estat del benestar, però, beneficia en major mesura les dones que els homes. Després de transferències, la taxa de risc de pobresa és un 54,3% més baixa per a elles, mentre que en els homes la reducció és del 47,2%. Per grups d'edat, hi ha diferències notòries tant en la vulnerabilitat dels individus abans de transferències, com en la capacitat redistributiva del sistema de protecció social. En absència d'ajudes públiques, el 78,1% de les persones de 65 anys i més es trobarien en risc de pobresa, davant del 35,0% de joves i el 31,7% de la població en edat de treballar. Les persones de 65 anys i més són, d'entrada, el col·lectiu més vulnerable, però també el més beneficiat de les prestacions públiques: si es tenen en compte aquests ingressos, la taxa de risc de pobresa de la gent gran cau un 84,0%. Novament, els més perjudicats són els joves, per als quals la probabilitat de ser pobres només es redueix un 22,0%.

Taxa de risc de pobresa abans i després de transferències socials. Catalunya. 2013 (%)

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2013

Participació política

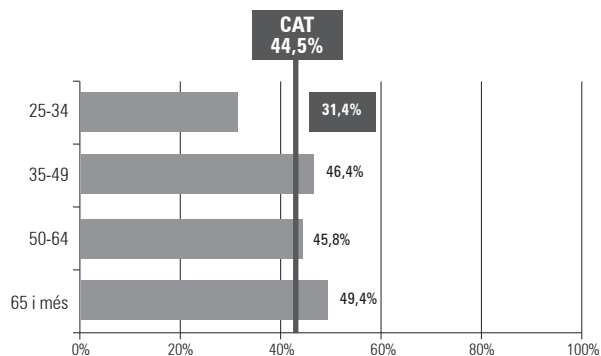
Una altra manifestació que un individu corre el risc de caure en l'exclusió social és la manca d'implicació i participació en els afers públics. Si ens referim a indicadors com ara l'assistència a manifestacions, protestes o a la participació electoral en els comicis més recents, hi ha evidència per afirmar que la implicació política de la ciutadania és cada cop més alta. Un indicador indirecte d'aquesta pauta, però igualment il·lustratiu del fenomen que estem vivint, podria ser que en els darrers anys la majoria de cadenes de televisió generalistes han apostat

² Es consideren transferències socials els ajuts per a la família i els fills, els ajuts per a l'habitatge, les prestacions per atur, les prestacions per vellesa, supervivència, malaltia o invalidesa; els ajuts per a estudis i els ajuts per exclusió social no classificats en altres apartats.

per incloure, amb èxit notable, programes d'actualitat política en les seves graelles; fins i tot en les franges horàries de més consum televisiu. Aquestes dades posen de manifest que, de mitjana, la predisposició de la ciutadania a interessar-se per la política s'ha incrementat en els últims anys, però això no exclou que en aquesta esfera de la vida encara es mantinguin fortes desigualtats entre col·lectius socials: en paraules del polític Jordi Muñoz, **"els barris de nivell socioeconòmic més elevat tendeixen a tenir uns graus de participació electoral molt més alts, mentre que les zones on viu la població amb rendes més baixes són les més abstencionistes, fins al punt que si observem el mapa de participació i el comparem amb el de renda familiar, veurem que són gairebé idèntics"**.

L'edat és una de les variables que introdueixen més diferències en l'interès de la ciutadania per la política. **Joves i gent gran són els dos col·lectius que manifesten un interès més baix per la política** (45,3% i 38,1%, respectivament). Correlativament, són també aquests grups els qui revelen estar menys informats del que passa en política: menys de la meitat dels joves i de la gent gran afirma tenir molt o bastant coneixement de l'actualitat. Aquesta xifra contrasta amb el percentatge de persones d'entre 50-64 anys que es consideren informats dels afers polítics (58,0%). En contextos com el català, en què el pes del vot ideològic va en declivi, l'interès per la política i el grau d'informació sobre els afers col·lectius són variables que incentiven la participació electoral.

Interès per la política (Molt+bastant). Catalunya. 2014 (%)

Font: CEO. Baròmetre d'opinió política 2014

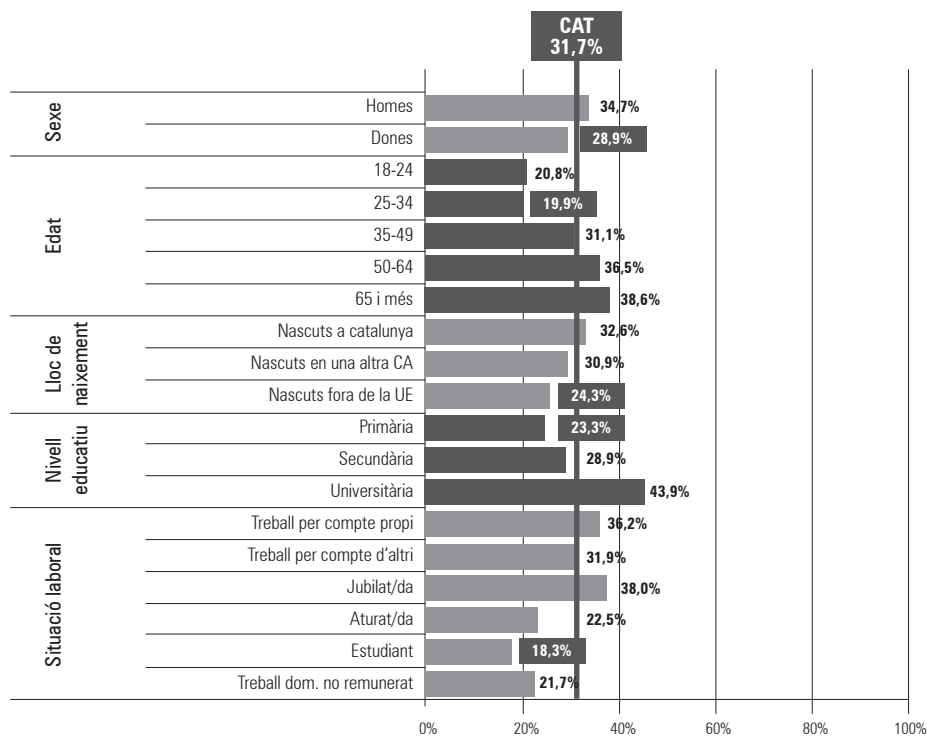
Nombrosos estudis d'opinió pública han constatat que els joves es troben entre els col·lectius més abstencionistes, fet que podria minvar la capacitat de pressió d'aquest grup a l'hora de dissenyar les polítiques públiques governamentals. Certament, la població de mitjana edat i la gent gran (entre els quals el vot ideològic o per la proximitat a un partit té més força) aconseguirien transformar de manera més efectiva les seves demandes en acció política. En altres paraules, els seus interessos estarien més ben representats. El més greu és que les diferències en els nivells de participació electoral podrien acabar reforçant les desigualtats socials, ja que els col·lectius més vulnerables quedarien encara més desprotegits en situacions de dificultat.

No és d'estranyar que bona part de les polítiques reformistes endegades en els darrers anys hagin anat en detriment dels drets dels més joves, com en el seu dia van anar en contra dels drets de les persones immigrades (que d'inici compten amb menys integració i sentiment de pertinença a la comunitat política). Pel que fa a les dones, que tradicionalment havien participat en els afers col·lectius en una proporció més baixa que els homes, avui dia han guanyat terreny en diverses esferes de la vida pública. Un dels indicadors més rellevants per evidenciar que el rol de les dones en els espais de decisió política és cada cop més alt és la proporció de membres electes d'una assemblea legislativa. Al Congrés dels Diputats (36,0%) i al Parlament de Catalunya (43,0%), el percentatge de dones que ocupen un escó és més alt que al conjunt de la UE28 (27,1%), i supera països com Itàlia (31,4%) o França (26,9%).

Dimensió relacional

Les xarxes relacionals amb què compta un individu també són un motor per a la seva integració social. Les persones que formen part d'alguna organització, ja sigui cultural, de defensa dels drets cívics o socials, educativa, professional, esportiva o ecologista, entre d'altres; tenen accés a una sèrie de recursos amb els quals no compten els seus conciutadans. Disposen d'informació que els pot donar accés a oportunitats de feina, cultura o lleure; desenvolupen un sistema de solidaritats mútues pel qual els individus estan disposats a ajudar altres membres del grup quan ho necessiten i saben que la voluntat és recíproca en cas que fossin ells qui patissin situacions de dificultat. Emocionalment, l'associacionisme també afavoreix que les persones se sentin membres d'un grup i desenvolupin vincles d'amistat amb altres individus. Segons les dades del Centre d'Estudis d'Opinió, el 2014 el 31,7% dels catalans de 18 anys o més pertanyen a alguna associació. El 44,0% dels universitaris estan organitzats, gairebé el doble que les persones amb estudis primaris (23,3%). Segons l'origen geogràfic, 1 de cada 3 persones nascudes a Catalunya està vinculada a alguna entitat, mentre que és només 1 de cada 4 dels nascuts fora de la UE. Per grups d'edat, els col·lectius més envellits són els que estan més associats: si bé només 2 de cada 10 joves de 18 a 34 anys formen part d'alguna organització, entre la gent gran aquesta xifra pràcticament es dobla. La relació de les persones amb l'ocupació també introdueix diferències significatives en els nivells d'associacionisme: jubilats i treballadors per compte d'altri són els col·lectius més organitzats, mentre que en les persones en situació d'atur, les que es dediquen al treball domèstic no remunerat i els estudiants la xifra frega el 20,0%. Finalment, encara avui hi ha 6 punts percentuals de diferència en el percentatge d'homes i de dones que formen part d'associacions. No és aleatori que els grups socials amb més dificultats en diferents esferes de la vida siguin també els menys organitzats. Precisament, la manca de xarxes relacionals pot ser un dels factors que impedeix l'accés d'aquests col·lectius a oportunitats d'integració social.

Pertinença a una associació. Catalunya. 2014 (%)

Font: CEO. Òmnibus de la Generalitat de Catalunya 2014

La quantificació del nombre de persones amb què compta un individu per afrontar situacions de dificultat és un indicador directe dels recursos que tenen les persones per prevenir l'exclusió social. Segons el Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS), de mitjana els espanyols compten amb 4,1 persones perquè els atenguin en cas de malaltia, però aquesta xifra no es distribueix de manera uniforme segons l'estatus socioeconòmic i cultural dels individus. Aquells que no disposen d'estudis reglats declaren tenir 3,2 persones de confiança, mentre que els individus amb estudis superiors en tenen 4,71. Per classe social, es reproduïx la mateixa pauta: els obrers no qualificats disposen de 3,42 persones i el grup més benestant compta amb 4,72. Les xarxes de què disposen els espanyols per demanar ajut econòmic en cas de necessitat varien igualment en funció de l'estatus: els individus de classe alta i mitjana-alta, les persones amb estudis superiors, els qui tenen estudis secundaris postobligatoris i les noves classes mitjanes tenen més vincles de confiança que el conjunt dels espanyols (2,92).

Conseqüències de l'exclusió social a mitjà i llarg termini

L'exclusió social porta l'individu que la pateix a un deteriorament progressiu dels seus nivells de benestar. A més, l'exposició prolongada a aquest fenomen limita en bona mesura les possibilitats que la persona torni a sentir-se integrada en la societat en què viu. Entre les

conseqüències que una persona exclosa socialment podria patir a mitjà i llarg termini hi hauria les dificultats de participar del sistema productiu i de consum, tenir un bagatge formatiu insuficient per desenvolupar-se en societat, sentir-se aliè al sistema de decisió política, patir problemes de salut físics o mentals i disposar d'escassos vincles de confiança amb l'entorn familiar i social. A nivell personal, l'exclusió inhibeix la llibertat d'elecció dels individus, ja que els impedeix desenvolupar un projecte de vida considerat "normal" en la societat en què viuen. **En absència d'un mínim control sobre les pròpies decisions, s'imposa el determinisme social, pel qual els individus no són capaços de sobreposar-se a les dificultats que han experimentat al llarg de la vida.**

D'una banda, el fet que la precarietat laboral incideixi especialment en col·lectius amb baixa ocupabilitat ocasiona que quan aquestes persones perden la feina tinguin un elevat risc de romandre a l'atur durant molt temps. A Catalunya, d'acord amb l'Enquesta de Població Activa del 3r trimestre de 2014, el 61,9% de les persones que estan a l'atur fa més d'un any que busquen feina (443.700). La manca de recursos econòmics per la impossibilitat de reinserir-se al mercat de treball pot tenir un fort impacte en les pautes de consum dels col·lectius afectats, fins i tot pel que fa a productes bàsics. Com assenyala l'OCDE, el consum de productes amb alt contingut calòric i poc nutritius en detriment de productes frescos es tradueix en un risc més alt de patir malalties com la diabetis, afeccions cardiovasculars i càncer. Però potser l'indicador més il·lustratiu d'una alimentació poc equilibrada és la prevalença de l'obesitat. Segons aquesta organització, els homes espanyols amb un nivell educatiu més baix tenen 1,6 vegades més probabilitat de ser obesos que els homes de nivell instructiu més alt. En el cas de les dones, aquest efecte és de 2,4 vegades. Actualment, el 25,0% dels infants espanyols pateixen sobrepès.

Quan les persones són privades de participar en una o diverses esferes de la vida durant un període de temps prolongat corren el risc de patir un deteriorament de la seva salut física i mental. L'edició de 2013 de l'Enquesta de Salut de Catalunya posa de manifest que hi ha diferències estadísticament significatives en l'estat de salut autopercebut entre diversos grups socials. De les variables sociodemogràfiques recollides a l'enquesta, la formació és la que introdueix més variacions: menys del 60,0% dels catalans que, com a màxim, tenen estudis primaris manifesten tenir bona salut³; entre els universitaris, la xifra és del 91,2%. Per classe social, el 78,0% dels individus de l'estrat inferior afirmen tenir bona salut, enfront del 89,0% a l'estrat superior. Tot i que les diferències són més lleus, les dones són més pessimistes que els homes amb el seu estat de salut (78,5% i 83,7%, respectivament).

L'enquesta revela que els col·lectius amb més risc de patir exclusió social són aquells amb una prevalença més alta de la depressió i/o l'ansietat: el 27,5% de les persones que, com a màxim, tenen estudis primaris afirmen patir depressió i/o ansietat; el doble que entre els universitaris. Les dones tornen a erigir-se com un dels grups que més experimenten les conseqüències de l'exclusió, ja que la seva probabilitat de caure en la depressió i/o l'ansietat és 13 punts superior a la dels homes. Finalment, 1 de cada 4 individus de classe social més baixa afirma patir aquestes malalties. Més enllà de l'estat de salut actual, el més greu és que l'exclusió social incideix directament en les expectatives dels individus que la pateixen. Tan sols el 40,7% de les persones que, com a màxim, tenen estudis primaris asseguren sentir-se optimistes respecte del futur, lluny de la percepció que tenen els universitaris (67,2%).

El fet de presentar carències en una o diverses manifestacions de l'exclusió social pot ocasionar que les persones no assoleixin els coneixements i les destreses mínims per entendre i participar

³ Suma de les categories "excel·lent, molt bona i bona".

activament en la societat en què viuen. L'estudi PIAAC (Programa per a l'Avaluació Internacional de les Competències a l'edat adulta), impulsat per l'OCDE, mesura la capacitat dels individus de 16 a 65 anys per resoldre situacions que poden donar-se a la vida diària. En l'edició de 2012, del conjunt de participants, la població espanyola és la que va presentar més dificultats a l'hora d'afrontar problemes quotidians, només superada per Itàlia.

L'estudi aporta evidència per afirmar que hi ha desigualtat en el grau d'assoliment de les competències bàsiques segons el perfil sociodemogràfic de l'individu i el fet d'haver experimentat privacions en una o diverses esferes de la vida. Ser major de 55 anys, haver nascut en un país diferent d'aquell on es resideix actualment, i el fet de tenir estudis baixos són característiques que s'associen amb nivells més modestos d'adquisició de les competències bàsiques. Fins i tot el nivell formatiu dels progenitors introdueix diferències estadísticament significatives en els resultats de la prova. Però no tan sols les característiques d'entrada són capaces d'explicar l'assoliment de les destreses necessàries per viure plenament integrat, sinó que la trajectòria vital de les persones condiona la capacitat d'enfrontar-se a situacions quotidianes: els individus que exerceixen feines de baixa qualificació i els qui han perdut la feina es troben en inferioritat de condicions, pel fet que "l'ús de les habilitats a la vida laboral afavoreix que aquestes es desenvolupin". Hàbits com la lectura, l'escriptura, el càlcul matemàtic i l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació s'associen també amb l'assoliment de les competències bàsiques. En aquest sentit, les persones amb un consum cultural pobre tindrien més probabilitats de mostrar un resultat mediocre a la prova. Com apunta la Dra. Mª Luz Martínez Seijo, "les societats amb més cohesió social són aquelles en què la població té una sòlida formació i està preparada per mantenir-la al llarg de la vida. L'evolució social, tecnològica o científica exigeix que els treballadors actualitzin les seves competències i preparació permanent. D'aquesta manera, [...] els treballadors tenen més possibilitats d'accedir a un lloc de treball i participar activament i plena en la societat".

L'exclusió social provoca que les persones tinguin menys oportunitats d'aprofitar els recursos existents per adquirir nous coneixements i destreses durant l'edat adulta. El percentatge de la població catalana de 25 a 64 anys que va participar en alguna acció d'educació o formació permanent va ser del 9,0% l'any 2013 (i del 8,0% en considerar només els homes). A excepció de Ceuta i Melilla, la xifra de Catalunya és la més baixa del conjunt de l'Estat, i ens situa en nivells propers als de la República Txeca (9,7%) o Portugal (9,8%).

Dos dels mecanismes que haurien de servir per evitar que els individus caiguin en l'exclusió o per ajudar que en surtin són l'estat de benestar i les xarxes relacionals.

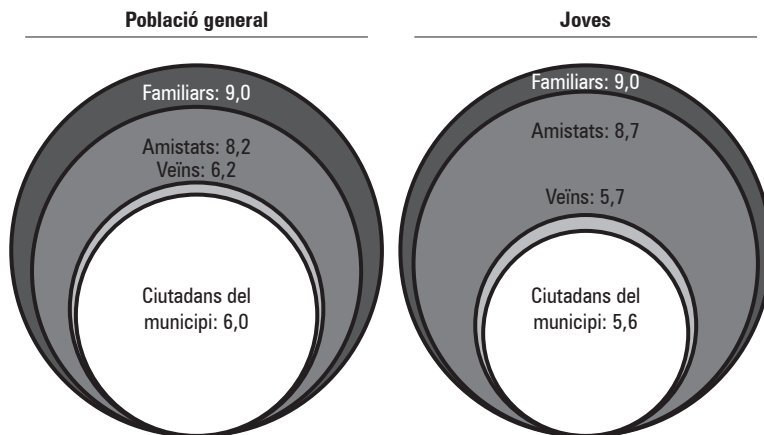
L'exclusió social pot conduir l'individu a sentir-se al marge dels afers públics, en la mesura que redueix la percepció d'eficàcia política dels ciutadans. Actualment, al voltant del 63,0% de la població de 65 anys i més, dels joves de 18-24 anys i de les dones consideren que la política és tan complicada que de vegades se'ls fa difícil entendre el que està passant, mentre que la dada per al conjunt de catalans és del 57,1%. Aquests col·lectius, entre els més vulnerables socialment, tendeixen també a desconfiar que la gent del carrer pugui influir en el que fan els polítics: tan sols subscriuen aquesta afirmació poc més de la meitat dels joves, les dones i la gent gran. En contrast, gairebé el 61,0% dels homes s'hi mostren més aviat d'acord. En considerar l'eficàcia política externa -que es refereix a la percepció ciutadana sobre la disposició i capacitat dels dirigents de respondre a les demandes de la població-, novament es constata que els col·lectius amb més risc de quedar exclosos socialment són els més recelosos: entre les dones, els joves i la gent gran la creença que "els polítics només busquen el benefici propi" està més estesa que en el conjunt de la població (78,1%).

Finalment, la valoració del funcionament de la democràcia proporciona una fotografia global de l'allunyament que senten els col·lectius més vulnerables respecte del sistema polític actual. De nou, els joves (amb un 10,0%), i les dones (13,3%) són els grups socials més insatisfets amb el

funcionament de la democràcia. En aquest indicador, la gent gran és la que es mostra més conforme amb el sistema actual (16,5%), molt probablement perquè en la seva valoració encara es té molt present la transició de la dictadura a la democràcia.

La manca de xarxes familiars i socials denses pot comportar que, amb el temps, els individus mostrin escassa confiança en les persones del seu entorn, el que podria considerar-se un impacte negatiu d'haver patit exclusió en l'àmbit relacional. En demanar a les persones que puntuïn de l'1 al 10 el grau de confiança que tenen en diversos col·lectius, s'observa que la família i les amistats són els qui susciten més confiança (9,0 i 8,2, respectivament). Com més llunyà és el vincle amb les persones, menor és també el grau de confiança en elles: de mitjana, els catalans puntuen amb un 6,2 la confiança que tenen en els veïns i atorguen un 6,0 als habitants del seu municipi. No hauria de sorprendre que els col·lectius que actualment es troben en situació de vulnerabilitat confiïn menys en els grups que queden fora del seu entorn més proper, com ja s'observava amb el suport al sistema polític. Per exemple, els joves, que actualment es troben entre els col·lectius amb més dificultats per desenvolupar un projecte de vida autònom, confien preferentment en la família i en les amistats, i menys en els veïns i en els ciutadans del seu municipi. El menor vincle amb aquests dos col·lectius posa de manifest que els joves tenen una actitud reticent que podria estar motivada per la frustració de les expectatives vitals de bona part d'ells.

Confiança en diversos col·lectius

Font: CEO. Òmnibus de la Generalitat de Catalunya 2014

En aquest darrer apartat, s'han analitzat algunes de les conseqüències que pot provocar l'exclusió a mitjà i llarg termini en la persona que l'experimenta. Però concebre aquest fenomen des d'una òptica estrictament individual ofereix una visió parcial del problema, que obvia que l'exclusió té implicacions per al conjunt de la societat. En la mesura que l'exclusió tendeix a transmetre's entre generacions, impedeix la mobilitat social ascendent i imposa condicionants a les generacions futures per dur a terme un projecte de vida autònom i exercir els drets de ciutadania. Mantenir alts nivells de polarització social pot traduir-se en migracions dels sectors amb menys oportunitats de desenvolupament, com els joves; malgrat que siguin també els que podrien aportar més valor afegit al teixit productiu del país. També pot comportar la degradació urbana de zones on es concentren col·lectius en risc d'exclusió social. Finalment, des d'un punt de vista democràtic, el fet que hi hagi

persones privades de participar en àmbits fonamentals de la vida vulnera el principi d'igualtat i la garantia dels drets fonamentals i de participació ciutadana.

L'exclusió social, com a concepte relatiu, posa de manifest l'existència de desigualtats en les condicions de vida de les persones. Només es pot combatre l'exclusió mitjançant la justícia social, és a dir, afavorint la igualtat d'oportunitats per a tothom. Treballar per la justícia social té a veure amb mitigar l'efecte dels factors de risc –personals; familiars i d'entorn; socioeconòmics i políticoadministratius-, per tal que no limitin les possibilitats de desenvolupament de les persones. Però **la lluita contra l'exclusió social no pot consistir només en accions correctives, sinó que ha de partir d'una estratègia integral de caràcter preventiu.** L'evidència demostra que, ja abans de néixer, és possible preveure quins infants tindran més probabilitats d'abandonar prematurament el sistema educatiu, no podran inserir-se al mercat de treball amb ocupacions estables, accedir a un habitatge digne, tenir possibilitats d'oci i cultura i participar activament en els àmbits de decisió pública. **Esperar a intervenir quan ja s'ha iniciat la desconexió pot ser una estratègia ineficaç, en la mesura que no podrà contrarestar l'efecte bola de neu que portarà irremediament les persones en situació de vulnerabilitat a un procés d'exclusió social.**

Publicacions consultades:

Claus sobre la pobresa i l'exclusió social a Espanya. Fundación Luis Vives, 2007.

http://benestarsocial.paeria.cat/serveisespecialitzats/inclusio/guia_pobresa_exclusio.pdf

Informe INSOCAT per a la millora de l'acció social. Indicadors socials a Catalunya en relació al context estatal i europeu. Federació d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS), 2013. http://acciosocial.org/wp-content/uploads/2012/04/INSOCAT-num-0-marc-ref-abril-2012_ECAS_complet.pdf

Informe sobre l'estat dels serveis socials a Catalunya. Departament de Benestar Social i Família, 2014.

http://benestar.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/ambits_tematicas/serveis_socials_2011/08informe_estatss14/estat_ss_2014.pdf

Informe sobre l'evolució de les desigualtats socials a Catalunya. Centre d'Estudis i Recerca Sindical (CERES). Comissions Obreres, 2014.

http://www.ccoo.cat/pdf_documents/2014/Informe-evolucion-desigualtats-socials_05052014.pdf

Informe sobre pobresa i exclusió social a Barcelona. Consell Econòmic i Social de Barcelona, 2010.

http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/blogs/taules/informepobresa_cesb.pdf

Pacte per a la lluita contra la pobresa a Catalunya. Document de bases. Departament de Benestar Social i Família. Departament de Benestar Social i Família, 2012.

http://benestar.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematicas/06pobresa_i_inclusio_social/lluita_contra_pobresa/document_bases_pacte_pobresa.pdf

Pla Local d'Inclusió i Cohesió Social. Document Marc 2010. Igualada inclusió. Ajuntament d'Igualada, 2010.

<http://www.igualada.cat/ca/regidories/accio-social-i-promocio-personal/inclusio-i-cohesio-social/pla-dinclusio-i-cohesio-social>

Programa Nacional de Reformas 2013. Ministerio de Empleo y Seguridad Social, 2013. http://www.empleo.gob.es/es/sec_Trabajo/debes_saber/pnr/PNREspanya2013.pdf

Smarter, greener, more inclusive? Indicators to support the Europe 2020 Strategy. European Commission, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5777461/KS-02-13-238-EN.PDF/1a6fa7e5-85b7-40aa-987e-6a6d049ad723?version=1.0>

Social Justice in the EU - A Cross-National Comparison. Bertelsman Stiftung, 2012. http://www.sgi-network.org/docs/2014/basics/Social_Justice_in_the_EU_2014.pdf

VII Informe sobre exclusión social y desarrollo social en España. Fundación FOESSA. Fomento de Estudios Sociales y de Sociología Aplicada, 2014. http://www.foessa.es/publicaciones_periodicas.aspx

Fons de dades:

Baròmetre d'Opinió Política. Centre d'Estudis d'Opinió (CEO), 2014. <http://ceo.gencat.cat/ceop/AppJava/pages/estudis/categories/fitxaEstudi.html?colld=4888&lastTitle=Bar%F2metre+d%27Opini%F3+Pol%EDtica+%28BOP%29.+1a+onada+2014>

Datos sobre ejecuciones hipotecarias y desahucios. Boletín de información estadística, Consejo General del Poder Judicial, 2013. <http://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Estadistica-Judicial/Analisis-estadistico/Datos-de-la-Justicia/Conciliacion-de-datos-sobre-ejecuciones-hipotecarias-y-desahucios-N-35-junio-2013->

Enquesta de Població Activa (EPA), 3r trimestre 2014. INE. http://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176918&menu=ultiDatos&idp=1254735976595

Enquesta d'Estructura Salarial 2012. INE http://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736061721&menu=ultiDatos&idp=1254735976596

Enquesta de Salut de Catalunya. Departament de Salut, 2013. http://salutweb.gencat.cat/ca/el_departament/estadistiques_sanitaries/enquestes/enquesta_salut_catalunya/enquesta_salut_catalunyacontinua/

Estadística de distribució personal de la renda i de risc de pobresa. Enquesta de condicions de vida 2013. IDESCAT. <http://www.idescat.cat/novetats/?id=1864>

Estadísticas prestaciones. Servicio Público de Empleo Estatal (SEPE), 2014. https://www.sepe.es/contenidos/que_es_el_sepe/estadisticas/index.html

L'avaluació de quart d'ESO 2014. Quaderns d'avaluació. 28. Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu. Departament d'Ensenyament, 2014. http://ensenyament.gencat.cat/es/consell_superior_davalua/arees_d_actuacio/publicacions/quaderns_avaluacio/quaderns_avaluacio_28

Òmnibus de la Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis d'Opinió (CEO), 2014. <http://ceo.gencat.cat/ceop/AppJava/pages/home/fitxaEstudi.html?colld=4968&lastTitle=%D2mnibus+de+la+Generalitat+de+Catalunya.+2014-1>

PIAAC: Programa para la Evaluación Internacional de las Competencias de los Adultos. 2013. Informe español. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
http://www.mecd.gob.es/inee/Ultimos_informes/PIAAC.html

PISA 2012. Programa para la evaluación internacional de los alumnos. Informe español. Resultados y contexto. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
<http://www.mecd.gob.es/dctm/inee/internacional/pisa2012/pisa2012.pdf?documentId=0901e72b8195d643>

Situació laboral de les persones joves a Catalunya. 2n trimestre de 2014. Observatori Català de la Joventut. Departament de Benestar Social i Família, 2014.
http://benestar.gencat.cat/web/.content/e-joventut/recursos/tipus_de_recurs/documentacio/arxiu/document/informes_epa/informe_epa_2n_trimestre_2014.pdf

Universitat i treball a Catalunya 2014. Estudi de la inserció laboral de la població titulada de les universitats catalanes. Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, 2014.
http://www.aqu.cat/doc/doc_14857668_1.pdf

01 Dimensió econòmica de l'exclusió social

Treballar i continuar sent pobres

Raquel Gil

Qui són les persones treballadores pobres?

Quan fem un apropament al fenomen de la pobresa, ho podem fer atenent a diferents variables demogràfiques o socioeconòmiques. Una d'aquestes variables és la relació de les persones amb el mercat de treball. Durant molt temps, el treball ha estat un element determinant per a la inclusió de les persones. Tenir feina era la forma d'obtenir ingressos i, alhora, aquests ingressos la via per accedir a cobrir les necessitats bàsiques. Què passa, però, quan tenir una feina, cobrar un salari, no és garantia de disposar de rendes suficients? Les persones treballadores pobres són aquelles que, malgrat tenir feina i cobrar un salari per aquesta feina, no tenen uns ingressos suficients.

Entenem que una persona és pobra quan el seu nivell de renda està per sota del 60% de la mediana dels ingressos per unitat de consum, atenent als indicadors europeus generalment utilitzats¹. Quan parlem de taxa de pobresa o de risc de pobresa ens referim al percentatge de persones pobres en relació amb la població total, comparant el seu nivell d'ingressos.

La taxa de risc de pobresa va afectar el 19,8% de la població de Catalunya l'any 2013. Això vol dir que va augmentar cinc dècimes respecte de l'any anterior (19,3%) i un 24 % en els últims 7 anys.²

Resulta evident que la manca d'ocupació, la situació d'atur, constitueix un risc de pobresa molt important. El mes d'octubre hi havia més de 570.000 persones registrades a l'atur; d'aquestes, 1 de cada 3 no reben cap tipus de prestació.

Aquestes consideracions volen posar de manifest una realitat que afecta a les persones treballadores però, de retruc, afecta també a les estratègies de sortida de les persones aturades, que veuen com trobar una feina no serà necessàriament garantia de deixar de banda la pobresa.

Malauradament, ja no podem dir que el treball sigui una font estable o suficient d'ingressos. Cada vegada més persones, malgrat disposar d'una ocupació, obtenen uns ingressos per sota de la taxa de pobresa. Segon un estudi de la UGT de Catalunya³, a Catalunya hi ha **més de mig milió de persones ocupades en risc de pobresa**.

¹ Eurostat

² Dades INE, Enquesta de Condicions de Vida 2013

³ "Treballar per ser pobre", UGT de Catalunya. Juny 2014

Els treballadors pobres: un fenomen fruit de la crisi?

Rotundament no. Els salaris insuficients ja existien en moments de creixement econòmic. Durant els últims vint anys la tendència del salaris ha estat la de perdre pes respecte de la riquesa nacional. Tot i els discursos que acusen la població d'haver viscut per sobre de les seves possibilitats, ja eren moltes les persones que no podien cobrir les seves despeses bàsiques o que ho feien amb grans dificultats.

Abans del començament de la crisi ja hi havia autors que posaven en evidència que la participació dels salaris a la renda nacional espanyola havia estat caient des de 1992, període en què el país va viure un moment de forta recessió econòmica. Quan l'economia espanyola torna a créixer, es trenca, per primera vegada, la pauta de comportament que diu que els salaris es recuperen quan hi ha un període d'expansió econòmica. Aquest no creixement dels salaris, juntament amb un enorme augment de la riquesa en els 20 anys següents (1992-2002), fa pensar, segons Anton Costas⁴, que durant aquest període es va produir una polarització de la distribució de la renda en l'economia espanyola. El mateix autor explica que existeixen causes generals i particulars per aquesta pèrdua de pes dels salaris. És un fenomen que també s'ha donat a l'Europa del euro, al Japó i als EEUU tot i que en menor mesura, però aquest fenomen és més greu en el cas específic d'Espanya, hi aquest empitjorament té una clara relació amb la creació d'una ocupació amb salaris baixos durant aquest període de temps, espacialment als sectors de la construcció i els serveis.

L'any 2003, quan encara ens trobàvem en un moment de creixement econòmic i pocs preveïen l'arribada de la crisi, la Unió Europea ja va afegir un indicador a la llista europea d'indicadors socials: el risc de pobresa en el treball (in-workpovertyrisk)⁵. La inclusió d'aquest indicador ve a donar resposta a la necessitat d'analitzar una realitat existent amb anterioritat i que per la seva importància requeria ser mesurada i seguida en les diferents anàlisis i treballs sobre la pobresa a nivell europeu. De fet, el mateix any s'inclou a les orientacions per a l'ocupació el risc de pobresa com a concepte operatiu i la seva reducció com a objectiu. Una de les tres iniciatives emblemàtiques per a la ocupació, polítiques socials i inclusió de l'Estratègia Europa 2020 de la Comissió Europea és la Plataforma europea contra la pobresa i l'exclusió social, que té com a objectiu intensificar els esforços a tots els nivells per aconseguir treure de la pobresa com a mínim a 20 milions de persones abans del 2020.

Conseqüències de la crisi al mercat de treball

La crisi econòmica ha aprofundit les desigualtats existents prèviament, i ha ampliat els perfils de persones que les pateixen. Avui en dia, es troben en risc d'exclusió persones amb perfils molt diferents, persones que fins fa poc temps disposaven d'una bona feina, amb uns ingressos que els permetien fer front a les necessitats d'habitatge, alimentació, transport, educació, etcètera, i que han vist que com a resultat de la pèrdua de la seva ocupació i la conseqüent davallada d'ingressos que, han passat a ser persones pobres, en alguns casos de forma dramàtica.

⁴ "El misterio de los salaris", Antón Costas. Anuari sociolaboral, UGT de Catalunya 2006.

⁵ Aquest indicador es defineix com la taxa de risc de pobresa de les persones que estan treballant i que tenen uns ingressos disponibles equivalents per sota del 60% de la mediana dels ingressos de la societat de referència.

L'actual situació de crisi, ha comportat una important destrucció d'ocupació. En els darrers 7 anys, han desaparegut més de 500.000 llocs de treball al nostre país, el 15% de l'ocupació que existia a Catalunya el 2007. Aquesta destrucció de llocs de treball ha fet augmentar de forma dramàtica les xifres de persones aturades en més de 350.000 persones, fins arribar al 19.1% d'atur actual.⁶

Malgrat aquest fet, durant el període 2008-2012 s'han multiplicat per 4 les persones que estant en situació de desocupació no cobren cap tipus de prestació⁷. En l'últim any, la despesa en protecció per desocupació s'ha reduït un 14,3 %.

Aquesta baixa cobertura de les prestacions té a veure, d'una banda, amb l'esgotament del temps màxim de les prestacions per desocupació (dos anys) i, de l'altra, amb els dèficits de cobertura dels subsidis i prestacions. Quant al primer supòsit, durant aquests anys ha augmentat el nombre de persones aturades que, passats els 2 anys de prestació de desocupació, continuen sense trobar feina. Deixen, per tant, de percebre aquesta prestació i, en molts casos, no queden coberts per cap altra prestació i/o subsidi. Quant al dèficit de cobertura, les polítiques dels governs, tant a l'Estat espanyol com a Catalunya, sota el paraigües de les polítiques d'austeritat marcades per Europa, han aprimat l'Estat de Benestar, reduint les opcions que s'ofereixen a les persones que no disposen de feina i d'ingressos.

Ens trobem davant la contradicció que representa que en el moment en què les situacions de necessitat dels ciutadans i ciutadanes creix i els supòsits es fan més greus, l'acció protectora de les administracions es contrau. D'una banda, s'han retallat les prestacions de desocupació, amb una baixada de la quantia a partir dels primers 6 mesos, que passa del 60% al 50 % de la base reguladora. En el cas del subsidi per a persones de més de 52 anys, s'ha endarrerit l'edat per ser-ne beneficiari, fins arribar als 55 anys. En el cas dels subsidis del *Plan Prepara*, tot i que s'ha anat renovant, s'han endurit moltíssim les condicions per arribar al subsidi de 426 euros, cobrint només situacions en què no hi ha cap ingrés a la família i càrregues familiars. A nivell català, la transformació de la renda mínima d'inserció d'un dret subjectiu o una prestació subjecta a disponibilitat pressupostària ha creat fortes desigualtats i ha deixat fora a moltes persones que, complint els requisits per ser-ne beneficiàries, ho han demanat un cop exhaurits els fons pressupostats.

Les polítiques europees d'austeritat han estat també l'excusa per posar en marxa una reforma laboral que, lluny de donar solucions a la situació de crisi creant ocupació i reduint l'atur, ha significat una precarització del mercat laboral, amb més facilitats per a l'acomiadament, element que ha contribuït a la destrucció d'ocupació, ha comportat un augment de la inestabilitat, i un empitjorament de les condicions laborals i salarials de les persones que han mantingut la seva feina.

La millora de les condicions de treball té una relació directa amb la capacitat de negociació i la protecció a les persones treballadores. Aquesta capacitat de negociació s'ha vist clarament minvada en un moment de forta destrucció d'ocupació i grans xifres d'atur. Els empresaris i els governs no han desaprofitat l'ocasió per entonar discursos neoliberal, culpabilitzant els treballadors de la baixa productivitat i justificant així la necessitat de rebaixar salaris. Aquestes polítiques han vingut acompanyades de reformes legislatives que han atacat la negociació col·lectiva mitjançant reformes que retallen la seva eficàcia.

⁶ Dades EPA 3r trimestre 2014.

⁷ Font UGT a partir dades IDESCAT. Atur evolució gener 2008 a 2014. Població en risc de pobresa evolució 2008-2012.

Els salaris

Si fem una ullada als salaris a Catalunya, les dades ens presenten un panorama marcat per aquesta realitat que hem vingut assenyalant. A nivell macro, una dada que ens pot servir de referència és la pèrdua de pes de les rendes del treball en la riquesa nacional, que entre 2008 i 2012 han passat del 50,9% al 47,4%. En aquest mateix període, la participació dels beneficis en la riquesa nacional, en canvi, ha augmentat 2,6 punts percentuals.

Si fem una combinació de les dades de l'OCDE sobre salaris baixos⁸ i de l'Enquesta d'Estructura Salarial de l'INE, resulta que una de cada quatre persones assalariades a Catalunya té un salari baix⁹. En nombres absoluts, 560.000 persones.

A l'hora d'analitzar quins factors influeixen en aquest nivell d'ingressos, veurem que l'edat, la nacionalitat d'origen, el nivell de formació o l'antiguitat al lloc de feina de les persones treballadores afecten al seu nivell salarial. També són factors determinants el tipus de jornada laboral, el tipus d'ocupació i, fins i tot, l'activitat que duu a terme la empresa.

Així, veiem que els joves, les dones, les persones amb baixa qualificació, les persones treballadores d'origen estranger o les que tenen un any o menys d'antiguitat (així com aquelles persones en què es dona la combinació de dos o més d'aquests factors), al lloc de treball estan més afectades pels salaris baixos. Un fenomen que ha anat augmentant és la contractació a temps parcial. A diferència de les iniciatives que altres països han posat en marxa, com Suècia, l'augment d'aquesta parcialitat no es deu a un repartiment de les hores de feina que no afecta a la retribució salarial dels treballadors afectats. En el nostre cas, parcialitat significa remuneració més baixa i reducció de la protecció social, com és el cas de les cotitzacions socials dels treballs parcials, que comportaran, a la llarga, unes prestacions també parcials (atur o jubilació). En alguns casos, la parcialitat també respon a un frau en la contractació, atès que realment els treballadors acaben fent les mateixes hores que les que farien amb un contracte de jornada completa. A la pràctica, aquests contractes parcials s'acaben complementant amb hores de feina no declarades i pagades en negre.

Aquesta situació de salaris baixos no és només una denúncia que fem les persones o institucions progressistes, sinó que institucions poc sospitoses de ser ideològicament d'esquerres, com l'OCDE, o el Banc d'Espanya, han reelaborat estudis que corroboren aquesta situació, tot reconeixent que si bé és cert que la recessió econòmica ha afectat els salaris de la resta de països, aquesta es dona de forma més marcada a Espanya que a la resta.

Els resultats de l'informe de l'OCDE sobre ocupació a Espanya¹⁰ mostra que el mercat espanyol, tant en la qualitat com en la quantitat de llocs de treball disponibles, té un rendiment menor que la mitjana de països de l'OCDE. Segons aquest mateix informe, a Espanya prop d'un 25% dels assalariats tenen un contracte temporal (un 62% en el cas dels joves de 24 anys o menys).

⁸ Segons l'OCDE, un salari baix és aquell que està per sota de 2/3 de la mediana del salari del lloc que s'està analitzant. En el cas de Catalunya, per a l'any 2012 es considerarien salaris baixos aquells per sota de 13.995 euros anuals.

⁹ Enquesta d'Estructura Salarial 2013 del INE.

¹⁰ OECD Employment Outlook 2014.

Espanya és el país amb una proporció més alta de contractes temporals, i aquesta tendència ha augmentat des de l'inici de la recessió.

El Banc de Espanya, per la seva banda, ha reconegut que les estadístiques oficials sobre salaris a Espanya no recullen la baixada real que han patit. Concretament, en el període comprès entre 2010 i 2012 aquesta baixada va ser el doble del que recollien les estadístiques oficials. Aquesta diferència ve donada perquè la destrucció d'ocupació es va centrar en aquelles feines amb salaris més baixos, mantenint-se les ocupacions amb millors salaris, fet que esbiaixava els resultats dels càlculs estadístics en aquesta matèria. De fet, calculen que la baixada per a aquest període està realment entorn al 5%.¹¹

La baixada de salaris es pot veure també des del punt de vista de la pèrdua de poder adquisitiu de les persones treballadores. En el cas de Catalunya, aquesta pèrdua de capacitat de compra ha estat de 5,9% en els últims quatre anys.

Dues dades més que il·lustren aquest augment de les situacions de pobresa vinculades al món del treball són el nombre total de llars amb ingressos que provenen d'un salari, que ha caigut més d'un 9 %. Encara més greu resulta que, entre aquestes llars, s'hagi incrementat un 64% el nombre de llars amb ingressos salarials per sota dels 9.000 euros anuals.

I ara, què?

La realitat de les persones treballadores pobres no pot oblidar-se a l'hora d'abordar les situacions de pobresa i les seves estratègies de sortida. Darrera de les xifres de pobresa o les d'atur hi ha persones amb necessitats d'habitatge, d'aliments i, en molts casos, amb càrregues familiars. Es tracta d'una qüestió que afecta a milers de persones a l'hora de desenvolupar el seu projecte de vida amb dignitat, i els afecta des de fa massa temps.

A Catalunya la destrucció d'ocupació ha estat molt forta en aquest període de crisi. Els nous contractes es produeixen a un ritme lent i són contractes que estan contribuint a augmentar la precarietat del mercat de treball. Es tracta, majoritàriament, de contractes temporals al sector serveis, molt lligats a la contractació de temporada¹². Els treballadors temporals han vist com els seus sous es reduïen en 1.000 euros anuals de mitjana, i com la diferència de salari mitja entre els treballadors indefinits i temporals creixia fins arribar als 10.000 euros anuals.

Cal lluitar per una recuperació dels salaris, començant per recuperar el nivell perdut durant la crisi. La negociació col·lectiva ha de ser l'eina de recuperació dels nivells salarials. Però calen també polítiques públiques que creïn les condicions per fer-ho possible. Si les administracions aposten per les polítiques d'inversió pública enlloc de per l'austericidi aplicat fins ara, si aposten per la creació d'ocupació i si, entre d'altres, el salari mínim es millora en condicions similars a les recomanacions de la Unió Europea i a la mitjana dels països europeus del nostre entorn, estaran ajudant a la recuperació de la capacitat negociadora de les persones treballadores.

¹¹ BoletínEconómico del Banco de Espanya, febrer 2014

¹² Durant l'últim any el 20% de la contractació nova va ser a càrrec de les Empreses de treball temporal.

Les administracions responsables han de ser valentes en la planificació de polítiques que ens ajudin a sortir de la crisi i a reduir les desigualtats. No podem permetre'ns un país on 20 persones acumulin la mateixa riquesa que els 14 milions més pobres. S'ha d'apostar per la inclusió social, atrevir-se a estudiar fórmules noves, com el repartiment de l'ocupació, mitjançant el repartiment de les hores de feina sense que comporti una pèrdua de remuneració com estan fent altres països.

Cal que canviï l'estructura salarial del país en el futur. Necessitem una classe empresarial que també es reformi, que no aposti únicament per reduir costos acomiadant treballadors o reduint salaris, que aposti per la innovació i la sostenibilitat, en la seva activitat però també en la manera de gestionar els seus treballadors. Per sortir de la situació actual calen més i millors treballs.

A la vegada que millorem els salaris, els nivells de cobertura del nostre Estat del Benestar han de millorar. Tenim un sistema de protecció a les persones amb base contributiva. Això vol dir que el nivell de protecció, sigui amb les prestacions d'atur sigui amb les pensions en arribar a l'edat de jubilació, vindrà marcat per les cotitzacions durant els períodes de treball assalariat. Salaris baixos és sinònim de treballadors en risc de pobresa ara, però també voldrà dir proteccions insuficients en el futur. Una revisió de les situacions que troben cobertura al sistema i les que no també apareix com a necessària. Mentre existeixin treballadors pobres, caldrà redissenyar els supòsits en els que hi han transferències socials per fer-los compatibles amb la feina.

Citant el darrer informe de l'OIT per a Espanya, "el país necessita incrementar la qualitat de l'ocupació, que ha continuat deteriorant-se des de l'inici de la reforma laboral. Està augmentant la incidència de l'ocupació mal remunerada, i això podria intensificar la pèrdua de talent i perpetuar la trampa de la baixa productivitat".

Referències bibliogràfiques

- *Treballar per ser pobre*, UGT de Catalunya. Juny 2014
- *Rescatem els salaris. Mínim 1000*, UGT de Catalunya. Setembre 2014
- *Informe sobre Ocupació 1er trimestre 2014*, UGT de Catalunya
- *El risc de pobresa relacionat amb el mercat de treball* Col·lecció Estudis e informes. Consell Econòmic i Social de Catalunya
- OECD Employment Outlook 2014, <http://www.oecd.org/els/emp/oecdemploymentoutlook.htm>
- *Objetivos Europa 2020*, Comisión Europea. http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_es.htm
- Informe mundial sobre salaris 2012-2013 Organització Internacional del Treball (OIT)
- *España: Crecimiento con Empleo*, Setembre 2014 OIT
- *El misterio de los salarios*, Antón Costas. Anuari sociolaboral, UGT de Catalunya 2006.

Les desigualtats de gènere en el mercat de treball

Sara Berbel

Introducció

Un ampli estudi de Nielsen (2013) ens alertava que les dones del nostre país són les més estressades d'Europa. Els diaris es van fer ressò de les conseqüències d'aquest fet (ansietat, insomni, increment de medicacions per pal·liar l'angoixa...), però ningú va fer una anàlisi aprofundint en les causes. La situació laboral i la deficient organització horària són, sens dubte, dos dels factors fonamentals creadors d'aquesta situació, i ambdós estan estretament relacionats. Com no viure amb estrès quan els salaris femenins són molt inferiors als masculins, quan la precarietat laboral condueix a la feminització de la pobresa, quan es donen passos enrere en els fràgils assoliments envers la igualtat al món econòmic?

L'escenari de crisi ha agreujat el retrocés cap a la igualtat de les dones, ja que les polítiques que es posen en marxa per combatre-la tenen efectes desiguals sobre homes que sobre dones, degut a la diferent situació de partida d'uns i altres. En primer lloc, les dones solen sortir més tard de les situacions de crisi per la major tolerància social a l'atur femení, perquè els escassos estímuls econòmics solen centrar-se en sectors masculinitzats i perquè les polítiques d'austeritat afecten més negativament a sectors feminitzats com els serveis socials, l'educació o la sanitat. Tres de cada quatre ocupacions públiques destruïdes estaven ocupades per dones segons l'Enquesta de Població Activa al 2014 (en endavant EPA).

En segon lloc, l'empleabilitat de les dones després d'una crisi se sol reduir en intensificar-se el treball de cura no remunerat que han de realitzar. S'incrementa la necessitat de béns i serveis que les famílies no poden adquirir en el mercat pel deteriorament de les seves rendes o perquè l'Estat no els proveeix degut a les retallades pressupostàries i són elles les que les assumeixen degut al seu rol tradicional de cuidadores i responsables de la llar (Rodríguez, 2014).

Per últim, la sobrerrepresentació femenina en contractes a temps parcial (el 72% els ocupen dones segons l'EPA 2014) i en ocupacions mal remunerades i precàries fa que les dones surtin de les crisis amb contractes més precaris i inestables, la qual cosa condueix a amplis sectors de la població femenina a la situació de risc de pobresa.

Context socioeconòmic

Hi ha diverses situacions que contribueixen a la desigualtat de les dones al mercat laboral. Veurem a continuació algunes de les més rellevants.

- *Activitat, ocupació i atur*

Una anàlisi de les dades ens mostra que, a Catalunya, al tercer trimestre de 2014, la taxa d'activitat dels homes continuava sent en més de 10 punts superior a la de les dones, així com la taxa d'ocupació.

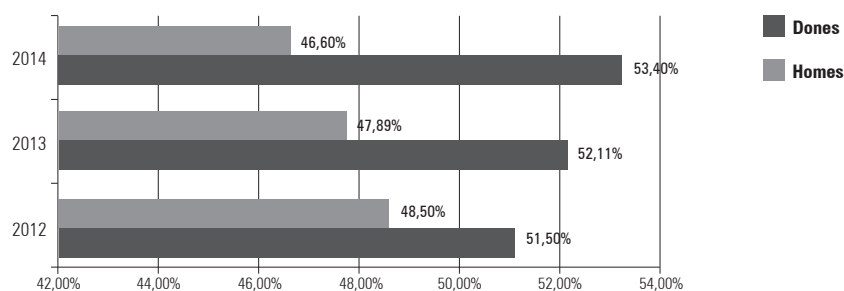
Quant a l'atur, en aquests moments la dura situació de desocupació colpeja els dos sexes de manera similar, donat que la crisi ha impactat sobretot en sectors molt masculinitzats com són la construcció o l'automoció, tot i que s'observa un increment de l'atur femení a mida que la crisi es va allargant i, de fet, ja supera al masculí. El més punyent és que el 60% de les persones en atur porten més d'un any buscant feina (el que es diu atur de llarga durada) i, en canvi, es destinen molts menys recursos a polítiques d'ocupació des dels governs, segons les darreres dades de l'EPA. Un cop més, entre les persones que porten més temps a l'atur, la majoria són dones.

Catalunya. III trimestre 2014 (Idescat)

	Sexe	%
Activitat	Homes	68,10
	Dones	57,40
Ocupació	Homes	55,17
	Dones	46,38
Atur	Homes	18,99
	Dones	19,23

D'altra banda, segons les dades del *Servicio Público de Empleo Estatal* (SEPE), les dones passen més temps com a demandants d'ocupació que els homes, veient-se relegades a períodes més llargs de desocupació. El següent gràfic mostra que, mentre disminueix el percentatge de les demandes d'ocupació masculina pendents de resoldre (del 48,5% al 46,6% entre 2012 y 2014 respectivament), augmenten les demandes femenines d'ocupació pendents (del 51,5% al 53,4% per al mateix període), fins i tot les de més preparació i nivells d'estudis, i encara més a més antiguitat del registre de la demanda d'ocupació. A partir de 6 mesos, les demandes d'ocupació de les dones es demoren més que les masculines. Segons dades del passat mes de setembre, 865.855 dones portaven més de dos anys esperant resoldre la seva situació d'atur, respecte als 644.853 homes (Castro, 2014).

Evolució demandes d'ocupació pendents segons durada de la demanda per sexe. Dades del mes de setembre, període 2012-2014

Font: *Servicio Público de Empleo Estatal*, SEPE

El treball de les dones continua sent, en el context global, un treball infravalorat i a temps parcial o amb jornada reduïda. Al 2013, segons l'EPA, de les 57.000 noves persones amb ocupació, 49.000 ho són a temps parcial i, d'aquestes, la gran majoria són dones. A Catalunya, durant el mateix any, el 25% de les dones que tenen feina estan emprades a temps parcial en front d'un 7'8% d'homes. Aquesta situació implica, d'entrada, baixos salaris, a més de contribuir a menys drets a prestacions i pensions, menys possibilitats de promoció professional i menys autonomia personal. La darrera Reforma Laboral aplicada al nostre país ha provocat encara més precarització i vulnerabilitat en el treball femení.

És obvi, per tant, que aquest model de contractació com a via prioritària d'accés i manteniment de les dones al mercat de treball és perillós i discriminatori. El temps parcial (o la reducció de jornada –i sou– per cura de filles i fills i altres familiars dependents) perpetua la històrica desigualtat de les dones en la vida professional.

- *Bretxa salarial i feminització de la pobresa*

Si atenem a la diferència salarial entre dones i homes a Catalunya, ens ha de preocupar el fet que, des de l'inici de la crisi, l'esquerda no s'ha escurçat sinó que s'ha fet més àmplia, situant-se l'any 2012 en un 24%. Però és que, segons l'EPA, el 42,1% de les dones va tenir un salari inferior a 1.216 euros enfront el 18% dels homes. A més, entre la població assalariada que cobra 3.255 euros o més, els homes són més del doble que les dones (un 13% enfront el 6,7%).

Les causes de la bretxa salarial són múltiples, complexes i interconnectades. Resulta difícil aïllar els factors objectius (edat, nivell educatiu i formatiu, professió, tipus de contractes, tipus de jornada, tipus d'empresa, etc.) que explicarien aquestes diferències retributives de la discriminació directa i indirecta. Però cal tenir en compte que aquests elements suposadament objectius responen molt sovint a factors socials, culturals i a opcions polítiques que expliquen la segregació horitzontal i la segregació vertical de les dones en el mercat de treball, com, per exemple, la infravaloració del treball de les dones, la desigualtat en l'assumpció de les càrregues familiars i domèstiques, l'orientació escolar i l'accés a les professions, entre d'altres.

S'observa que el guany anual de les dones és inferior al dels homes, independentment del lloc de treball que ocupen. Lògicament, les ocupacions de major nivell de competències són les que registren els salaris més elevats per les dones i pels homes però també on es produeixen les diferències més grans entre els dos col·lectius. En la pràctica, independentment del nivell d'estudis, les dones assalariades cobren menys de mitjana i en termes anuals que els homes assalariats. La subocupació condiona els nivells de remuneració de les dones segons el nivell d'estudis, ja que la bretxa salarial entre sexes s'eixampla en els nivells formatius més alts: les diplomades universitàries guanyen de mitjana el 66'4% del sou dels seus col·legues masculins i les llicenciades, enginyeres i doctores, el 64'8%.

La bretxa salarial és un dels factors que propicia el risc d'exclusió social, sumat als contractes a temps parcial i precaris i a l'elevada situació d'atur. En aquests moments, la situació de pobresa es dona sobretot entre dones grans (moltes d'elles viuen soles quasi sense prestació o amb la minsa paga de viduïtat) i entre aquelles dones que són responsables úniques de famílies amb fills i filles o persones dependents al seu càrrec. Un 90% de les famílies monoparentals estan encapçalades per dones i són les que tenen més dificultat per viure dignament. Per això parlem de *feminització de la pobresa*, perquè la majoria de pobres al nostre país (i a tot el món) són dones.

- *Dones amb càrrecs de decisió a les organitzacions*

En la darrera edició del Fòrum de Davos, a principis de 2014, només el 16% de les persones que estaven participant eren dones. En aquesta cimera, que se celebra a la coneguda ciutat suïssa, es reuneixen periòdicament 2.500 personalitats, totes elles considerades líders financers, empresarials i polítics del planeta. Fa 3 anys l'organització es va comprometre a una quota del 20% de representació de dones. Però no s'ha complert. Al contrari, aquest escàs 16% de dones tot just supera el 15% que trobàvem el 2005.

En el mateix sentit, ja a casa nostra, analitzem la darrera celebració del *Mobile World Congress* a la ciutat de Barcelona, on professionals de la tecnologia de tot el món s'hi van donar cita. De tots els conferencians, només un 9% van ser dones. En canvi, més del 90% de les hostesses i personal d'atenció en els *stands* de la Fira eren dones.

A l'Estat espanyol (i amb dades molt similars a Catalunya), amb la crisi, les dones que ocupen càrrecs directius ha disminuït al 3'7% del total de dones ocupades (en el 2007 eren un 6'6%), mentre que els homes directius són el 9% del total d'homes que treballen, i només han disminuït en un punt percentual. Per la seva part, a les empreses que cotitzen a l'IBEX 35, el descens és similar. Del 12'5% de 2011 s'han situat en un 7% les dones presents en càrrecs de direcció, un descens pràcticament a la meitat.

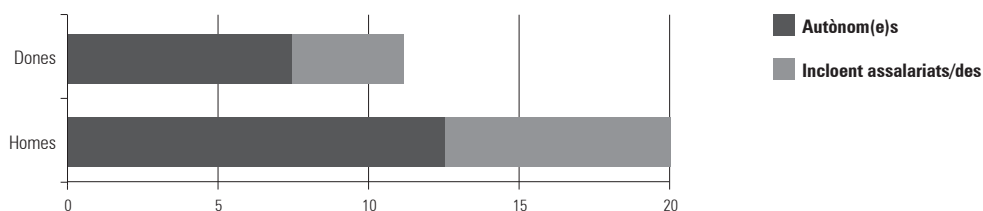
El mateix passa al nivell acadèmic, on només un 14% són catedràtiques, i al món polític, on les alcaldesses arriben amb prou feines a un 14% de presència a Catalunya. És a dir, els llocs de decisió, on realment s'exerceix el poder, continuen aclaparadorament en mans masculines, tant si ens referim a l'econòmic, a l'acadèmic, artístic o al polític.

- *Emprenedoria*

Hi ha la idea molt estesa que en aquests moments les dones són majoria en l'emprenedoria. Un cop més, les dades objectives desmenteixen aquesta sensació. Segons l'Observatori del Departament d'Empresa i Ocupació, del total de dones ocupades, només l'11% són emprenedores (xifra que suposa un 30% respecte al total de persones emprenedores). D'aquest 11%, el 7,3% són emprenedores sense assalariats al seu càrrec (és a dir, autònomes) i només el 3% tenen persones treballadores a càrrec. Els homes emprenedors, en canvi, són el 20% del total d'homes ocupats i un 12,4% no tenen persones treballadores al seu càrrec enfront d'un 7,3% que sí els tenen. Estem parlant, per tant, en el cas de les dones, d'una autoocupació, més que de creació d'empresa.

Per la seva part, les que han aconseguit el seu objectiu de crear una empresa reconeixen les dificultats afegides pel fet de ser dona que solen concretar-se en una major dificultat d'accés a crèdits, més escassetat de recursos en el moment d'inici de l'empresa, menor impacte visual i publicitari de les seves "marques", menor nivell d'internacionalització, manca de mentors o mentores que facilitin el desenvolupament professional i dificultat en trobar referents o models, donada la poca presència de dones al món econòmic i empresarial (Berbel, 2013; Torrent, 2011).

Tipologia de persones emprenedores.

Font: Observatori Departament d'Empresa i Ocupació (Torrent, 2011)

Un estudi de la Universitat Oberta de Catalunya (Torrent, 2011) sobre tres-centes empreses ha analitzat el perfil actual de les emprenedores i mostra que les dones emprenedores estan més formades que la mitjana. En un 40,4% dels casos, tenen estudis universitaris, deu punts més que en el cas dels homes que munten una empresa, dels quals el 30,4% compten amb una carrera universitària. Així mateix, més d'una quarta part han ampliat la seva formació amb programes específics, màsters o postgraus, quatre punts per sobre dels homes (39,3% enfront d'un 35,3%).

A diferència del descens de les directives que comentàvem a l'apartat anterior, amb la crisi s'ha detectat un augment del nombre de dones emprenedores: han passat de ser una cinquena part al 30,8% del total d'emprenedors (Torrent, 2011). L'explicació és que algunes dones pensen a fer-se empresàries quan els seus treballs són molt precaris, o bé quan consideren que han aconseguit el màxim nivell en el seu treball com a assalariades o bé quan es queden sense ocupació. En realitat, la raó principal és aquesta darrera, quan es queden a l'atur. L'autoocupació és sempre un recurs molt utilitzat per les dones, especialment quan estan en edats en les que el mercat laboral no les considera candidates adequades (generalment, a partir dels 45 anys).

- *Organització horària: dificultats actuals per a la conciliació de la vida personal i laboral*

El model d'organització horària que tenim al nostre país pivota sobre la centralitat del treball vers altres aspectes de la vida humana i premia la presencialitat al lloc de treball en lloc dels resultats. Molts estudis europeus i autòctons han assenyalat els problemes que aquest model comporta, tant sobre els beneficis empresarials (que es veuen disminuïts) com sobre la salut i benestar de les persones, que es veu clarament perjudicada en el seu nivell de qualitat (Direcció General d'Igualtat d'Oportunitats en el Treball, 2010). Les empreses que mantenen horaris rígids i premien el presencialisme afronten dificultats per contractar personal significatiu, pateixen un elevat absentisme i compten amb personal poc motivat, poc autònom i amb poc compromís amb l'organització. Per contra, les empreses més avançades i competitives se n'adonen que el salari ja no és només un element econòmic sinó que existeix també un "salari emocional" que té en compte les condicions laborals, la conciliació de la vida personal i laboral i la autorealització i satisfacció personal (DGIOT, 2009).

Estratègies de futur

Després de les dades exposades en l'apartat anterior, queda clar que calen una sèrie de línies estratègiques i actuacions concretes per avançar en tots els factors de discriminació i desigualtat

que encara perviuen a l'àmbit laboral, professional i empresarial. Algunes de les més rellevants serien:

- *Modificar els models de contractació* cap a contractes estables, a temps complert, amb salaris dignes i possibilitats de compactació i organització més flexible i racional del temps de treball.

- *Superació de la segregació horitzontal i vertical* en el treball. Resulta bàsic impulsar plans d'igualtat a totes les organitzacions, siguin administracions públiques, empreses mercantils o entitats del tercer sector, així com enfortir la figura de l'agent d'igualtat que és qui garanteix la posta en marxa d'aquestes actuacions.

- *Estratègies per trencar el sostre de vidre*. Aquí s'inclouen totes les actuacions que comporten campanyes per trencar amb els prejudicis, formació per a l'apoderament de les dones, establiment de quotes per accedir a llocs de decisió, instruments per a facilitar l'accés al finançament i, sobre tot, l'extinció de la bretxa salarial (Berbel, 2013).

- *Nous models: economia social i cooperativa*. Partim de la premissa que es genera més valor compartint que competint. A partir d'aquí, cal fomentar l'emprenedoria col·lectiva i enfortir l'economia social des de l'àmbit local. Les entitats i empreses d'economia social generen ocupació i innovació, al temps que frenen l'exclusió social dels col·lectius amb més dificultats com persones amb risc d'exclusió social, persones amb discapacitat i/o trastorn mental, persones immigrades, etc. que requereixen una atenció específica i de qualitat.

- *Nova organització del temps social i de treball*. Cal implementar noves formes de treball, molt més adaptades als horaris europeus i que contemplin la conciliació de la vida personal i laboral per a dones i homes. Al mateix temps, hi ha la necessitat de desplegar una política familiar basada en la coresponsabilitat (en el treball remunerat i en el no remunerat) per tal d'assolir la igualtat d'oportunitats de tots els qui componen una família en sentit ampli.

- *Ampliació del sector públic*. Al contrari del que s'està implementant en aquests moments al nostre país, l'experiència als països amb un fort estat del benestar mostra la necessitat que el sector públic s'expandeixi com a via per assolir la igualtat de les dones i dels homes en la vida professional, mitjançant més infraestructures d'atenció a la infància i a les persones dependents i de més qualitat. Calen també polítiques actives d'ocupació que aconseguixin incrementar tant la taxa d'activitat de les dones com la seva baixa taxa d'ocupació, així com el trencament de la segregació horitzontal que impulsi l'orientació professional de nois i noies envers professions de tot tipus, trencant la definició de matèries típicament masculines o femenines.

Referències bibliogràfiques

Berbel, Sara (2013). *Directivas y empresarias. Mujeres rompiendo el techo de cristal*. Barcelona, Ed. Aresta.

Castro, Carmen (2014). "Ser hombre tiene prioridad en la gestión de las demandas de empleo", a Agenda Pública 10-10-2014.

Direcció General d'Igualtat d'Oportunitats en el Treball (2009). *Experiències en l'organització del temps de treball a les empreses de Catalunya*. Barcelona, Departament de Treball.

Direcció General d'Igualtat d'Oportunitats en el Treball (2010). *10 perquè per a a millora de l'organització del temps de treball*. Barcelona, Departament de Treball

EPA de España (2014). <http://www.datosmacro.com/paro-epa/espana>

IDESCAT (2014). <http://www.idescat.cat/treball/epa?tc=4&id=ic40>

Rodríguez, Paula (2014). "*¿Acercándonos en la precariedad? Mujeres y hombres ante la recesión*", a Agenda Pública, 10-10-2014

Torrent, Joan (coord.) (2011). *Recerca sobre dona emprenedora i microempresa*. Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya

La pobresa amb ulls d'infant

Felipe Campos

Aquest capítol comença amb una subtil però letal afirmació que desgraciadament hem d'escriure un any més: la pobresa infantil existeix. Existeix i cal donar-hi resposta, amb mesures de caràcter integral que vagin a l'origen de la situació: la pobresa dels nuclis familiars d'aquests infants. I cal fer-ho amb polítiques d'atenció a les famílies, tot conjugant dos elements imprescindibles a l'equació: l'atenció preventiva i la intervenció educativa.

«El nen ha de ser preparat per a una vida independent en societat i ser educat en l'esperit dels ideals proclamats a la Carta de les Nacions Unides i, en particular, en un esperit de pau, dignitat, tolerància, llibertat, igualtat i solidaritat.»

Convenció sobre els Drets de l'Infant, 1989

La mateixa Convenció sobre els Drets de l'Infant conté en el seu interior tot un articulat. La seva significació no és menor, així com la seva transcendència. En el seu article 2 manifesta que els Estats membres han de respectar els drets enunciats i assegurar-los a tots els infants sota la seva jurisdicció, sense cap mena de discriminació, independentment de la raça, el color, el sexe, la llengua, la religió, l'opinió política o d'altra mena, l'origen nacional, ètnic o social, la posició econòmica, la incapacitat física, el naixement o qualsevol altra condició de l'infant, dels seus pares o dels seus tutors legals. També trobem en aquesta convenció l'obligatorietat per part de l'Estat de fer tot el possible per promoure tots els mecanismes polítics i pressupostaris per prendre les mesures apropiades per ajudar els pares i les altres persones responsables de l'infant a fer efectiu aquest dret i, en cas de necessitat, han de donar ajut material i programes de suport, principalment pel que fa a la nutrició, el vestit i l'habitatge (article 27).

Podríem continuar enumerant articles, que haurien de ser d'obligat compliment, en què la preocupació fonamental i primordial és l'infant, com l'article 9, que recull la no discriminació, o l'article 15, de prioritat pressupostària. Aquest article 15 ha estat molt difícil d'avaluar els darrers temps, anys en què les institucions públiques, de manera generalitzada i a nivell internacional, no han prioritzat en els seus pressupostos l'atenció, formació, promoció, reinserció, protecció, integració, lleure i prevenció dels infants i els adolescents.

Han passat més de dues dècades des de la Convenció sobre els Drets de l'infant, una convenció convertida en norma internacional, però gran part del seu articulat i compromisos no han esdevingut realitat; ni tan sols s'han materialitzat en aquells països amb capacitat de compliment, ans tot el contrari: els infants han anat perdent terreny en el compliment dels seus drets i en la seva protecció davant dels devastadors efectes de la crisi. La infància és una etapa que té una

durada insignificant en el conjunt de la vida d'una persona, en molts casos comparable a un batec del nostre cor. Les successives crisis han posat en entredit les voluntats de governants de fixar les línies vermelles i, per tant, el seu comprimís vers la infància.

Una institució compromesa amb la incidència política i denúncia sobre la vida dels infants del món com és Unicef, fa pocs dies publicava un excel·lent estudi, valoració dels últims sis mesos, en què l'Oficina d'Investigacions avalua l'impacte de la crisi econòmica en el benestar dels nens i joves adults dels països rics, sota el títol "Els nens de la recessió". Aquest estudi reflecteix l'impacte de la crisi econòmica en el benestar infantil als anomenats països rics, una fotografia on poder mirar la brutalitat dels efectes de la gran recessió en els 41 Estats de Benestar més desenvolupats del planeta.

Molts països, massa, han fracassat; no han posat llums curtes i llargues per revertir la situació de la infància, entenen que tenien un context on poder desenvolupar mecanismes preventius, per fonamentar el canvi de paradigma. Una de les conclusions d'aquest estudi és que els infants han patit més que cap altre grup social.

Si ens permetem titulars, d'aquells que no ressonen, un seria aquest: el patiment dels infants i famílies evoluciona de forma exponencial amb rapidesa a compte del futur de la nostra societat. La pobresa infantil és el centre d'una matriu amb una connexió directa i col·legiada amb els interessos demogràfics, econòmics i democràtics de qualsevol societat, conseqüències que deriven en un dibuix en blanc i negre per a les pròximes dècades si no fem res.

Som molts els interessats en conèixer l'epicentre d'aquest terratrèmol que va sacsejar, l'any 2008, molts dels escenaris en construcció, l'anomenada crisi econòmica, les hipoteques, l'especulació i els productes financers que atemptaven contra la dignitat. El terratrèmol es va propagar amb rapidesa per tot el món, amb conseqüències que afectaven diversos factors, però una de molt concreta: la bretxa entre les famílies riques i les pobres s'ha anat ampliant de manera alarmant en els països industrialitzats. És, doncs, una realitat que el fet de néixer en un lloc o un altre, i especialment en èpoques de crisi, pot determinar, una vegada més, els drets de les persones i les seves oportunitats de vida.

Les dades que s'exposen en aquest estudi de la Unicef "*Els nens de la recessió. L'impacte de la crisi econòmica en el benestar infantil als països rics*", del qual Gonzalo Fanjul n'és autor principal, demostren que en els últims cinc anys un nombre creixent de nens i famílies han tingut dificultats per satisfer les seves necessitats materials i educatives més fonamentals. Les taxes d'atur han assolit nivells desconeguts des de la Gran Depressió de la dècada de 1930 i impedeixen que moltes famílies donin als seus fills l'atenció, la protecció i les oportunitats a les que tenen dret.

El mapa mundial que se'ns apropa és ben diferent segons on posem l'ull i la lupa, entenen que cada país té uns condicionants ben diferents que pressionen cap a un model econòmic determinat més enllà de la ideologia política que governi. Un dels aprenentatges que hem fet en els darrers anys és que la política s'acaba definint en molts casos per les dures condicions imposades pels mercats financers i els proveïdors d'assistència econòmica. Però cal també posar el focus en com un petit però significatiu grup de països va respondre a la crisi: amb plans ambiciosos i oportuns que van protegir els nens i nenes de les conseqüències més devastadores de la crisi, o com altres han aplicat reformes parcials dirigides a protegir aspectes bàsics com els serveis de salut, l'habitatge i els aliments.

Malauradament, en els darrers anys els diferents agents socials, educatius i polítics hem construït un discurs que descriu una dura realitat social, a Catalunya i a Espanya, sobre l'alarmant xifra de menors de 18 anys en situació de pobresa o de risc social. Aquest discurs, però, no soluciona el problema.

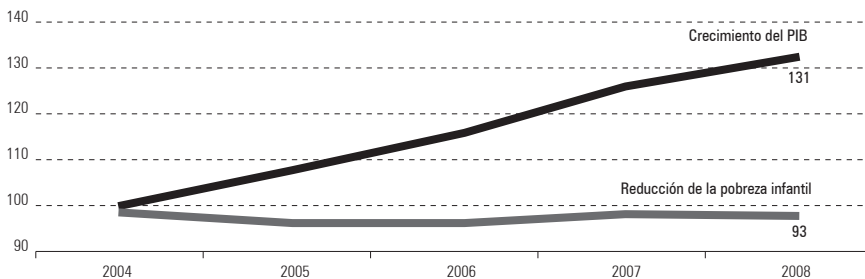
Hores d'ara, el lector d'aquest informe molt segurament hagi llegit nombrosos informes que, any rere any, situen l'estat espanyol en els primers llocs dels països de la UE amb més pobresa infantil. *Caritas Europa*, amb dades de 2012, ha publicat el passat mes de març l'estudi "Precarietat i Cohesió social" i apuntava com l'estat espanyol se situa com a segon país amb un índex de pobresa infantil del 29,9%. El mateix estudi assegura que un total de 11,7 milions de persones (3,8 milions de llars) estan afectats per diferents processos d'exclusió.

Tampoc no ens deixa indiferent el recent estudi per part de l'organització *Save the Children*, amb dades també de l'any 2012, que, sota el títol "2.826.549 raons", manifesta que l'estat espanyol té menys capacitat per reduir la pobresa infantil. A l'estat espanyol redueixen el risc en 6,9 punts, en comparació, per exemple, amb un altre país com Irlanda, on el redueixen en 32 punts. Parla de la protecció de la infància per fer front a la pobresa, un dret, una obligació i una inversió.

Per prendre mesures reals cal entendre en profunditat el problema. L'augment de la pobresa infantil és un titular que es pot llegir a molts països europeus, com vèiem a l'inici, però la situació a Espanya o Catalunya preocupa per la seva consolidació. La crisi no pot ser l'excusa, i és que prèviament ja se situava la pobresa infantil en nivells molt alts que, només en moments de clara expansió econòmica i bon nivell d'ocupació, vam aconseguir rebaixar fins al 20%.

Si més no, en aquesta etapa de creixement, es va deixar escapar l'oportunitat de posar els fonaments pel canvi de paradigma. És cert que el govern de l'estat espanyol va impulsar una prestació universal per naixement (poc dirigida cap a les famílies amb rendes més baixes), un increment de partides per fills a càrrec o la pròpia Llei de la Dependència. Però la crisi i la seva gestió, introduint correctius i retallades, va generar que l'escenari actual d'inversió de recursos públics destinats a la infància sigui molt pitjor al d'abans de la crisi i, en molts casos, pitjor al de la resta dels països de l'eurozona.

Relació creixement del PIB - reducció de la pobresa infantil.

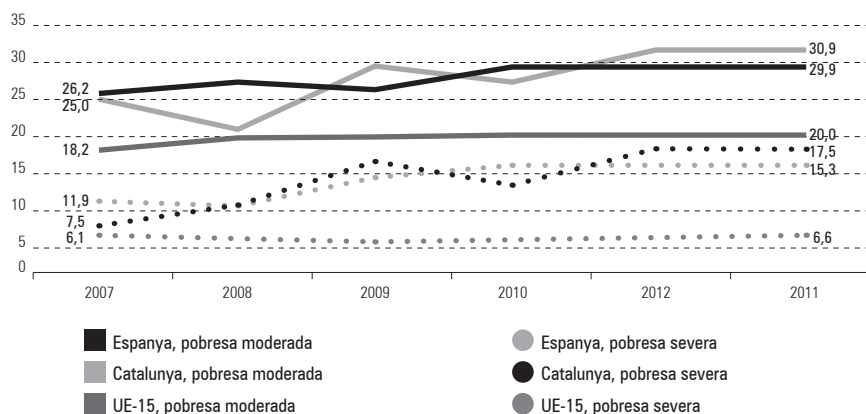

Font: Article "Siete preguntas inquietantes sobre la pobreza infantil en España", de Gonzalo Fanjul a *El País*, amb dades d'Eurostat.

Les dades facilitades per *Unicef Catalunya (Mesures contra la pobresa infantil: Prestació per a famílies amb infants en situació de pobresa)* mostren l'evolució de la pobresa moderada i severa de menors de 18 anys del 2007 al 2012. Tant Espanya com Catalunya presenten una taxa de pobresa que se situa al capdavant de la UE. Dades que impacten i molt distanciades dels països nòrdics (al voltant del 10-15% la moderada i 2-5% la severa), països amb una consolidada política pública de protecció de la infància. Només cal veure els països del nostre voltant, Portugal o Itàlia, amb una pobresa moderada del 21,8% i un 26,3% al 2012.

D'aquesta anàlisi de dades observem com, entre 2007-2012, la pobresa infantil severa s'incrementa 3,4 punts percentuals a Espanya i 10 punts a Catalunya, arribant-se a situar 11 punts per sobre de la mitjana europea, tal i com apunta l'estudi.

Pobresa moderada (60% de la mediana) i severa (40% de la mediana) del menors de 18 anys. Catalunya, Espanya i UE-15 2007-2012.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat, i per Catalunya ECV 2013, INE.

Gràfica d'*UNICEF Catalunya* - Mesures contra la pobresa infantil: Prestació per a famílies amb infants en situació de pobresa

D'aquest gràfic podem extreure algunes conclusions, quantitatives i qualitatives. D'una banda, com tot i tenir països amb rendes més altes, l'índex de pobresa no és significativament més baix en alguns casos. Aquest fet posa de manifest la necessitat d'invertir en consolidar i millorar un sistema de protecció a la infància. No parlem únicament de la vulneració actual, sinó de la creació de sistemes de prevenció.

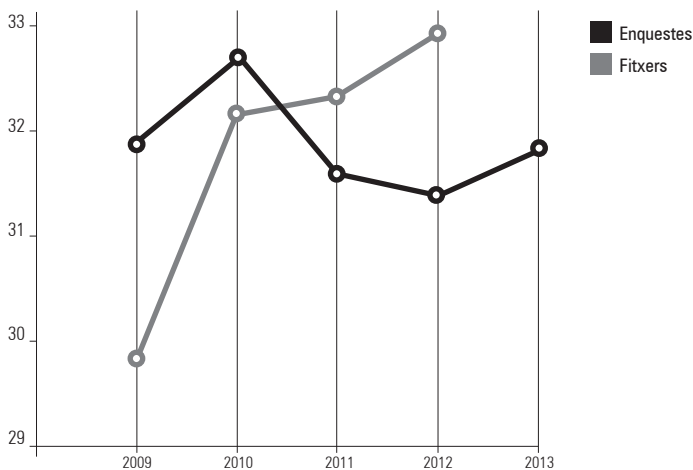
D'altra banda, veiem com hi ha països que han fet aquesta lluita decidida contra la pobresa infantil, no només amb un sistema d'intervenció en casos de pobresa severa i/o exclusió, sinó també amb múltiples mesures de prevenció:

PRIMER	Xarxa consolidada de serveis i prestacions
SEGON	Serveis de recolzament per famílies amb fills a càrrec
TERCER	Consolidació i foment Polítiques actives d'ocupació
QUART	Conciliació Familiar
CINQUÈ	Política fiscal de recolzament a la família amb especial sensibilitat a aquelles amb rentes més baixes i fills i filles a càrrec

Tenim un país amb un feble model productiu, amb debilitats en el seu mercat de treball i amb una clara vulnerabilitat en les llars de milions de famílies amb infants. Aquestes famílies estan subjectes a una xarxa de protecció a la infància desbordada i amb poca capacitat d'actuació. Aquesta fotografia es pot viure de prop en molts barris de ciutats de Catalunya on, tot i els esforços de les administracions, no s'arriba a tot arreu. Aquest país té un teixit social decidit que no llença la tovallola, que genera esperança i oportunitat des de la proximitat i l'eficiència en la gestió dels recursos.

La pobresa infantil és una patologia que afecta a tot l'estat espanyol, amb xifres que superen els 2,7 milions de menors de 18 anys (un de cada tres). Més enllà del nostre discurs, però cal reflexionar sobre les dades, com les que aporta el darrer estudi sobre pobresa infantil de la *Fundación porCausa*. Aquest interessant estudi explica com l'any 2013 l'Institut Nacional d'Estadística (INE) va canviar la metodologia amb la qual estima els ingressos de les famílies en l'enquesta de condicions de vida, una eina principal en l'anàlisi de la pobresa a l'estat espanyol. Aquesta nova metodologia combina la informació proporcionada pels enquestats amb els fitxers que posseeix la pròpia administració a través de les agències tributàries i la Seguretat Social. Aquest canvi busca millorar la qualitat de la informació estadística i respon a les recomanacions de l'oficina d'Eurostat i pel Consell Superior d'Estadística, però envia a la invisibilitat més de 200.000 casos de pobresa, degut a l'economia submergida i altres aspectes estructurals de la pobresa de l'estat espanyol.

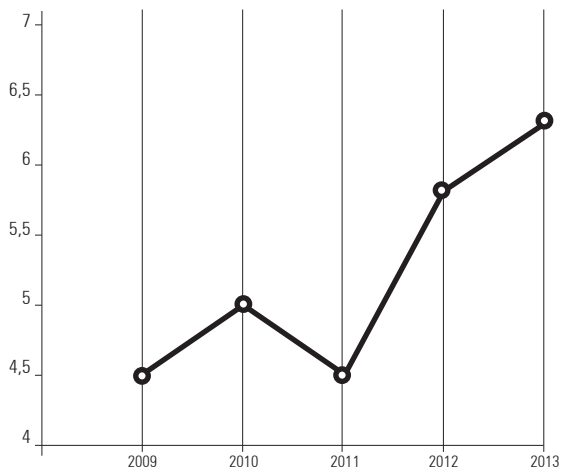
Dos mètodes, dues històries

Font: "¿Dónde están los 263.000 niños pobres que desaparecieron de las estadísticas?", de Fundación porCausa El País i The Guardian.

Tal i com mostra el gràfic - que descriu l'evolució de la taxa de risc de pobresa i exclusió (ARPE) - podem veure que el "canvi de tendència" a què es refereix el govern de l'Estat espanyol només es produeix quan es passa d'utilitzar les dades d'ingrés 'antics' (en base a enquestes) a utilitzar en el 2013 les dades 'noves' (en base a fitxers). Qualsevol altra combinació suggereix que les xifres de pobresa infantil es van incrementar en l'últim any, i no al contrari.

Viuen pitjor les famílies més pobres?

Font: "¿Dónde están los 263.000 niños pobres que desaparecieron de las estadísticas?", de Fundación porCausa El País i The Guardian.

Encara podem aprofundir més, quan deixem de banda els ingressos i observem només les taxes de privació material severa del conjunt de les famílies (no gaudir almenys de 4 a 9 elements bàsics del benestar com el consum de carn i peix, la possibilitat de fer front a despeses imprevistes o la possibilitat de pagar lloguers i hipoteques), el panorama no fa més que empitjorar des de 2011, en línia amb la tendència que suggeria la metodologia anterior.

Sembla qüestionable la decisió de dur a terme aquest canvi de metodologia en la recollida de dades enmig d'una crisi, en la qual la intensitat dels canvis exigeix ser particularment curós amb l'estudi de les sèries estadístiques. Admetre aquesta mesura requereix la implicació per part de tots els agents per no caure en la temptació de fer passar les dades pel prisma que més ens afavoreix. No podem frivoltzar amb les dades, ni amb els percentatges, ni molt menys amb el mètode de tabulació per entendre i fer entendre aquesta realitat.

Hores d'ara ningú pot posar en dubte que gairebé un 27% dels infants de Catalunya està en situació de pobresa, i d'aquests, un 15% estan en situació de pobresa greu, tal i com s'apuntava en una compareixença en el Parlament de Catalunya el passat 19 de novembre del 2013 de la *Plataforma d'Infància de Catalunya de la Taula del Tercer Sector Social*. En aquesta mateixa compareixença, el seu coordinador, en Paco Estellés, animava a reflexionar sobre algunes preguntes: Algú pot pensar que aquests infants, per molts esforços que facin els seus pares i el seu entorn familiar, estan menjant

adequadament? Hi ha garanties que l'esforç institucional i ciutadà mitjançant els bancs d'aliments pot garantir una alimentació equilibrada? Amb aquestes preguntes, Estellés interpel·lava els assistents a conèixer una mica més la tasca institucional i el compromís de les diverses institucions de segon nivell que treballen en el marc de la Taula del Tercer Sector arreu del país.

Però m'aventuro a fer un pas més, a conèixer el compromís de milers d'entitats de primera línia, aquelles que miren als ulls als infants, joves i famílies del nostre país. Institucions que no renunciïn, que no es conformen amb les estadístiques, que ni tan sols han decidit com explicar el que està passant:

- Famílies que no poden fer front a les hipoteques o al lloguer dels seus habitatges.
- Infants que no poden gaudir plenament de la seva formació escolar, ja que no poden pagar el material escolar o tenir els llibres necessaris o assistir a les sortides facultatives que es preveuen per a la seva edat.
- Infants que no poden gaudir d'activitats de lleure educatiu o extraescolars.
- Infants que no poden accedir a totes les prestacions mèdiques que necessiten (dentistes, oftalmòlegs, psicòlegs, etcètera)

Aquestes entitats únicament miren cap al present i dirigeixen tots els seus esforços a canviar la "unitat", és a dir, la vida de cada nen, un a un, i així amb cada unitat percentual de les dades de les que anteriorment hem parlat.

Si no intervenim ja l'any vinent la situació serà més greu. Cal prioritzar la lluita contra la pobresa infantil per davant d'altres polítiques, tenint present que caldria posar la inversió en polítiques d'atenció a les famílies al nivell de la resta de països de la UE, amb perspectiva valenta de futur i amb criteris educatius i preventius, no amb criteris assistencials.

Aquí compartim un decàleg amb algunes de les propostes socialitzades en el tercer sector de Catalunya i liderades per la Plataforma d'Infància de Catalunya en la lluita contra la pobresa infantil:

1. Prestació econòmica garantida per a les famílies amb infants a càrrec.
2. Espais d'atenció a les famílies, especialment les que estan en situació de pobresa, per treballar les habilitats parentals, els suport psicològic, la prevenció del deteriorament en la salut mental, etc
3. Recursos de caràcter diürn adreçats a la unitat familiar per la prevenció i tractament de les competències parentals i l'atenció i cura dels seus fills i filles.
4. Pensions de manutenció impagades en els casos de separació dels pares.
5. Atenció als infants en situació de maltractament.
6. Atenció als adolescents de 14 a 18 en formació prelaboral i laboral.
7. Garantir els recursos mínims per a fer una escolarització de qualitat (beques de material, beques menjador, etc).
8. Impuls a l'educació i atenció als infants de 0 a 3 anys.
9. Promoure accions per prevenir el fracàs escolar i situacions de risc social: accions de reforç escolar, atenció a la diversitat tenint present el que necessita cada infant, promoció del lleure i l'acció social...
10. Potenciar l'accés a un habitatge en condicions, i amb un cost equilibrat segons el nivell de vida.

Els infants no són culpables de cap crisi al món o a casa nostra, sinó que són els més vulnerables i, en moltes ocasions, les principals víctimes. Cal invertir en matèria d'infància, temps i temps, reflexionar al voltant dels problemes reals, sense rèdits, sense missatges neutres, cal ser valents i valentes, per posar al cor de les agendes polítiques, socials i econòmiques la necessitat de propiciar canvis reals i perdurables en la vida de cada infant. En definitiva, dotar el gran Pacte per la Infància de Catalunya d'un instrument real, amb partida pressupostària i amb una visió de 360 graus de les necessitats de la infància a Catalunya.

Però no tot està perdut: tot i les dificultats, us convido a pensar en els milers i milers de persones i organitzacions que no es rendeixen, que treuen energia, ganes, il·lusió, perseverança per tirar endavant.

Hi ha una cita que diu: "En la lluita entre la pedra i la gota d'aigua, sempre guanyarà la gota, no per la seva força sinó per la seva perseverança". És aquí on trobem tantes i tantes institucions del tercer sector, en el treball diari, en el convenciment que cada dia podem millorar la qualitat de vida dels nostres participants i usuaris, perquè el nostre compromís és la pedra de Rosetta per interpretar els signes dels temps en favor dels més vulnerables i aquells que més ho. Cal, a més, un reconeixement als herois i heroïnes silenciosos, als pares i mares d'aquesta infància, als educadors/es, monitors/es, a les institucions que a peu de carrer, tot i les dificultats, pensen que rendir-se no és una opció. Creure és crear i junts podem canviar les coses i fer realitat la utopia de justícia i llibertat. Perquè... què és una utopia, sinó una realitat prematura?

Una radiografia de la pobresa energètica

Jordi Giró

1. Parlem de drets humans

El dret a un habitatge digne o a la salut, reconeguts àmpliament a escala universal, venen indissolublement associats a tenir accés als subministres energètics com la llum, l'aigua i el gas. És un habitatge digne una llar a menys de 18 graus a l'hivern? O, són dignes les condicions habitacionals que acaben provocant sinistres mortals, tal com assenyalen els sindicats de bombers en alertar que la pobresa energètica està al darrera del 60% d'incendis amb víctimes mortals¹?

I si parlem de dret a la salut: no són fruit de la vulneració del dret a la salut les morts prematures a l'hivern -entre 2.300 i 9.300- relacionades amb la pobresa energètica, segons L'Informe de Sostenibilidad en España del 2012²?

Ara bé, en el context de crisi econòmica i de polítiques de retallades socials que s'han imposat en tots els països de la UE, aquests drets, com tants d'altres, han esdevingut paper mullat. Per tant, com veurem, quan des de la Confederació s'Associacions Veïnals de Catalunya (CONFAVC) i les entitats que formem part de l'Aliança Contra la Pobresa Energètica (APE), s'insta tant a les administracions públiques com a les empreses energètiques a l'aturada immediata dels talls de subministres energètics a les llars amb dificultats econòmiques, només estem demanant que s'apliqui realment la literatura de drets humans que ja existeix però que realment està totalment ignorada.

• A escala universal:

a) El **Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals (DESC)** aprovat el 1996 per les Nacions Unides, i ratificat per Espanya el 2010, garanteix aquest dret. Són vàries les observacions generals del Comitè DESC de Nacions Unides, que detallen com s'haurien de garantir. L'Observació General n° 4 senyala que el contingut del dret a l'habitatge comprèn l'accés permanent a "recursos naturals i comuns, a aigua potable, a energia per la cuina, la calefacció i la llum". El dret a l'aigua i al sanejament es troben reconeguts també a l'Observació General n° 15³. L'Observació

¹ "Sindicats atribueixen a la pobresa energètica la majoria de morts en incendis d'habitatge" A *La Vanguardia*, 4 d'abril del 2014. <http://www.lavanguardia.com/sucesos/20140409/54405627498/sindicats-atribueixen-a-la-pobresa-la-majoria-de-morts-en-incendis-habitatge.html>

² Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente (2012): "Sostenibilidad en España 2012", <http://agariagaliana.com/data/documents/Sostenibilidad2012-1.pdf>

³ Veure la justificació la ILP de Mesures Urgents per fer front a l'Emergència Habitacional i a la Pobresa Energètica <http://ilpcatalana.afectadosporlahipoteca.com/text-ilp>

General nº 7 estipula que aquests continguts generen diferents tipus d'obligacions per a les administracions públiques i que han de fer "tots els esforços, fins al màxim de recursos disponibles" per a satisfer-los, atorgant prioritat als "col·lectius més vulnerables". L'Observació General nº3 destaca que han d'assegurar-los no només davant l'administració sinó també front a abusos provinents de particulars.

b) La **Declaració Universal dels Drets Humans Emergents (DUDHE)** identifica "el dret de tot ésser humà de disposar d'aigua potable i sanejament, i d'energia".

• **A escala europea: Consell d'Europa i UE**

a) Malgrat que la **Convenció Europea de Drets Humans (ECHR)** no garanteix el dret a l'energia als 47 països del Consell d'Europa, sí que en el marc de la UE s'han legislat les directives 2009/72 CE del Parlament i del Consell del mercat interior d'electricitat i la directiva 2009/73/CE sobre el mercat interior del gas que obliga als estats membre de la UE a definir el concepte de consumidor vulnerable i activar plans d'acció per a pal·liar la pobresa energètica. A Espanya això s'ha traduït només en l'establiment del bo social⁴.

• **A l'Estat espanyol:**

a) Malgrat que explícitament no estan reconeguts els drets als subministres energètics mínims, *l'article 47 de la Constitució Espanyola* reconeix el dret a un habitatge digne i l'article 43.1 reconeix el dret a la salut.

b) La Llei del sector elèctric (24/2013) determina l'existència de la Tarifa d'Últim Recurs (TUR) i el bo social. No existeix cap marc legal que forci l'existència d'un bo social en el cas de subministrament de gas, només la TUR i el Preu Voluntari al petit Consumidor.

• **A Catalunya:**

a) Experts en dret assenyalen la relació entre pobresa energètica i *l'article 5 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya* que disposa que totes les persones tenen dret a viure lliures de situacions "d'exploació maltractaments", com les que, de facto, comporten la manca d'un habitatge digne, o la impossibilitat d'accés a subministraments bàsics d'aigua, llum i gas.

b) En el marc de la legislació autonòmica, i únic a escala de l'Estat espanyol, també existeix el Decret Llei /6/2013 -que modifica el Codi de Consum⁵- que ajorna el deute de les famílies que no poden pagar els subministres només durant els mesos d'hivern des de novembre fins a març. Un marc legal considerat insuficient per l'APE i la CONFAVC, ja que només posposa

⁴ Taula d'Entitats del Tercer Sector Social (2014): L'energia com a dret. Com afrontar la pobresa energètica.

⁵ DECRET LLEI 6/2013, de 23 de desembre, pel qual es modifica la Llei 22/2010, de 20 de juliol, del Codi de consum de Catalunya. <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/6531/1331874.pdf>

el problema, i al qual només s'hi han pogut acollir no més de 800 persones⁶. A més, aquest decret ha estat suspès cautelarment -des del 23 d'octubre- després que el Govern central posés un recurs davant del Tribunal Constitucional (TC) amb l'argumentació que aquest envaeix les seves competències, qüestiona la unitat de mercat i lesiona les elèctriques. Resultat: ni les prop de 800 persones podran acollir-se a la treva hivernal. Respecte el compromís del Govern de treure un nou Decret com a data límit el 30 de setembre del 2014, l'Aliança encara està esperant alguna proposta.

c) A escala governamental, el juliol del 2014 el Departament d'Empresa i Ocupació del Govern Català va constituir la Taula contra la Pobresa Energètica, que reuneix a entitats socials i també a les empreses subministradores amb l'objectiu de generar propostes per definir els mínims vitals que "algú", empreses o administracions -i aquí el punt de debat-, ha de garantir per la ciutadania. Cal remarcar en aquest apartat que l'APE ha denunciat l'incompliment del Govern autonòmic tant davant de les resolucions del Parlament que l'instava a presentar abans del mes de juny un informe d'avaluació del primer any d'aplicació del Decret Llei /6/2013- com hem dit suspès pel TC-, com de no haver-ne fet un altre- un compromís adquirit- recollint les propostes de les entitats socials.

d) Davant de l'agreujament de la situació i la immobilitat de les administracions públiques, l'APE, l'Observatori DESC i la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH) estan promovent una ILP de Mesures Urgents per fer front a l'Emergència Habitacional i a la Pobresa Energètica⁷ en la qual per primera vegada i a escala autonòmica, s'engloba la dignitat d'accés a l'habitatge amb el dret dels subministraments bàsics. Aquesta ILP va entrar a tràmit parlamentari el dia 15 d'octubre d'aquest any.

2. Radiografia de la situació actual

La gran destrucció de treball ha generalitzat la pobresa als barris, i també la pobresa energètica, és a dir, la que té en compte aquell sector de la població que no pot assumir el cost de mantenir una llar amb els subministraments bàsics. Cal diferenciar aquest concepte amb el de vulnerabilitat energètica, situació que té en compte les necessitats personals de cada individu, com alguns casos esfereïdors de persones malaltes que necessiten subministraments energètics per poder viure o fer front a la seva malaltia - veure article "La Factura de Respirar"⁸-. Ara bé, ja només la radiografia del creixement de la pobresa energètica resulta alarmant. Les xifres parlen per si soles:

- A Catalunya el 10'9% de les llars -unes 320.000 famílies- declaren que no poden mantenir l'habitatge a temperatura adequada⁹, en contrast amb el 5'4% que es trobàvem abans de la crisi.

⁶ Aliança contra la Pobresa Energètica – Taula del Tercer Sector Social de Catalunya (2014): "Les organitzacions socials reclamen mesures efectives a la "Taula sobre la pobresa energètica" promoguda per la Generalitat de Catalunya". Web CONFACV: bit.ly/1tfD000

⁷ Veure nota 3

⁸ Vidales Raquel; "La factura de respirar" a *El País*, 28 de març del 2014.

⁹ Instituto Nacional de Estadística (2012): Encuesta de Condiciones de Vida.

- Més d'un 15% de la població espanyola pateix pobresa energètica, segons l'informe de l'Asociación de Ciencias Ambientales (ACA) "Pobreza energética en España: análisis de tendencias"¹⁰.

Paral·lelament, si ens fixem amb els talls de subministrament, aquests han tingut un creixement molt rellevant en els darrers anys¹¹:

- Gas: més de 75.000 talls de gas per impagament a tot l'Estat espanyol el 2013, un 86% més que l'any 2012. Cal alertar que, fins ara, les companyies de gas no han desenvolupat cap protocol especial per aturar els talls, a diferència de les companyies d'aigua -molt més intervingudes per les administracions locals- i les companyies elèctriques.
- Electricitat: més d'1,1 milions de talls de subministrament elèctric, un 24% més que l'any anterior.
- Aigua: segons l'esmentat informe de l'ACA, a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, s'ha passat de 27.359 expedients de suspensió del subministrament d'aigua al 2011 a 72.039 al 2012, és a dir, gairebé s'han triplicat.

3. Les causes de la pobresa energètica

Per actuar davant d'aquest greu problema social, cal saber-ne les causes, que no són gaire difícils d'assenyalar:

- **Increment de la pobresa:** El risc d'exclusió s'ha disparat: el 2012 afectava ja un 20'1% de la població catalana i a un de cada tres nens o nenes.¹² Una altra xifra ens reflecteix també aquesta realitat: segons l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) més de 200.000 llars a Catalunya tenen tots els seus membres a l'atur, de les quals 95.000 no perceben cap ingrés.
- **Incrementats dels preus de l'energia:** Com denuncia l'APE, l'augment dels preus dels subministraments bàsics s'ha produït a la vegada que el veïnat en general s'anava empobrint acceleradament. Per exemple, l'electricitat ha pujat un 83% des del 2013. Segons l'Eurostat¹³, la tarifa elèctrica per les persones consumidores domèstiques a Espanya és de mitjana una de les més elevades de la UE, només superada per Xipre i Irlanda el 2013. L'aigua s'ha encarat en un 65% des del 2008. Com a conseqüència, segons l'estudi esmentat de l'ACA, el percentatge d'ingressos que les famílies han de destinar a despeses de l'energia també ha augmentat: la quantitat de llars que han dedicat més d'un 10% dels seus ingressos al consum d'energia ha passat d'un 5% al 2007 a representar un 17% actualment.

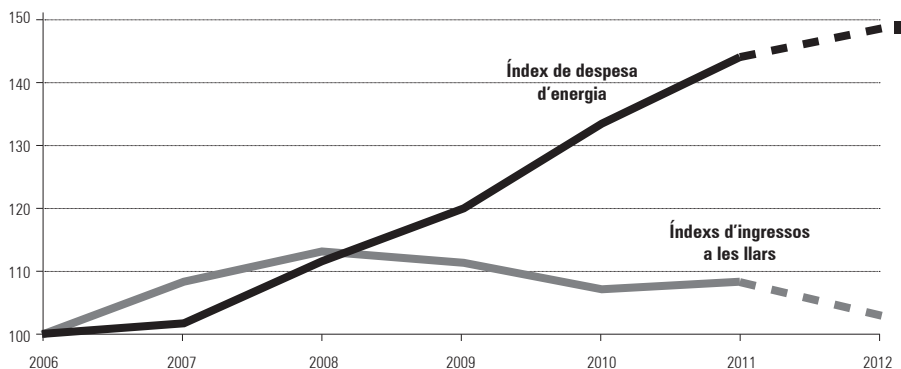
¹⁰ Asociación de Ciencias Ambientales (2014): "Pobreza energética en España: análisis de tendencias".

¹¹ Comunicat de Premsa Aliança contra la Pobresa Energètica: bit.ly/1tfD000

¹² Instituto Nacional de Estadística (2002), l'Encuesta de condiciones de vida- Tasa de riesgo de pobreza o exclusión social.

¹³ Comparativa europea de precios de la energía: los españoles no nos merecemos esto <http://www.asociacion-anae.org/informes/comparativa-europea-de-precios-de-la-energia-los-espanoles-no-nos-merecemos-esto>

Pobresa energètica a Espanya. Ingressos de les llars i despesa en energia

Font: Asociación de Ciencias Ambientales (ACA), Instituto Nacional de Estadística (INE).

• **Baixa qualitat dels edificis i d'eficiència energètica:** El reconeixement de l'estat d'envelliment del parc d'habitatge espanyol -un dels pitjors d'Europa amb xifres d'aproximadament el 55% anterior a l'any 1980 i gairebé el 21% amb més de 50 anys- unit al sostre d'inversions de les administracions al 2006, va permetre a la Generalitat de Catalunya aplicar un conjunt de 91 mesures d'estalvi i eficiència energètica en concordança amb els plans i les directrius europees i amb el Pla d'Acció E4 del Govern espanyol.

Aquests estímuls, encaminats a aconseguir una millora immediata de l'eficiència energètica, tot potenciant la inversió amb les subvencions i incrementant la conscienciació ciutadana, han passat de multitud de "plans renoves" per a electrodomèstics, calderes, aparells d'aire condicionat, finestres enllumenat o d'altres tecnologies i serveis a la mínima expressió, com es pot contemplar al web de l'ICAEN¹⁴, on només el Pla Pareer del Ministeri d'Indústria és aprofitable per a la rehabilitació energètica d'edificis existents.

Com a resultat doncs, un 8'28% de les llars catalanes no disposen de calefacció ni d'altres aparells que permetin escalfar les habitacions¹⁵. Una prova d'aquesta fràgil situació és que la gran majoria d'edificis certificats energèticament obtenen les pitjors qualificacions. Aquest fet, és a dir, que els edificis per si ja són molt poc eficients independentment del comportament de les persones usuàries, agreuja la situació. A llarg termini, fonts expertes en aquest camp han assenyalat que una de les solucions més viables passa per fer una aposta política forta a la rehabilitació energètica del parc d'habitatges, començant pels més vulnerables, política que, a més d'estalvi energètic i econòmic, suposa un fil de creació d'ocupació.

Cal posar de relleu que aquests increments dels preus de l'energia s'estan donant paral·lelament a la revalorització de les grans empreses elèctriques que des de l'inici del 2014 han augmentat

¹⁴ http://icaen.gencat.cat/ca/pice_serveis/pice_subvencions_i_ajuts/

¹⁵ Veure nota 4

el seu valor en borsa més del 20%. No és casualitat que l'oligopoli elèctric -Endesa, Gas Natural-Fenosa, Iberdrola, EON Espanya i EDP- durant els tres primers trimestres del 2013 van obtenir uns beneficis de 7.638M euros,- el doble que el de les elèctriques europees¹⁶-mentre que AGBAR, el 2012, va arribar a sumar 432'M euros¹⁷. Davant d'aquest fet des de l'APE ens preguntem: en vistes de les acumulacions de beneficis de les empreses que monopolitzin uns serveis que són vitals i, per tant, imprescindibles, ¿no podrien ser aquestes les responsables a través d'un fons social, d'afrontar els impagaments en comptes de fer-se'n mínimament càrrec les administracions públiques?

4. Les nostres reivindicacions

Davant de la manca d'interès de les administracions públiques i de les companyies energètiques en l'agreujament d'aquest problema social, les entitats de l'APE estem promovent que s'obri un debat ciutadà que impulsi un canvi legislatiu el més aviat possible, ja sigui a escala local - i essent conscients de les limitacions – a través de mocions als ajuntaments¹⁸; o a escala autonòmica a través de la Taula de la Pobresa Energètica del Govern o de la nova ILP que tot just arrenca.

En aquest sentit, cal destacar que els ajuntaments de diversos municipis com Barcelona, Manresa, Esplugues de Llobregat, Castelldefels, Sant Adrià del Besòs, Sant Joan de Vilatorrada, Sant Feliu de Llobregat, Alcover, Valls, Santa Eulàlia de Ronçana, Bigues i Riells, han aprovat mocions contra la pobresa energètica que si moltes vegades poden esdevenir “paper mullat” si hi ha un seguiment de les entitats socials del municipi, poden garantir que almenys en aquests municipis cap ciutadà pateixi situacions de pobresa energètica i visqui talls de subministres.

Elements claus de les nostres reivindicacions:

1. Les administracions públiques han de garantir el dret a l'accés a subministraments bàsics d'aigua, llum i gas de les persones en situació de vulnerabilitat mentre duri aquesta situació. Concretament ha de garantir: 100 litres per persona i dia en el cas de l'aigua i 2000 kWh anuals en el cas de l'energia, tenint en compte correccions per situacions climàtiques i qualitat de l'habitatge.
2. Garantir que no es produeixi cap tall de subministraments a les persones en situació de vulnerabilitat. Per això les empreses responsables hauran de comunicar la situació d'impagament a serveis socials per començar el protocol d'avaluació de la situació de vulnerabilitat de cada llar.
3. Aplicar criteris socials de vulnerabilitat per acollir-se a les mesures contra la pobresa energètica més enllà del IRSC. S'hi podran acollir totes les unitats familiars en què els ingressos de la llar¹⁹ siguin iguals o inferiors a 1,5²⁰ vegades l'IRSC amb la corresponent actualització de l'IPC entre

¹⁶ Veure nota 3

¹⁷ Aliança contra la pobresa energètica: “Drets humans a les fosques” <http://www.confavc.cat/images/stories/confavc/noticies/pobresa/Drets%20humans%20a%20les%20fosques.pdf>

¹⁸ Moció municipal “Garantia i protecció dels drets humans i els bens comuns: aigua, llum i gas” al web de la CONFAVC: <http://bit.ly/1DDODRd>

¹⁹ Quan parlem de llars ens referim a unitats familiars o unitats de convivència d'acord a allò establert als articles 2 i 3 de la Llei 18/2003, del 4 de juliol, de suport a les famílies

²⁰ Tal i com es va aprovar a la Resolució 577/X art. 24 i) del Parlament de Catalunya sobre l'increment de la pobresa i les desigualtats.

2010 i 2014, que és del 8,5%²¹ subjecte al nombre de persones de la unitat familiar.

4. Els costos associats al manteniment dels subministraments, i el deute generat, que no pugui ser cobert per les persones en situació de vulnerabilitat, hauran de ser assumits per les empreses subministradores, apel·lant a la seva responsabilitat com a empreses que presten serveis d'interès general.

5. Garantiran la realització de cursos de formació i capacitació en eficiència energètica adreçats a les llars beneficiàries per tal de reduir el consum energètic i millorar l'eficiència energètica de la llar.

Paral·lelament a l'objectiu de canviar el marc legislatiu, l'APE davant de l'emergència social, des de juliol del 2014 fa "Assessoraments col·lectius" per les persones afectades amb la finalitat que siguin informades – ja que ni administracions públiques ni companyies ho estan fent - dels primers protocols a seguir en cas que estiguin en situacions de pobresa energètica o vulnerabilitat. A més se'ls acompanya si cal davant de les companyies amb la finalitat d'aconseguir els mínims avenços: aplaçaments i fraccionaments dels deutes, expedició dels bons socials, etc. Han estat un total de 20 persones afectades les que han participat en aquests encontres.

La CONFAVC, a través de l'APE i la nostra xarxa veïnal, seguirà fent pressió tant al carrer com al Parlament i als partits polítics per a visibilitzar aquest greu problema social i trobar solucions polítiques el més aviat possible. Serem bel·ligerants amb tots els actors implicats fins que no s'assumeixi aquest nou concepte de pobresa que cada vegada s'expressa amb situacions més dramàtiques, perquè no podem consentir que un veí o una veïna més d'aquest país passi fred, set o fosc en detriment dels privilegis dels oligopolis energètics.

²¹ Calculat entre gener de 2010 i gener de 2014 a la web de l'INE (<http://www.ine.es/calcula/calcula.do>)

02 Dimensió residencial de l'exclusió social

Una resposta a l'exclusió residencial i al precariat: el lloguer assequible

Pau Pérez de Acha

Catalunya viu una situació social d'extrema dificultat, que genera indignació i preocupació davant el patiment de moltes famílies i persones en situació d'exclusió residencial i en risc d'exclusió social. La nostra societat afronta un canvi de paradigma segons el qual res no tornarà a ser com abans de la crisi, en desaparèixer moltes de les conquestes socials assolides els darrers 30 anys, i que està perjudicant, principalment, els més febles i els que menys tenen.

La crisi social i econòmica que afecta el nostre país dificulta de forma extrema l'accés a l'habitatge, a un habitatge digne, per dir-ho amb més rigor, fet que empitjora la qualitat de vida de milers de catalans i catalanes, bona part d'ells menors.

Segurament, un dels factors que mostra amb més força la situació actual és el drama de pèrdua de l'habitatge habitual. Els desnonaments i dacions ens pagament de l'habitatge han esdevingut un nou drama social que afecta a milers de famílies a Catalunya cada any.

Vist això, cal reflexionar, tots plegats, i definir un nou escenari que posi l'accent en la resolució d'aquests problemes que s'agregen dia a dia. No fer-ho pot tenir conseqüències dramàtiques per a molts conciutadans, tot donant pas a una societat dual en la qual només una part de la gent -la que disposa de més recursos- pugui viure dignament, i una altra part, molt més gran, subsisteixi amb salaris reduïts, serveis públics mínims (en alguns casos de copagament o pagament), i es trobin exclosos socialment de forma duradora.

En l'àmbit de l'habitatge, aquesta reflexió passa necessàriament per impulsar el lloguer assequible. Cal un parc d'habitatge amb lloguer assequible que compensi la caiguda dels ingressos de les famílies, un lloguer que avui en dia és molt difícil de trobar en un país on el parc de lloguer social públic és força reduït (segons els estàndards europeus), i on el parc privat no té cap mena de regulació quant a límit de preu, i es mou a la baixa de forma molt lenta i sense arribar als nivells que moltes famílies necessiten.

Aquest capítol vol aprofundir en allò que considerem una oportunitat històrica del país per desenvolupar un parc d'habitatge de lloguer assequible, que en proveeixi les famílies més colpides per la crisi, a les quals la manca d'habitatge està condemnant a l'exclusió social, fet que marcarà el seu futur i, per tant, el de tot Catalunya.

Dades i evidències

Disposar d'una llar és una condició indispensable per al desenvolupament de la vida de les persones i les famílies, i per al manteniment de la seva dignitat. No hi ha res més degradant i excloent que la

pèrdua de l'habitatge. Podem dir, sense por a equivocar-nos, que pobresa i dificultat per accedir a un habitatge digne van directament lligats. L'augment de la pobresa incrementa la dificultat de les famílies per accedir a un habitatge, la manca d'habitatge porta a l'exclusió social i això augmenta el nivell de pobresa. Segurament, juntament amb la pèrdua d'una feina, la manca d'habitatge és un dels problemes més greus que ha d'afrontar avui una família al nostre país.

Una de les dades que mostra de forma més crua la situació de crisi social i econòmica a dia d'avui al nostre país és la quantitat de desnonaments que es produeixen, de propietat i de lloguer. La pèrdua forçosa de l'habitatge està destrossant, literalment, la vida de milers de famílies. A Catalunya, la xifra de llançaments anuals és de gairebé 7.000, segons dades oficials del Consell General del Poder Judicial¹, des de 2011 a 2013. I el nombre d'execucions hipotecàries s'ha situat a l'entorn de les 18.000 anuals. En el mateix període i cada any, a Espanya, es tornen per dació en pagament o per marxa voluntària prop de 49 mil habitatges². L'actual fenomen de desnonament de l'habitatge habitual és tan greu que hauria d'obligar a una actuació contundent per part de l'administració pública i de tota la societat catalana.

Els darrers anys, l'administració pública i entitats han desenvolupat programes per afrontar aquestes situacions i pal·liar-ne les conseqüències, amb més o menys encert. Com a resultat, moltes de les famílies afectades són ateses i tenen la possibilitat d'accedir a un habitatge a través de la Taula d'Emergències de la Generalitat de Catalunya, l'ajuntament del municipi, o alguna de les entitats socials que treballen en aquest àmbit³.

Però conjuntament amb aquestes famílies que han perdut l'habitatge i reben suport de l'administració pública o d'entitats socials, hi ha un altre col·lectiu que ha augmentat de forma constant, i que sembla probable que segueixi creixent a mig i llarg termini. Es tracta dels milers de ciutadans que viuen en situació de pobresa tot i tenir feina i que, segons dades de FOESSA⁴, representen a dia d'avui un 25% de la població del país. Estaríem parlant de prop d'1,6 milions de catalans i catalanes en aquesta situació.

Es tracta de milers de persones que amb el seu salari no podran pagar el lloguer, o que no tindran garantia de poder-lo mantenir en el temps. Sorpren l'legir a la Memòria de la Fundació Foment de l'Habitatge Social de Càritas⁵ que un 25% de les 300 famílies ateses durant l'any 2013 sí que tenien feina formal i que un 32% més treballaven en l'economia submergida, o que el percentatge de famílies espanyoles s'havia doblat en l'any anterior, passant a ser del 37% i que "nomes" un 38% provenen de desnonaments. És evident que les caigudes salarials sota la consigna de la "devaluació competitiva" han esdevingut una de les causes d'aquesta nova "pobresa amb contracte", i està provocant que milers de famílies caiguin en l'exclusió residencial o, dit més correctament, visquin excloses.

Des de l'inici de la crisi, l'any 2007, la renda mitjana ha caigut un 4%, i els preus s'han incrementat un 10%⁶. L'any 2013 no mostra cap canvi de tendència, i la minva del nivell mitjà de renda mostra

¹ Dades web del CGPJ. http://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Poder_Judicial. 2014.

² Dades oficials del Ministeri de Foment, 2013.

³ Caritas. FFHS, Arrels, Germanes de la Caritat, PAH, AAVV, altres.

⁴ Informe Precariedad y Cohesion Social. FOESSA 2014.

⁵ www.habitatgesocial.org. 2014.

⁶ Informe Precariedad y Cohesión Social. FOESSA 2014

que, tot i la contenció en la caiguda del PIB, les rendes han seguit reduint-se i empitjorant la situació. També destaca la reducció de les rendes procedents del mercat de treball: la remuneració mitjana per treballador ha anat caient des de 2007, segons dades de la Comptabilitat Nacional o les dels convenis. I cal destacar que aquesta pèrdua de capacitat adquisitiva no només deriva del procés de reducció dels salaris per augmentar la "competitivitat", aprofitant el context de crisi econòmica, sinó que també han ajudat, i molt, les mesures previstes a l'última reforma laboral, i la reducció unilateral, per acomplir amb les exigències imposades per la Troika Europea, dels salaris dels funcionaris públics, sigui de l'administració central com de les autonòmiques i locals.

És obvi que en aquest context social, amb un nivell important d'atur i reducció progressiva dels salaris, existeixi un segment important de la població que no pugui assumir lloguers més alts de 200 euros, i també que n'hi hagi un altre que cobri mensualment menys de 300 euros o que sigui receptor de la Renda Mínima d'Inserció, o que no tingui cap tipus d'ingrés en tot el nucli familiar⁷, que no podrà assumir lloguers ni tan sols de 100 euros. La recerca d'habitatge de lloguer per a aquestes famílies esdevé un procés feixuc i complex, on la barrera principal que cal superar és la impossibilitat de trobar lloguers a un preu assequible, atès que el preu mitjà a Catalunya és de 541⁸ euros per mes.

L'única opció per a aquestes famílies per materialitzar el dret a un habitatge digne és que se n'ofereixin a un preu assequible, proporcional als seus ingressos. Una renda que ha d'estar per sota del 30%, i reduint el percentatge per sota del 20% o del 10% a mesura que baixen els ingressos per sota del salari mínim.

És ben cert que, davant d'aquesta situació, moltes entitats augmenten els esforços per tal de respondre al problema. Parlem de Càritas, la PAH, la Fundació Mambré (constituïda per Arrels, Assis, Filles de la Caritat i Sant Joan de Déu) i de moltes altres que van teixint una xarxa de solidaritat que caldrà incrementar encara més per poder donar una resposta suficient.

Igualment, és notori l'esforç de l'administració pública. Segons la conselleria de Territori i Sostenibilitat, l'Agència de l'Habitatge de Catalunya ofereix prop de 14.000 habitatges en règim de lloguer, i el Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona, uns 11.000 i, en els darrers 10 anys, els promotors públics municipals han construït uns 3.000 habitatges de lloguer. En total, podem dir que al nostre país hi ha un parc de lloguer públic "assequible" proper als 30.000 habitatges, cosa que suposa un escàs 1% del parc total d'habitatges (de 2,9 milions d'habitatges principals⁹). Hem de tenir en compte també d'altres polítiques públiques que afavoreixen l'accés a l'habitatge de lloguer a un preu més assequible, com són la Xarxa d'Habitatges d'Inclusió de Catalunya¹⁰ i les prestacions permanents de lloguer, que reben unes 19.000 famílies cada any amb una dotació pressupostària d'uns 40 milions d'euros. Tot plegat, doncs, podem parlar d'un parc al voltant dels 50.000 habitatges.

⁷ Segons la darrera memòria de Càritas Diocesana de Barcelona, gairebé un 20% de les famílies ateses tenien ingressos zero o inferiors a 300 euros mensuals.

⁸ Gencat.cat. A Catalunya, el darrer any 2013 s'han formalitzat un total de 150.200 contractes de lloguer, amb un preu mitjà de 541,55 euros/mes. Això significa que el nombre de lloguers s'ha incrementat un 8,4 % respecte de l'any anterior i el preu mitjà del lloguer ha baixat un 4,4 %.

⁹ Cens de Població i Habitatge, de l'any 2011, ens parla de 2.944.944 habitatges de residència habitual.

¹⁰ Agència de l'Habitatge. La Xarxa consta de 1.200 habitatges. 2014

Tot i els esforços esmentats, la crisi social i econòmica ha fet créixer les necessitats de lloguer assequible a Catalunya fins els 230.000 habitatges¹¹, quatre vegades el parc actual en oferta. Es confirma, doncs, que l'actual dimensió del parc d'habitatge protegit públic de Catalunya no pot donar resposta a aquesta situació social de necessitat.

En conclusió, l'administració pública i tota la societat catalana han de donar els passos necessaris per tal d'assegurar que tota persona que es trobi en situació de dificultat social pugui disposar d'un habitatge digne i, si ho necessita, d'un programa d'acompanyament social que asseguri la seva inclusió social. Per totes aquestes raons és urgent i necessària la creació, a Catalunya i a Espanya, d'un parc d'habitatge social de lloguer assequibles.

Proposta

Com dèiem abans, l'actual situació econòmica i social està generant un greu problema d'accés a l'habitatge i una pèrdua de la propietat i/o lloguer. Els municipis reben moltes sol·licituds de famílies que no poden accedir a un habitatge del mercat privat o públic que no són capaços d'atendre. Aquesta situació de manca de recursos econòmics dels ciutadans, afegida a l'aturada total, durant els darrers set anys, de la promoció d'habitatge protegit, ha portat a una situació crítica: l'exclusió residencial de milers de famílies.

Cal destacar que són diversos els instruments jurídics, pactes i convenis internacionals que emparen les reivindicacions de l'avenç cap a la garantia total del dret a l'habitatge i la lluita contra l'exclusió residencial. A la Declaració Universal de Drets Humans de 1948 s'inclou el dret a disposar d'un habitatge per tenir una vida digna. L'article 11 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, realitzat pel Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de la ONU l'any 1966, proclama "el dret de tota persona a un nivell adequat per a ella mateixa i la seva família, alimentació, vestit, habitatge adequat, i a una millora de les condicions d'existència". L'Estat espanyol ha ratificat aquest Tractat internacional i altres, en què s'hi reconeix el dret a l'habitatge. Tot i així, no ha garantit aquest dret als seus ciutadans. En el marc europeu, disposem de la Carta Social Europea¹² i del Conveni Europeu de Drets Humans¹³; ambdós parlen de garantir l'habitatge com un dret. Més recentment l'any 2013, el projecte d'Informe sobre l'habitatge a la Unió Europea (2012/2293 (INI)) de la Comissió de Treball i Assumptes Socials del Parlament Europeu.

L'actuació decidida del sector públic, en col·laboració amb el sector privat, és clau per tal d'aconseguir que les persones en situació de risc d'exclusió social, gairebé un 23% de la població del país, puguin disposar d'un habitatge digne que la deslliuri de l'exclusió residencial, i pugui comptar amb un pla d'acompanyament social que n'asseguri la inclusió social, especialment quant a la inserció laboral. Perquè és del tot absurd, i sembla que també immoral, que en un moment en què Catalunya compta amb un estoc d'uns 450 mil habitatges buits, 100 mil dels quals són en mans d'entitats financeres¹⁴

¹¹ Informe Un parc d'habitatges de lloguer social. Taula del Tercer Sector. Octubre 2014

¹² Carta Social Europea. Torí, 18 octubre de 1961. Consell d'Europa, Estrasburg.

¹³ Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i llibertats fonamentals. De 4 de novembre de 1950, ratificat per Espanya amb data de 26 de setembre de 1979 i publicat al BOE el 10 d'octubre de 1979.

¹⁴ Informe "Un parc d'habitatges de lloguer social". Taula del Tercer Sector. 2014

(que han rebut, algunes d'elles, ajudes públiques de més de 100 mil milions d'euros¹⁵), no es pugui avançar cap a un parc d'habitatge social que pugui respondre les necessitats de l'Administració Pública, en col·laboració amb les entitats socials, per tal d'assolir els objectius d'inclusió social o atenció social.

La solució sembla evident: passa per generar un parc d'Habitatge Social de lloguer assequible que es nodreixi d'habitatge a baix preu de les entitats financeres i/o els particulars, i que es pugui oferir a les famílies en situació d'exclusió social, que pagarien un lloguer no superior al 30% del seus ingressos. Un habitatge social que porti associat un cert nivell d'intervenció social, definida en funció de la situació de cada persona.

Aquest parc d'habitatge de lloguer assequible hauria d'atendre dos grans segments de persones:

- Famílies i/o persones en situació de pobresa severa: persones sense ingressos en una greu situació social i que depenen totalment de l'administració pública per iniciar el camí de la inclusió social. Amb projectes socials molt amplis i seguiment d'ús de l'habitatge (evitar sobre ocupació, mal ús, impagaments, etc..).

- Famílies i/o persones en risc d'exclusió social: persones que tenen feina, encara que sigui de forma intermitent, i que necessiten un lloguer assequible, que no troben al mercat privat ni al públic. En aquest cas, l'acompanyament social és de seguiment d'ús de l'habitatge i especialment en l'àmbit de la inserció laboral per millorar les seves capacitacions de cara a trobar millor feina.

Un model, que és totalment innovador a Catalunya i Espanya, però ja habitual a la resta d'Europa, com ara a França, Anglaterra, Escòcia¹⁶ i Holanda, on és norma la combinació de parc d'habitatge de lloguer assequible i cert nivell d'intervenció social. A França, que abans no feia la intervenció social, des de l'esclat dels "*banlieues*" ha implantat un sistema molt més social que està oferint resultats molt satisfactoris. El seguiment social, graduat en base a les necessitats de l'usuari, evita la degradació de l'habitatge, assegura el seu bon ús i, per tant, millora el rendiment econòmic.

Objectius d'aquest parc d'habitatge de lloguer assequible:

- **Un parc amb una gestió de l'habitatge** especialitzada i que doni resposta adequada a les necessitats de les persones i famílies més vulnerables derivades per l'**administració pública**.
- **Oferir una llar digna** a les persones usuàries en el temps necessari per desenvolupar el projecte d'inclusió o atenció social. Una llar on famílies i/o persones puguin seguir processos de vida amb qualitat. Els habitatges són un mitjà per sortir de l'exclusió residencial i social, no només pel fet de disposar d'una llar on viure, sinó perquè les persones usuàries esdevindran usuàries de ple dret, assumint els drets i deures que comporta, i alhora és coresponsabilitzaran del seu pla de treball social.

¹⁵ FROB. 2014

¹⁶ Curs Gestió Parc Habitatge Social. <http://www.tercersector.cat/noticies/entitats-socials-i-administracio-aborden-com-gestionar-parcs-dhabitatge-de-lloguer-social>

- **Aconseguir que la dimensió social de l'habitatge esdevingui el seu valor diferencial.** És aquesta funció social la que es vol tornar a recuperar, i des de la qual es justifica l'acompanyament social que puguin rebre els usuaris dels habitatges, quan aquest sigui necessari per aconseguir una millora efectiva en la seva qualitat de vida.
- **Un parc que fuig de solucions globals i impersonals,** i que aposta per un sistema de treball fonamentat en el desplegament d'un pla social personalitzat, segons les necessitats de les persones usuàries, proper i que actuï amb respecte per les persones, tot considerant la seva dignitat humana i reforçant la seva autonomia personal.
- **Un parc d'habitatges d'estada temporal o permanent,** segons la tipologia de projecte social, a disposició de l'Administració. Es pretén atendre els col·lectius més exclosos, com són les famílies desnonades o les persones que tenen problemes per accedir a un habitatge per causes administratives, econòmiques o socials, i les famílies que necessiten un lloguer assequible: famílies que tenen feina, precària i/o temporal, i que no poden accedir al mercat de lloguer privat.

Conclusions

Queda palès que el parc de lloguer social a Catalunya és avui notòriament insuficient per a la demanda existent. També s'ha posat en evidència com la crisi socioeconòmica ha capgirat els nostres esquemes i ha tret a la llum la mala gestió i la planificació deficient de les polítiques d'habitatge. Igualment, hem apuntat quines possibilitats de solució se'ns obren, essent conscients que cal la implicació de tots els sectors per tal que el lloguer sigui una opció vàlida per a la major part de la població.

L'únic camí passa per mantenir i ampliar el parc de lloguer social a Catalunya. Però, com ja s'ha posat de manifest, la dificultat que el parc públic de lloguer pugui créixer en els propers anys de forma suficient per a poder satisfer tota la demanda, cal apostar alhora per potenciar una fórmula públic-privada.

La posada en marxa d'un parc d'aquesta naturalesa comporta considerar un conjunt de factors que cal gestionar adequadament, i alhora un conjunt d'oportunitats que justifiquen la creació a Catalunya d'un parc de lloguer assequible aprofitant els habitatges buits de les entitats financeres, de la SAREB, o dels habitatges de lloguer privats que a dia d'avui estan tancats.

Aprofitar l'estoc d'habitatge buit de propietat privada. L'INE, en el cens de 2011, estableix que hi ha més de 2.5 milions d'habitatges buits a Espanya i uns 450.000 a Catalunya. I a Catalunya propietat dels bancs n'hi ha uns 100.000 habitatges. Per la seva banda, el Ministeri de Foment reconeix uns 750.000 habitatges nous buits, dels quals prop d'una tercera part són a mans de la SAREB, i gairebé tota la resta en mans d'entitats financeres.

Compensar la manca de promocions públiques i/o privades d'habitatge protegit i les poques perspectives de nous habitatges públics a mig i/o llarg termini. Les estadístiques oficials diuen que el parc públic de lloguer espanyol està lleugerament per sota de l'1% del total. A la UE només és més baix el grec (0%). Això significa que només uns 250.000 habitatges, dels 25.5 milions, tenen lloguers a preus

per sota del preu de mercat. Tot i que aquesta xifra és possible que no sigui correcta a hores d'ara, tenint en compte la venda de parc públic de lloguer a fons d'inversió¹⁷ i la liquidació d'algunes societats públiques locals de gestió urbanística i d'habitatge.

Augmentar l'impacte dels recursos públics. L'Administració Pública catalana disposa d'ajuts socials de lloguer (o pel pagament de despeses derivades del lloguer) per garantir un mínim vivencial a les persones i famílies mancades de recursos. A Catalunya es concedeixen cada any prop de 40 milions d'euros a unes 19.000 persones, amb un màxim de 900 euros mensuals per unitat de convivència. Part d'aquestes ajudes es destinen a pagar lloguers, però sense que hi hagi connexió directa entre aquest ús i les ajudes. Per tant, sovint s'utilitzen per pagar preus elevats (de mercat), de mala qualitat, o sense cap mena de regulació social. Aplicar aquests ajuts a un parc de lloguer assequible augmentaria els seu impacte ajudant més famílies i abocar els recursos a un parc públic socialitzaria la gestió dels recursos públics.

Impulsar la col·laboració públic – privada. La Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya va aprovar a finals del mes d'Octubre de 2014¹⁸ la creació d'una gestora d'habitatge social per gestionar habitatge adreçat a les entitats social de Catalunya i als beneficiaris derivats per l'Administració Pública. Igualment, l'Ajuntament de Barcelona acaba d'aprovar un conveni de col·laboració amb el Tercer Sector per posar en marxa un programa de captació d'habitatge privat per destinar-lo, amb un lloguer assequible de 100 – 150 euros, a persones en risc d'exclusió social..

En definitiva, el que cal és connectar en un circuit virtuós els 1,6 milions de persones en risc d'exclusió social a Catalunya (incloent-hi un bon nombre d'ells amb feina) amb els milers d'habitatges buits, molts d'ells en mans d'entitats financeres fortament subvencionades per l'Administració, a disposició dels ciutadans i ciutadanes de Catalunya i augmentar així de forma ràpida el parc públic d'habitatge de lloguer assequible.

Bibliografia i fonts

- UNICEF. Informe "La Infancia en España 2012-2013".
- IDESCAT-EPA. Dades segon trimestre. (2014).
- Generalitat de Catalunya. Conselleria Territori i Sostenibilitat. *Dades preu promig lloguer*. (2013)
- REGESA. *Venda habitatges de protecció oficial de lloguer*. (2013)
- Memòria d'Activitats Fundacio Foment Habitatge Social (Caritas). (2013)
- FOESSA. Informe "Precariedad y Cohesion Social".(2014)
- Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya. (2014)
- Fondo de Reestructuración Ordenada Bancaria (FROB). (2014)
- Informe "Un parc d'habitatges de lloguer social". Taula del Tercer Sector. (2014)

¹⁷ Venda de 298 habitatges de protecció oficial de lloguer, propietat de Regesa, a l'empresa privada Lazora

¹⁸ www.tercersector.cat

- Càritas Diocesana de Barcelona. '*Projecte marc de pisos compartits de Càritas Diocesana de Barcelona*'. (2014.)
- Consell d'Europa '*Carta social europea*' (1961).
- CGPJ. <http://www.poderjudicial.es>. (2013)
- Consell d'Europa '*Carta social europea*' (1961).
- Generalitat de Catalunya. '*Decret 75/2004, del Pla per al Dret a l'Habitatge 2013-2016*'. (2013)
- IDESCAT, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona 'ECVHP' 2001. Àrea metropolitana de Barcelona i Diputació de Barcelona.
- Institut d'Estadística de Catalunya *Cens de Població i Habitatge* (2011).
- Instituto Nacional de Estadística *Enquesta de Persones sense Llar de l'INE*, (<http://www.ine.es>)

03 Dimensió formativa de l'exclusió social

Obstacles a la funció d'ascensor social de la universitat

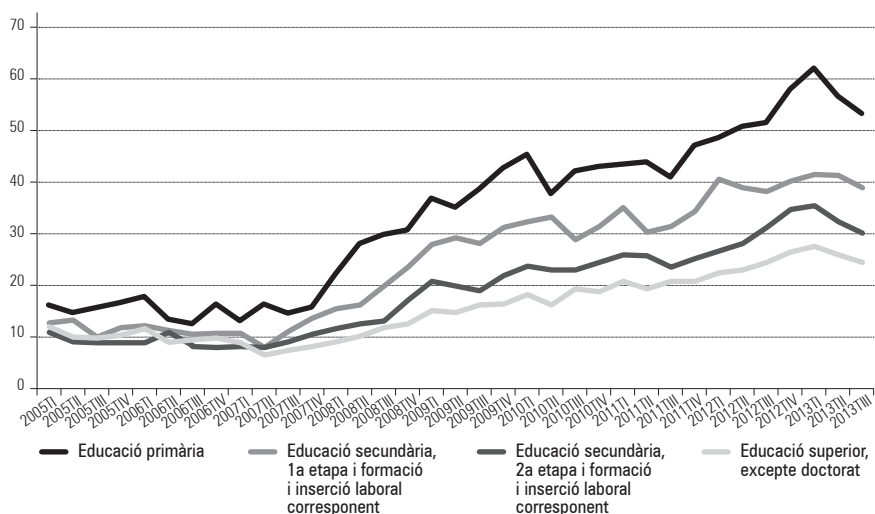
João França

Partim de la premissa que la universitat fa un paper d'ascensor social. Per això, garantir l'accés als estudis superiors és fonamental per a la igualtat d'oportunitats. És la diferència entre una institució que serveixi per perpetuar les diferències i una que serveixi per trencar amb les desigualtats.

Les dades de l'atur en temps de crisi¹ mostren els avantatges que donen els estudis universitaris. Mentre en temps de bonança –posem per exemple, en el nostre cas, el 2005, el 2006 o principis del 2007– no hi ha diferències rellevants en el nivell d'atur segons si una persona té o no té estudis superiors, la recessió les fa aparèixer.

Al tercer trimestre del 2013, un quart (25,32%) dels joves d'entre 25 i 29 anys amb estudis superiors es trobava a l'atur. En el cas dels que havien superat la segona etapa de l'educació secundària o el nivell de formació professional corresponent, pujava al 30,59%, i en el cas dels que s'havien quedat en la primera etapa, al 39,37%. El nivell d'estudis marca la diferència.

GRÀFIC 1. Taxa d'atur per nivell de formació assolit per al grup d'edat de 25 a 29 anys

Font: MIR i VECIANA (2013) a partir de dades de l'Enquesta de Població Activa de l'INE.

¹ Jordi Mir i Paula Veciana, "Estudiar per notari o per netejar vàters?", *CatalunyaPlural.cat – eldiario.es*, 28/10/2013. [http://www.eldiario.es/catalunyaplural/diarieducacio/Estudiar-pernotarioper-netejarvaters_6_190440960.html]

I, més enllà del fet de tenir feina o no, tenir estudis superiors influeix en la qualitat de la feina. Segons l'informe *Conocimiento y Desarrollo* del 2012², disposar d'una llicenciatura, una enginyeria superior o un doctorat a l'Estat espanyol implicava el 2010 un salari un 57,4% superior a la mitjana. En el cas de Catalunya, implicava un salari un 59,5% superior a la mitjana estatal.

Aquest avantatge es mostra a llarg termini. Si bé els joves que acaben de finalitzar els seus estudis no apreciaran grans diferències salarials amb altres persones de la seva mateixa edat, al cap dels anys aquesta diferència s'accentua. O, com explica un estudi de la Fundación BBVA, la prima salarial associada als estudis universitaris és molt important però triga un temps considerable en manifestar-se plenament³. Un universitari de 50 anys cobra entre tres i quatre cops més que els recent titulats, un increment molt superior al de la mitjana de treballadors.

En el cas específic de Catalunya, l'enquesta d'inserció laboral del 2014 de l'Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (AQU) xifra l'atur de les persones graduades tres anys abans –el curs 2010-2011– en només un 11%⁴. No obstant, els resultats mostren una important precarització de les persones amb formació universitària en relació a edicions anteriors de l'enquesta. El percentatge dels que treballen a temps complet ha passat del 84% el 2008 al 75% enguany. Les retribucions també s'han vist afectades i des del 2011 ha pujat 10 punts la proporció dels que cobren mil euros o menys.

Tot i això, el 76% dels titulats que treballen tenen feines de nivell universitari, encara que no siguin directament vinculades a la seva titulació, i, com apunta l'informe *Conocimiento y Desarrollo*, a Catalunya una llicenciatura, una enginyeria superior o un doctorat implicava el 2010 un salari un 59,5% superior a la mitjana estatal per tots els nivells de formació.

Tot plegat ens permet veure els avantatges que comporta tenir estudis superiors i que, per tant, com dèiem, és fonamental garantir-hi l'accés sense diferències de classe per assegurar la igualtat d'oportunitats. Però vist això, en quina situació ens trobem en relació a l'accés a la universitat?

L'expansió de la universitat a l'Estat espanyol

La universitat espanyola ha viscut una gran expansió des de la transició. Des de l'aprovació de la primera llei d'universitats democràtica el 1983 –la LRU– el nombre d'estudiants va créixer sense aturador, fins que va començar a frenar-se a mitjans dels anys 1990 i finalment caure per primer cop l'any 2000. Mentre el 1984 hi havia 795.000 estudiants universitaris a l'Estat espanyol, el 1999 eren 1.582.698, pràcticament el doble⁵.

El posterior descens del nombre d'estudiants que es va arrossegar fins el 2008, es deu en part a una qüestió demogràfica –hi havia menys joves en edat de cursar estudis universitaris– però també

² Martí Parellada, dir. (2012), *Informe CyD 2012. La contribución de las universidades españolas al desarrollo*, Fundación Conocimiento y Desarrollo: Barcelona, p. 133.

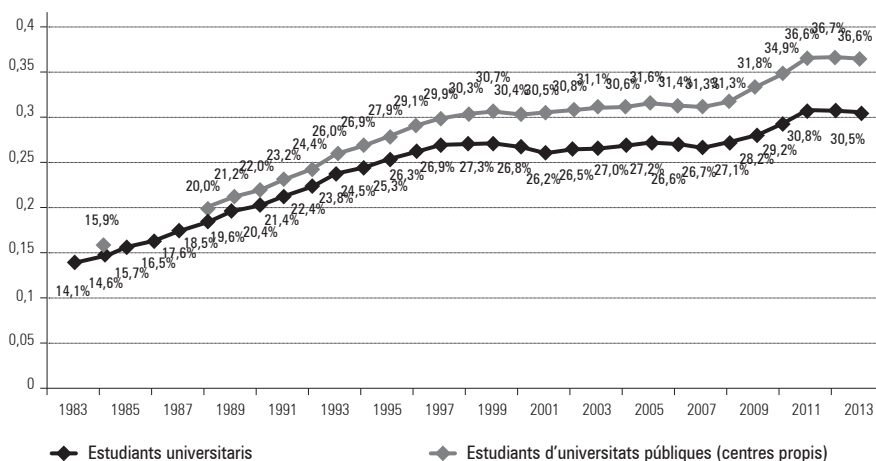
³ Francisco Pérez García i Lorenzo Serrano Martínez, dirs. (2012), *Universidad, universitarios y productividad en España*, Fundación BBVA, Bilbao, p. 281.

⁴ AQU (2014), *Universitat i treball a Catalunya 2014*, Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya: Barcelona, p. 22.

⁵ Les dades del nombre d'estudiants anteriors al 2001 provenen de Víctor Pérez-Díaz i Juan Carlos Rodríguez (2001), *Educación superior y futuro de España*, Fundación Santillana: Madrid. Les posteriors, de l'Estadística d'Estudiants Universitaris del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports.

al context econòmic. El que ens mostra la relació del nombre d'universitaris amb la població entre 18 i 25 anys és que en realitat el que trobem en aquest període és més un estancament que una reducció. En tot cas, és un canvi de tendència en relació al període anterior.

GRÀFIC 2. Estudiants matriculats a les universitats espanyoles sobre total de població entre 18 i 25 anys

Font: Elaboració pròpia a partir de PÉREZ-DÍEZ y RODRÍGUEZ (2001) i dades de l'INE i del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports.

En un context de creixement econòmic, el mercat absorbeix amb molta facilitat la mà d'obra no qualificada, fet que incrementa el cost d'oportunitat vinculat a deixar aquest mercat de treball per anar a la universitat. Tot i que les dades exposades anteriorment mostren els beneficis econòmics de tenir estudis superiors, en aquest període el sacrifici de dedicar-s'hi és superior. Implica renunciar durant uns anys a la possibilitat quasi segura de tenir una feina remunerada des de molt jove. El col·lectiu que abandona els estudis en aquest moment serà més vulnerable un cop arribi la crisi, com mostren les dades que relacionen atur i nivell de formació.

De la mateixa manera, a partir del 2008 i sobretot del 2009, hi ha un repunt del nombre d'estudiants universitaris com a efecte de la crisi. Davant el creixent atur, torna a ser rentable invertir en formació. Posteriorment, trobem un nou canvi de tendència quan, a partir del 2011 a Catalunya i a partir del 2012 en el conjunt de l'Estat, cau el nombre d'estudiants universitaris. L'abordarem amb més detall quan parlem del moment actual.

Un creixement desigual

Vistes les xifres d'aquest creixement de la població universitària, cal analitzar-ne la qualitat, perquè l'accés a la universitat no ha crescut de la mateixa forma per tothom. Els professors Bernardi i Requena consideren que l'augment del nombre de persones que accedeixen a estudis universitaris no implica necessàriament un accés més igualitari. Una anàlisi del nivell formatiu de les persones

nascudes entre 1920 i 1966 segons la seva classe social d'origen els permet analitzar aquesta qüestió en el creixement de la universitat espanyola⁶.

Les persones nascudes als anys 1960 trenquen definitivament la barrera d'accés a l'ensenyament obligatori i desapareixen progressivament les desigualtats en l'accés a la formació bàsica. En canvi, el progrés en el nivell universitari és menor. Dels nascuts entre 1960 i 1966, un 78,6% dels fills de la classe de servei van accedir a estudis secundaris o universitaris davant d'un 39,8% de la petita burgesia urbana o un 16,3% dels treballadors rurals. Un canvi inqüestionable en relació als nascuts entre 1920 i 1929, quan un 90,5% de la petita burgesia urbana i un 98,9% de treballadors rurals no superaven l'educació primària, però encara lluny d'una situació d'equitat.

Desigualtats de classe

Més recentment, un informe del 2011 del Ministeri d'Educació a partir de l'enquesta Eurostudent IV xifrava en 26,9% els estudiants que són fills i filles de pares treballadors manuals o de "coll blau", mentre que els seus pares representen un 47,8% de la població activa⁷. En canvi, un 25,2% d'estudiants són fills del que es consideren professionals, mentre que els seus pares són un 18,2% del conjunt de treballadors. La sobrerepresentació dels professionals és encara més elevada si ens fixem en l'ocupació de la mare. Un 26,8% d'estudiants tenen mares professionals per un 17,6% del conjunt de treballadores.

L'informe "Educació i mobilitat social a Catalunya" de la Fundació Jaume Bofill conclou que a Catalunya hi ha una pauta "meritocràtica" de mobilitat social. És a dir, que la classe social a la que acabi pertanyent una persona depèn més de la seva formació que de la seva classe d'origen⁸. No obstant, les condicions de vida d'una família limiten la progressió en els estudis. L'informe apunta que viure en una llar pobre implica dividir per 14 la probabilitat d'assolir diplomes postobligatoris.

En una anàlisi de polítiques socials de Catalunya, conclouen que les mesures aplicades no tenen capacitat de neutralitzar l'efecte negatiu de la pobresa sobre els resultats educatius, la qual cosa limita l'accés als diplomes postobligatoris als fills de les famílies pobres. Fan especial èmfasi en la insuficiència de les polítiques de beques:

[...] un 12% de les llars amb fills escolaritzats menors de setze anys eren pobres el 2005 però només una llar pobre de cada tres (27%) gaudia d'alguna beca als ensenyaments bàsics. En canvi, el 57% de les beques declarades en aquests ensenyaments s'assignen a famílies no pobres.

En resum, l'erràtica i no distributiva política de beques de l'Estat i la forma d'acció compensatòria de la mateixa Generalitat mantenen l'efecte limitador i segregador de la

⁶ Fabrizio Bernardi i Miguel Requena (2007), "Expansión del sistema educativo y reducción de la desigualdad de oportunidades en España", *Panorama Social*, n. 6.

⁷ Margarita Baraño, Lucila Finkel i Elena Rodríguez (2011), "Procedencia Sociofamiliar" dins Antonio Ariño y Ramon Llopis, dirs., *¿Universidad sin clases? Condiciones de vida de los estudiantes universitarios en España*, Ministerio de Educación: 2011.

⁸ Xavier Martínez Celorrio i Antoni Marín Salado (2010), *Educació i mobilitat social a Catalunya*, Fundació Jaume Bofill: Barcelona, p. 143.

pobresa en els estudis postobligatoris dels fills. La suma de polítiques d'equitat i benestar no garanteix, doncs, un "camp de joc anivellat" *davant* del sistema educatiu i *en* el mateix sistema educatiu entre els joves catalans. Tot i la suma de recursos i professionals implicats, encara s'està lluny d'una equitat bàsica que no discrimini els resultats i aspiracions per raons de renda i pobresa.⁹

Expectatives condicionades

El context social no influeix només en l'accés als estudis universitaris, sinó també en com s'hi accedeix. La tria d'uns o altres estudis està condicionada per la classe social d'origen, com mostra una enquesta realitzada el 2010 a estudiants de 10 facultats catalanes¹⁰ i la literatura d'altres indrets amb resultats similars que recullen les autores.

Els i les estudiants de classe treballadora "s'autoseleccionen" a l'hora de triar els estudis. L'estudi divideix els enquestats segons l'ocupació dels seus pares i mares en estudiants de classe treballadora per una banda i de classe mitjana i classe alta per l'altra. A partir d'aquí podem veure que, a l'hora de triar una carrera, els estudiants de classe treballadora tenen més en compte que els altres la possibilitat d'ocupació futura que se'n pugui derivar (un 44% contra un 35%) i menys l'interès que els hi suscitin els continguts (41,5% contra 50%).

L'educació superior és considerada per aquests estudiants com un privilegi i, a més, poden sentir una "culpa" de ser una càrrega per a les seves famílies. En canvi, els estudiants de classes més altes viuen la universitat com un dret i troben legítims el temps que hi dediquen i el suport que reben de les seves famílies¹¹.

Aquestes percepcions diferents de la universitat porten també a una tria diferent dels estudis. Per als estudiants de classe treballadora, l'elecció dels estudis depèn de la seva percepció de la facilitat d'accés –tant pel que fa a la nota com pel que fa als preus–, les probabilitats d'èxit –la taxa de graduació–, la durada dels estudis –l'enquesta es va fer quan encara hi havia estudis de tres anys– i de les majors probabilitats d'una sortida laboral.

La barrera afegida dels preus

En els darrers anys guanya rellevància un nou condicionant, a més de les desigualtats ja existents que frenen o condicionen l'accés a la universitat: l'augment dels preus. A Catalunya, la universitat s'ha encarit sistemàticament. En la primera dècada del segle XXI, els preus dels crèdits universitaris van pujar per sobre de l'IPC any rere any. El resultat és que l'any 2011 –quan es va aplicar un augment del 4%, el més elevat fins el moment– les carreres més barates costaven –en euros constants, és a dir, un cop descomptat l'increment de l'IPC– un 17% més que el 2001 i les més cares un 25% més.

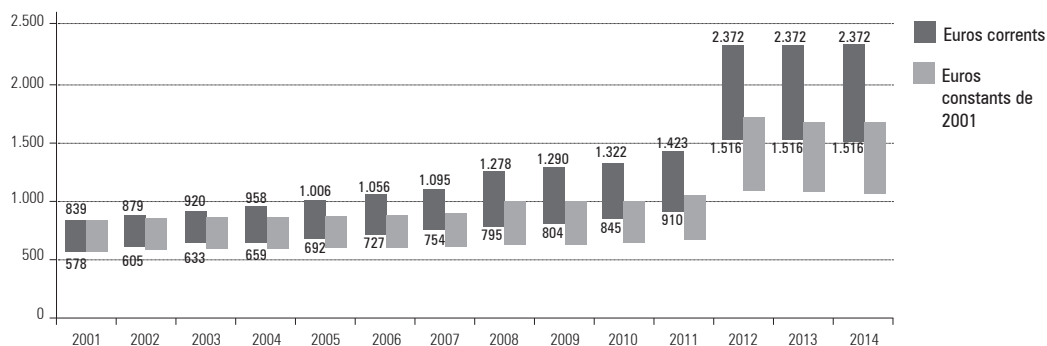
⁹ *Ibid.*, pp. 144 i 146.

¹⁰ Helena Troyano i Marina Elias (2013), "University access and after: explaining the social composition of degree programmes and the contrasting expectations of students", Higher Education, vol. 66, 4.

¹¹ *Ibid.*

Aquesta situació s'extrema l'any 2012. El Reial Decret-Llei 14/2012 aprovat pel PP –el “decret Wert”– canvia radicalment el sistema de preus a l'Estat espanyol. Fins llavors, la Conferència de Política Universitària establia una forquilla d'incrementos percentuals dels preus en relació amb els del curs anterior i cada comunitat autònoma decidia a quin nivell acollir-se. Al llarg dels anys, això va generar grans diferències entre comunitats. Catalunya, que sempre optava per la part superior de la forquilla, havia arribat a ser la més cara amb diferència.

GRÀFIC 3. Evolució del preu dels crèdits equivalents a un curs a Catalunya en euros corrents i en euros constants del 2001

Font: Observatori del Sistema Universitari.

Amb el nou model, els nous preus s'estableixen com un percentatge del cost dels estudis, tot i que, com es detalla a l'informe *Quant paga l'estudiant?*¹² i reconeix el mateix decret, no hi havia manera de calcular-lo.

Catalunya considerarà que el curs 2011-2012 l'estudiantat aportava un 14,97% del cost dels estudis –incloent en el seu càlcul despeses no vinculades exclusivament a la docència– i optarà per incrementar-ho fins el màxim del 25%. El resultat és que el curs 2012-2013 els preus augmentaran un 66,7%. Fins el el curs 2014-2015 aquests preus s'han mantingut, amb l'excepció de les enginyeries, que van patir un increment extra d'un 10,5% degut al canvi de classificació dels estudis el curs 2013-2014.

Així, els crèdits d'un curs de les carreres més barates han passat de costar 578 euros el 2001 a 1.516 el 2014, un 163% més. Les més cares han passat de 839 a 2.372 euros, un 183% més.

Carreres més cares

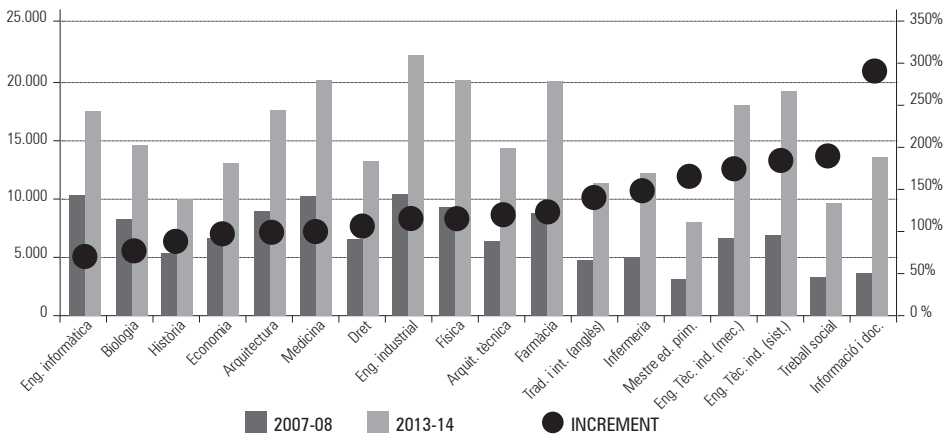
Aquest no és, però, l'únic increment. L'aplicació de l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior (EEES) –l'anomenat Pla Bolonya– implica un canvi radical en molts estudis, i això comporta també un

¹² Vera Sacristán, coord. (2012), *Quant paga l'estudiant? Preus i taxes de matrícula a Catalunya, a Espanya i al món*, Observatori del Sistema Universitari: Barcelona. [<http://www.observatoriuniversitari.org/blog/2012/05/19/quant-paga-lestudiant/>]

encariment extra. L'informe *El preu de la carrera*¹³ té en compte no només el preu del crèdit, sinó també la mitjana de repeticions –que s'han encarit– dels estudiants de cada carrera, la durada dels estudis –que amb els graus de quatre anys s'han allargat en alguns casos i escurçat en altres– o les taxes que ha de pagar l'estudiant. A més a més, per obtenir les atribucions professionals vinculades a algunes carreres ara cal cursar també un màster, notablement més car.

Entre el curs 2007-2008 –el primer abans de l'aplicació de l'EEES– i el 2013-2014, l'efecte combinat del canvi dels plans d'estudi i de les successives modificacions del sistema de preus van encarir entre un 69% i un 291% el preu dels estudis universitaris en termes reals, és a dir, un cop descomptada la inflació.

GRÀFIC 4. Preu total de la carrera a Catalunya: ordenat segons increments (en euros constants de 2013)

Font: Observatori del Sistema Universitari.

La desaparició de les carreres de cicle curt –de 3 anys– i el seu conseqüent encariment afecta molt especialment els estudiants de classe treballadora perquè, com vèiem, tenien més tendència a cursar-les. Segons un document de treball del Grup de Recerca en Educació i Treball de la UAB, hi ha una reducció significativa de nous estudiants de classe treballadora amb els nous plans. A la UAB, passen de representar un 45,7% el 2008 a un 40,8% el 2011¹⁴. Cal remarcar que aquestes dades són anteriors a l'augment de preus.

Efectes de l'augment de preus

Hi ha molts factors que condicionen l'accés a la universitat, bàsicament relacionats amb l'entorn socioeconòmic i familiar. El preu no és ni molt menys el més important. Els i les estudiants que

¹³ Vera Sacristán i João França (2013), *El preu de la carrera. Preus universitaris 2013-14 a Catalunya i anàlisi de l'evolució del preu total dels estudis*, Observatori del Sistema Universitari: Barcelona, 2013. [<http://www.observatoriuniversitari.org/blog/2013/07/18/el-preu-de-la-carrera/>]

¹⁴ Grup de Recerca en Educació i Treball (2014), *El impacto de la desaparición de las titulaciones de ciclo corto tras la reforma de bolonia sobre la composición social de los grados*, document de treball GRET-UAB-UNI - Composición social.

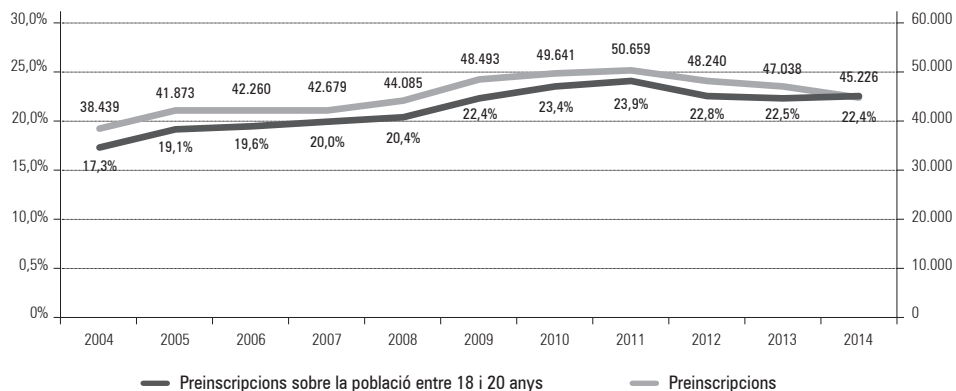
poden trobar la barrera dels preus són els que ja han pogut superar les barreres anteriors a l'accés universitat.

No obstant, és una barrera afegida. Tot i que la reducció del nombre d'estudiants no és estrepitosa com esperaven alguns amb l'anunci de l'augment de preus del 2012, sí que s'ha plasmat en la xifra d'estudiants un canvi de tendència. Mentre el nombre d'estudiants universitaris venia creixent en els últims anys, actualment va a la baixa. I a diferència dels primers anys del segle XX no és perquè el mercat absorbeixi més mà d'obra no qualificada i els joves prefereixin treballar a seguir estudiant, sinó que aquest cop la reducció es dona en un context de crisi econòmica. Hi ha menys gent que tingui la possibilitat d'accedir a la universitat.

Aquesta situació es pot observar en les xifres de la preinscripció universitària que ofereix la Generalitat. Les dades –que comparen les preinscripcions al juliol– mostren que el 2012, coincidint amb el gran augment de preus, el nombre d'estudiants que es preinscriuen per intentar accedir a la universitat deixa de pujar per començar a baixar. Aquest 2014 un 10,7% menys de persones es van preinscriure a les universitats catalanes, en comparació amb el 2011.

La demografia explica una part del descens, en concret cinc punts –el nombre de joves entre 18 i 20 anys va baixar un 5% entre 2011 i 2014–, però les xifres de preinscripcions en relació a la població mostren que hi ha un descens real. Mentre el 2011 un 23,9% dels joves d'entre 18 i 20 anys es preinscrivien a la universitat, el 2014 eren un 22,4%, tornant a nivells de fa cinc anys.

GRÀFIC 5. Evolució de la preinscripció universitària a Catalunya

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Secretaria d'Universitats i Recerca.

Beques insuficients

L'escull dels preus seria més fàcilment superable amb una universitat gratuïta. Algunes veus insisteixen que, vista la composició social dels estudiants universitaris, és més just que ho paguin

els que hi accedeixen –majoritàriament de classe mitja i alta– que no el conjunt de la societat, però aquesta lògica no obre l'educació superior a noves incorporacions, i és especialment dura en un moment en que les famílies perden poder adquisitiu. Un sistema impositiu just, carregaria els impostos precisament sobre qui més té i permetria finançar el cost complet de la universitat, eliminant una de les barreres d'accés.

Pel que fa a les altres barreres socioeconòmiques, reclamen un sistema de beques potent, que cobreixi no només el cost de la carrera, sinó tots *e/s costos*, tenint en compte el transport, els materials, l'alimentació o l'allotjament –per citar-ne alguns–, i fins i tot el cost d'oportunitat, que obliga les famílies a renunciar a un sou per poder estudiar.

En canvi, el que ens trobem és que les beques del Ministeri –la principal font de finançament dels estudiants– s'han vist dràsticament reduïdes en els últims dos anys. Ha crescut el nombre de beneficiaris però s'ha reduït la partida, així que hi ha menys diners a repartir entre més becaris. La partida que era de 1.618 milions el curs 2011-2012 ha caigut a 1.408 milions el 2014-2015, 210 milions menys en dos cursos. El curs passat, el valor mitjà d'una beca va baixar de 3.100 euros a 2.800.¹⁵

Pel que fa a Catalunya, el programa estrella del Govern, la Beca Equitat, no és ni tan sols una beca pròpiament dita, si entenem la beca com un ajut econòmic que ajudi a superar les dificultats que implica accedir als estudis. La Beca Equitat és més aviat un descompte en els preus per mitigar els efectes de l'espectacular augment aplicat per la Generalitat. S'estableix un sistema de preus progressius segons la renda, però no donen mecanismes perquè les persones que tenen altres dificultats més enllà dels preus puguin accedir a la universitat.

¹⁵ "Wert confirma que el dinero para becas cayó 75 millones el curso pasado", *eldiario.es*, 15/09/2014. [http://www.eldiario.es/sociedad/Wert-confirma-dinero-millones-pasado_0_303419957.html]

La universitat i la precarietat: el professorat associat com a evidència

Jordi Mir

La universitat és un agent generador i dinamitzador fonamental a la nostra societat. Convé valorar tot allò que aporta i s'hi crea, el creixement a molts nivells que han experimentat les universitats públiques catalanes en recerca, transferència i docència durant les darreres dècades del segle XX i l'inici del XXI. Molts indicadors ens ho mostren¹. Malauradament, avui també hem de dir que la Universitat genera precarietat. És un espai on les persones que hi treballen no sempre ho fan en condicions dignes. Tampoc les que hi estudien². Hi haurà persones que quedaran sorpreses per aquesta informació o que la consideraran alarmista, exagerada, excessivament dura.

La universitat, ahir i avui, és una institució reconeguda. Formar part del seu cos de professorat ha esdevingut un privilegi al llarg de la història. Avui segurament també ho és, però un privilegi que pot ocultar la precarietat de treballar i viure en unes condicions que estan molt lluny de les que considerariem desitjables. Una precarietat que afecta a les persones contractades que la pateixen directament i a les seves persones properes i família; també a les persones estudiants que d'una o altra manera és possible que no rebin l'atenció que el seu professorat els voldria dedicar i elles esperen; la recerca que moltes d'aquestes persones fan o podrien fer també se'n ressenteix. És molt el dolor que es pot generar i les pèrdues que ha d'assumir la societat en el seu conjunt i en les vides personals.

Aquest article vol ser una humil aportació que contribueixi a l'estudi de la precarietat a la universitat. Intentarà oferir algunes informacions i reflexions a partir de les dades existents i les experiències viscudes. És molta la informació que manca per poder parlar amb propietat. Però precisament per això caldrà intentar-ho amb el que tenim i continuar buscant. És indispensable una manera de fer rigorosa que ens permeti, per exemple, aprofundir en les polítiques laborals a les nostres universitats i les seves conseqüències. Necessitem conèixer quins efectes tenen els tipus de contractació sobre el personal laboral i el conjunt de la universitat. I, sempre, provar de pensar alternatives a allò que no es considera just o oportú. Necessitem conèixer per poder debatre, per poder proposar, per poder resoldre els problemes que avui, ja fa temps, tenim. Una universitat que es vol democràtica ho ha de fer.

1. La fragilitat de treballar a la universitat: el professorat associat

A la universitat hi ha diferents categories de personal laboral que podríem concloure que viuen en condicions de precarietat. Una de les habituals distincions és la que es fa entre el Personal Docent

¹ *Impactes de les universitats públiques catalanes a la societat*, Associació Catalana d'Universitats Públiques, 2011

² No podem deixar de citar, tot i que no sigui l'objectiu d'aquest article, les dificultats que genera entre les persones estudiants les condicions actuals d'accés. Ens manquen estudis sobre com els afecta, per exemple l'augment de les matricules i els preus universitaris. Però en aquest mateix estudi es pot llegir l'article de João França, també convidria atendre a l'informe *El cost d'estudiar a Europa* de l'Observatori del Sistema Universitari (2014).

i Investigador (PDI) del Personal d'Administració i Serveis (PAS). És una distinció habitual que hauria de servir per clarificar el tipus de feina que fan les persones que treballen a la universitat. Distingeix aquelles persones que es dediquen a la recerca i la docència d'aquelles que ho fan principalment a la gestió i administració. En els darrers anys, però, algunes persones que haurien de ser contractades com a PDI per les seves tasques ho acaben sent com a PAS per motius econòmics i administratius. El problema gros pel que fa a la precarietat no està en la condició de PAS o PDI, el trobem en mirar quin tipus de PAS o PDI som. Hi ha PAS i PDI estable i no estable, independentment de que siguin contractats laboralment o puguin haver accedit per la via funcional. Aquesta diferència pel que fa a l'estabilitat s'ha mostrat clau ens els darrers anys a l'hora de decidir quines polítiques laborals seguiria l'administració i la universitat per reduir la part del pressupost dedicat a salaris. Les persones no estables, contractades per a funcions de PAS o PDI, més enllà de la seva vàlua, han vist reduït el seu sou, les seves hores de dedicació o han arribat a perdre la seva feina. Quan a la universitat es parla de tancar edificis o biblioteques els caps de setmana, durant les vacances, reduir hores d'atenció al públic, reduir l'optativitat o tancar assignatures, hem de saber que estem acomiadant persones o reduint la seva jornada laboral i el seu sou. Persones que són PAS i PDI, el que les diferencia de les que no es veuen afectades és que no són funcionàries, no són estables. Tenen un contracte laboral temporal. Aquesta condició en moltes ocasions tindrà a veure només amb la seva data d'incorporació a la feina. Si has nascut més tard, si ets una persona més jove, tens més número per haver estat contractat en pitjors condicions que les que es van incorporar amb anterioritat.

Aquestes pàgines estan dedicades al PDI no estable, i dins d'aquest àmbit al professorat contractat com associat. Tota precarietat mereix atenció, però és la que podem abordar en aquest espai i potser és la més representativa del model d'universitat que s'ha construït a la darrera dècada i que ara patim. Aquesta figura del professorat, que ha arribat a ser molt present a la universitat, en alguns casos fins i tot majoritària, mostra com es contracta a les persones que es dediquen a la docència i la recerca a la universitat, quin són els objectius de la universitat. Que ens centrem en aquesta figura no vol dir que no hi hagi feina a fer per analitzar les condicions laborals entre, per exemple, les persones que disposen de una beca per fer recerca i docència o les del PAS en condicions de manca d'estabilitat. Segurament, fins i tot, caldria fer un seguiment ampli de la situació d'altres col·lectius que encara que disposin d'estabilitat poden patir els efectes de determinades característiques de les universitats actuals.

La figura del professorat associat està pensada per incorporar a la universitat una persona externa que per la seva feina pot aportar als estudiants coneixements i experiències que no estan a l'abast del professorat investigador de la universitat. Per exemple, una persona amb experiència en els serveis informatius d'una televisió, en un bufet d'advocats especialitzat en algun àmbit del dret, en la direcció d'equipaments culturals, personal mèdic hospitalari reconegut dins de la seva especialització... La llista podria ser llarga. Serviria qualsevol professional que entenem que aportarà a una assignatura que no tindria massa sentit que fes una persona investigadora sense experiència laboral en aquelles qüestions pràctiques. Aquestes persones, majoritàriament, són contractades actualment pel temps que dura la seva assignatura i reben un sou que dependrà de la categoria que els reconegui el departament, la facultat o l'escola on facin les classes. A menys que es tracti d'algú amb un reconeixement social, les retribucions no seran altes. I en massa casos, seran baixes o molt baixes. Aquestes persones tindran un contracte però no una cotització a la seguretat social, perquè això s'entén que ja està cobert per la seva feina principal.

Fins aquí tot correcte: és una figura que permet aportar a la universitat un tipus de personal que no té, que no cal que faci carrera acadèmica ni recerca. El problema arriba quan aquesta figura comença a ser utilitzada d'una manera que no és l'adequada. El problema arriba quan la figura del professorat associat s'utilitza com a porta d'accés a la carrera universitària. Això ha passat en moltes de les nostres universitats en massa ocasions durant la darrera dècada. El problema arriba quan aquesta figura és la que s'utilitza per cobrir qualsevol tipus de necessitat docent, més enllà de les característiques de les persones que es requereixen. Busquem una persona especialista en història contemporània i ha d'estar treballant fora de la universitat en aquest àmbit? On? Per exemple, on trobarem en el mercat laboral extern a la universitat especialistes en història, filosofia o literatura? On treballen les persones especialistes en filosofia moral i política? On treballen les persones especialistes en macroeconomia o econometria? Evidentment que podem trobar persones que tenen una altra feina i saben d'aquestes matèries, però això ja no és l'objectiu inicial d'aportar experiències concretes. Finalment el que busquem és una persona que ja cotitzi i ens pugui resoldre les mancances docents que tenim. I si no cotitza, també. Perquè el que ha interessat durant molts anys era trobar les persones que complissin els criteris docents. Evidentment eren persones que mereixien un altres tipus de contracte. Eren persones que podien fer carrera acadèmica, que la intentaven fer. Eren persones que feien recerca, tot i que el seu contracte no ho preveïés i tampoc els hi reconegués. Aquesta ha estat la via d'entrada de milers de persones a les nostres universitats públiques. La carrera professional que ha seguit una part important del PDI de les universitats catalanes en els darrers anys ha passat per intentar aconseguir una plaça de professorat lector, obtenir un contracte de 5 anys, i després passar a la categoria d'agregat. Al cap dels anys es pot esdevenir titular i més tard catedràtic. Moltes persones l'han iniciat sent professorat associat i han anat consolidant-se a partir de complir amb els requisits acadèmics corresponents i que es convoquessin places.

2. La precarietat en les seves concrecions

Per què parlem de precarietat en parlar d'aquesta figura contractual? El concepte de la precarietat s'ha popularitzat enormement en els darrers anys. S'acostuma a utilitzar d'una manera genèrica per designar unes condicions que generen mal en la persona que les pateix i no es consideren justes. Intentem concretar més. Aquesta condició de precarietat la podem definir a partir de diferents característiques laborals: salaris, temporalitat, contribucions a la seguretat social, falta de protecció social, incerteses en la seva continuïtat, manca de perspectives de futur... Estudiosos dels efectes de la precarietat laboral es fixen en quatre àmbits claus per poder definir-la: temporalitat, vulnerabilitat, nivell salarial que pot condicionar la seva dependència del lloc de treball i la seva privació material, i seguretat social i assegurança d'atur.

En el cas de la figura del professorat associat ens trobem amb una alta temporalitat: contractes trimestrals, semestrals o anuals que es renovaran o no quan acabi els curs i depenent de molts factors que portin a la necessitat o no de cobrir buits. També un nivell salarial més aviat baix en molts dels casos que pot arribar a situacions difícilment comprensibles com és fer el mateix volum de docència que el professorat titular estable i cobrar un 20% del seu sou i quedar molt lluny del mileurisme. Pel que fa a les contribucions a la seguretat social, no hi ha cap problema si el professorat associat ho és realment. És a dir, quan té una altra feina. Però què passa quan ens trobem amb centenars i centenars de persones que no tenen una feina fora de la universitat que els pugui garantir aquestes contribucions? Què passa amb aquestes persones que han assumit

que per intentar fer carrera acadèmica, com altres ho van fer abans, cal acceptar aquests tipus de contractes a l'espera d'una plaça a la que es puguin presentar i iniciar una trajectòria amb una mínima estabilitat primer com a professorat lector i després agregat? Fins que un dia es pugui arribar a ser titular. Avui en moltes de les nostres universitats aquestes trajectòries estan en vies mortes o lentes. No s'estan convocant places. Això significa que hi ha persones amb contracte d'associades esperant que sorgeixi una plaça de lector. Persones lectores que ja han de passar a agregades i si no ho poden fer tornen a ser associades o reben algun altre tipus de figura contractual que no li correspondria. En les nostres universitats estan creixent les opcions contractuals que podríem considerar irregulars.

Hi ha qui ha vist en la precarietat existent avui a les nostres universitats la manera de pagar un deute que no han contret cap de les persones que han de patir-la. La precarietat s'agreuja en la situació actual, és el resultat de les retallades en inversió compromesa i prevista a les universitats públiques. Però és important tenir present que l'opció pel professorat associat com a via d'entrada a la universitat no és un recurs puntual en un moment de restriccions. Es va escollir en el moment de màxim creixement econòmic de les darreres dècades. Aquest és un relat argumentat construït des de l'experiència i el coneixement del funcionament de la universitat en els darrers anys. Convé, però, concretar-lo amb dades.

3. Trobar les dades de la precarietat

Vivim envoltats de dades, sembla que en tenim moltes al nostra abast. Però n'hi ha prou amb formular alguna pregunta no massa habitual, o de poc interès per a les institucions que generen les dades a les que tenim accés, per veure com de difícil ho tindrem per trobar les informacions que necessitem. Trobar les dades que ens poden mostrar la precarització del PDI contractat només és possible si algú es preocupa en tenir-les. Avui podem tenir dades generals, però encara és hora de que sorgeixi un treball seriós i sistemàtic en aquesta direcció. Per exemple, necessitaríem saber quantes persones contractades com associades ho són realment i quantes intenten iniciar així la seva carrera acadèmica o mereixerien un altre tipus de contracte. Un altre exemple: necessitaríem saber quines són les retribucions del professorat associat; hi ha diferents categories i no sabem quantes persones estan a cadascuna. El que coneixem és la denúncia pública d'aquells col·lectius que han decidit exposar la seva misèria i dir que no es pot viure amb tres-cents o quatre-cents euros al mes.

Què sabem? Sabem que l'any 2010³ (les dades que tenim treballades amb més detall) gairebé un terç del professorat a les universitats espanyoles (30,3%) són titulars, és a dir estables i pertanyen al règim funcionarial. Un 10,4% és professorat amb la categoria de catedràtic o catedràtica. El professorat associat gairebé té un pes com el del titular: un 29,8%. La resta correspon a personal laboral en categories diferents a la d'associat (lector, agregat emèrit, visitant...). És a dir, la figura del professorat associat, de les diferents figures possibles de professorat contractat no estable, és la majoritària i en un percentatge equiparable amb el del professorat estable majoritari a la universitat. El fet que un terç del professorat sigui associat ens podria parlar d'una universitat molt dinàmica, interrelacionada amb la seva societat, oberta a incorporar els

³ *La universidad española en cifras 2012*, Conferencia de Rectores de las Universidades Españolas, 2012, pág 48.

perfils professionals que considera necessaris per una docència excel·lent. Però és així? Cal un percentatge tan alt per complir amb aquests saludables objectius? Aquest volum ens indica que és una figura molt habitual i utilitzada per satisfer necessitats molt diverses fruit d'una plantilla estable que es va reduint. Quan fa falta cobrir assignatures que no tenen professorat ja fa uns anys que en bona part de les ocasions no s'està plantejant incorporar persones en una plaça que esdevingui estable.

Passa a totes les universitats? No. No hi ha alternativa? Sí. Això ens hauria de fer pensar obertament en què hi ha darrera de les decisions que porten a que s'actui d'aquesta manera, o d'una altra. Si mirem en el conjunt d'Espanya trobarem diferències molt significatives. Mentre que les Illes Balears i Catalunya estan al capdavant de les comunitats que tenen un volum més gran de professorat associat amb un 46,3% i un 42% respectivament. La mitjana en el conjunt de l'Estat està al 30,3%. Què significa que a Catalunya se situï al 42%? Podem pensar que si dues comunitats que passen per ser capdavanteres en diferents àmbits relacionats amb la recerca i la docència universitària tenen aquests nivells això potser és positiu. Al País Basc el percentatge de professorat associat és del 12,6% i a Astúries 18,4%. Què pot explicar aquestes diferències? Inevitablement hem de pensar que responen a quin model d'universitat és vol construir. Què implica una plantilla estable i una que no ho és? Quins beneficis aporta una i l'altra? No poden ser els mateixos.

Resulta especialment rellevant veure com ha evolucionat el percentatge de professorat associat a les universitats públiques catalanes⁴. Hem passat del 43,5% l'any 2003 al 40,4% el 2008. Després d'uns anys d'utilització d'aquesta figura s'intenta regularitzar i el percentatge arribarà a baixar en 3,1 punts. Curiosament, o no, amb l'arribada de les polítiques de reducció d'inversió pública el percentatge creix i el 2010 serà del 42,4%, el 2011 de 42,9% i el 2013 estem en un 42,2%. Com explicar aquesta evolució? Fins a l'any 2003 trobem una fase de creixement del professorat associat que coincideix amb un moment d'augment de les plantilles i de les ofertes formatives. Aquesta figura és una via ràpida i econòmica de contractació. En un segon moment, hi ha reducció. La podem atribuir a un període de regularització i racionalització en algunes universitats de l'ús d'aquesta figura. Finalment, ens trobem en un tercer moment, a partir de 2010, de repunt de la figura. Coincideix amb el tancament de la universitat a noves places a la tradicional carrera acadèmica. És el recurs per incorporar aquell professorat necessari per poder mantenir la docència del moment. Estem en un moment de pèrdua de places estables (jubilacions, baixes...) que no es reposen i el professorat associat torna a ser un recurs molt útil.

Les dades per universitat també ens poden facilitar informació interessant tal com es veu a la següent taula.

⁴ IDESCAT, Ensenyament universitari. Professors. Per categories i universitats, disponible a www.idescat.cat

 Distribució del PDI per categoria a les universitats públiques catalanes

2013	Nombre de catedràtics	Nombre de titulars	Nombre d'associats	Percentatge dels associats sobre el total de PDI
Universitat de Barcelona	583	1518	2096	42,90%
Universitat Autònoma de Barcelona	396	986	1404	43,20%
Universitat Politècnica de Catalunya	327	906	875	31,90%
Universitat Pompeu Fabra	101	148	377	43,00%
Universitat de Girona	80	326	530	46,50%
Universitat de Lleida	111	243	400	43,30%
Universitat Rovira i Virgili	112	324	934	58,60%

Font: IDESCAT

Aquesta és la fotografia fixa. Però hi ha algunes dades importants a recuperar. Per exemple, el 2013 la UPC té 875 associats. Però el 2003, fa 10 anys, n'havia arribat a tenir 1.035, un 41,2% de la plantilla. Gairebé 10 punts més que avui. Què ha canviat? Regularització i no renovacions motivades per la delicada situació econòmica de la universitat en els darrers anys. La UAB el 2013 té 1.404 associats, però el 2010 en va arribar a tenir 1.558. En aquell moment eren un 46,1% de la plantilla, avui ha baixat tres punts. S'ha d'atribuir a la regularització i a les no renovacions ja en moments de retallades pressupostaries. A la UPF, el 2011 hi va arribar a haver 760 associats, el 2013 són 377. S'ha passat d'un 63,7% de la plantilla a un 43%. Ha baixat el percentatge més de 20 punts. Com en el cas de la UAB, les retallades es noten en la disminució d'associats. Aquestes persones no han passat a una altra categoria perquè no es convoquen places. Unes desapareixen i altres es mantenen.

4. Trobar respostes a la precarietat

La precarietat que aquí s'ha exposat està estesa d'una o altra manera per totes les universitats públiques catalanes. És moment ja de buscar una solució. Fa temps que toca. Una solució que sigui bona per a tothom. La precarietat genera dolor i malestar, és intolerable que això ho faci l'administració pública en cap dels seus àmbits, tampoc la universitat.

Estem en un moment d'alt relleu generacional a les universitats catalanes. Degut a la jubilació de professorat catedràtic i titular amb sous elevats, s'estan alliberant quantitats econòmiques prou rellevants per poder fer un replantejament de la política laboral. Potser cal revisar el camí previst avui per a la carrera acadèmica. Potser cal buscar figures contractuals no utilitzades o crear-les, però no és assumible ni per la universitat, ni pel país, ni per les persones que pateixen aquestes circumstàncies. No serà el primer cop que ho fem com a societat. El professorat no numerari (PNN) es va enfrontar a la dictadura per la precarietat laboral i pel model d'Universitat

i societat. Fruit del procés de democratització de la universitat i de la societat la seva situació es va poder resoldre.

Avui la feina existeix i les persones preparades per fer-la, i que ja l'estan fent, també. Moltes d'aquestes persones són les generacions més joves que hi ha a la universitat, les que més docència estan fent, les que més recerca estan fent, les que han de ser demà investigadores de referència. Són peça fonamental per continuar creixent com a país de recerca i poder captar més recursos en l'àmbit internacional. Són peça fonamental per acompanyar les nostres persones joves en la seva formació. Cal assumir amb responsabilitat els reptes als que cal fer front. És econòmicament viable i humanament imprescindible.

04 Dimensió político-administrativa i de protecció social

Les desigualtats en salut: més pobresa en un model de convivència amb menys valors socials

Josep Maria Sabaté

*La salut de la població és molt millor en societats igualitàries.
Les polítiques sanitàries han d'orientar-se a corregir les desigualtats.*

Albert Jovell

El creixement constant de les esclotxes que separen els més rics dels més pobres evidencia que les polítiques de salut dels governs actuals fragmenten la societat. El mes d'octubre passat, la premsa es feia ressò d'unes dades realment escandaloses, extretes d'un informe de la revista Forbes i que va difondre Intermon Oxfam, dades en què s'explica el ritme d'enriquiment dels 20 espanyols més rics: cada minut, la seva riquesa augmenta en 23.000 euros, xifra que resulta ser el salari mitjà anual a l'Estat espanyol.

L'informe deixa altres sorprenents dades: la fortuna que posseeix el 10% dels multimilionaris espanyols és superior al de la resta de la població, inclosa la classe mitjana (prop de 42 milions d'individus). Aquestes situacions només poden explicar-se per l'injust model econòmic existent a Espanya. I no parlem només de fiscalitat: és l'estructura del model econòmic que fixa la Constitució i les lleis que n'emanen el que permet arribar a aquests extrems.

Els països amb majors desigualtats econòmiques tenen més problemes de salut i l'esperança de vida de la seva població és inferior a la de països amb menys desigualtats. No és el nivell de renda la causa que pot explicar pitjors resultats en salut, sinó la desigualtat econòmica que figura com a primer factor causant de mala salut. L'Estat espanyol ha tingut millors resultats en salut que molts països europeus, tenint nivells de renda inferiors. L'evidència demostra que el model econòmic vigent, que permet créixer incrementant les desigualtats socials, és constitucional i lliga amb el predominant a Europa.

Aquest mes d'octubre, la Fundació FOESSA (Fomento de Estudios Sociales y Sociología Aplicada) y Càritas han presentat el *VII Informe sobre exclusió i desenvolupament social a l'Estat 2014*, informe que mereix que en reproduïm algunes dades esfereïdores:

"La població exclosa a l'Estat afecta més de 11.746.000 persones. D'aquestes, 5 milions es troben en exclusió severa, 2 de cada 3 persones excloses ja estaven en aquesta situació abans de la crisi. La precarietat afecta àmbits com l'habitatge i la salut. Dels 11,7 milions d'exclosos, el 77,1% tenen exclusió de l'ocupació, el 61,7% exclusió de l'habitatge i el 46% exclusió de la salut. Pel que fa al perfil sociològic, són les famílies més grans les que més afectades s'han vist, sobretot famílies en les que hi ha molts nens i molts joves".

On ha quedat la consolidació de l'Estat del Benestar publicitat pels governs el 1993? És creïble que les indicacions europees en polítiques socials són efectives? La desigualtat social pot arribar a ser força opressora dels individus i famílies d'un país, si els poders públics no actuen amb contundència sobre les causes que originen les diferències socials.

Desigualtats que porten al sofriment dels col·lectius més desfavorits

Perquè els ciutadans d'un país estiguin sans han de poder accedir sense dificultat als serveis sanitaris, però han de poder accedir també sense dificultats a les necessitats bàsiques de la vida: alimentació, vestit, sanejament, habitatge, educació i treball. Necessitats que són determinats de salut, com també ho són els factors genètics (no escollits) i els estils de vida (escollits). Per reduir les desigualtats en salut i combatre la pobresa, s'han d'abordar els determinants de salut en la seva integritat, des de la perspectiva de "salut a totes les polítiques". La desigualtat social és causa fonamental d'una mala salut, col·lectiva i individual, i si l'increment de les desigualtats és conseqüència de la crisi, podem afirmar que és la crisi el primer problema de salut a resoldre, i s'ha de fer sense perdre la salut. La salut és el més important en la vida de les persones.

La crisi social i econòmica que vivim està provocant molt patiment en els col·lectius més desfavorits i fràgils, empitjorant la seva salut. L'informe "Determinants socials i econòmics de la salut" fet des de l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (setembre 2014), destaca:

"L'empitjorament de les condicions socioeconòmiques de la població catalana, no s'ha traduït en pitjors resultats de salut. L'evolució d'aquests indicadors és estable pel conjunt de la població, però quan s'analitzen les dades per grups de població en funció de la seva situació laboral o classe social, s'observen diferències significatives i pitjors resultats de salut entre la població més desfavorida".

L'augment de l'atur, acompanyat de la precarietat laboral derivada de la reforma laboral del govern del Partit Popular a Espanya, ha provocat la restricció dels pressupostos familiars en tots els àmbits, i molt directament en els destinats a cobrir les seves necessitats més bàsiques. Aquesta situació impacta fortament sobre els determinants de salut anomenats intermedis, que són la causa principal de les desigualtats en salut (factors psicosocials i conductuals i biològics), que varien negativament com a conseqüència dels canvis produïts en l'estructura social, provocant problemes de salut mental.

"L'atur a Catalunya mostra un increment continuat entre els anys 2006 i 2013, passant del 7,5% al 24,5%. Els percentatges són més esfereïdors si es mostren les dades en la població jove (16 a 24 anys), on l'atur ha augmentat del 14,7% l'any 2006 fins al 50,7% l'any 2013. La població en risc de pobresa ha passat del 24,5% al 2008, al 28,2% al 2012".

Malgrat aquesta situació, l'informe destaca dos qüestions positives, fruit de la planificació estratègica de les polítiques de salut realitzada en el període 2004 - 2008, feta per no perdre equitat, en assumir Catalunya el creixement d'1 milió de persones, la gran majoria immigració econòmica, amb rendes baixes. La primera es refereix als indicadors de mortalitat:

"En els indicadors de salut, s'observa una tendència descendent de la mortalitat per totes les causes entre els anys 2007 i 2012. La mortalitat per suïcidis no presenta canvis en el període analitzat, però

sí que s'observa un increment significatiu de les taxes d'hospitalització per intent de suïcidi en el període 2005-2012. Així mateix, la mortalitat per malaltia isquèmica del cor i cerebrovascular s'ha reduït de forma rellevant els darrers anys”.

I la segona es la percepció que els ciutadans i ciutadanes tenen de la seva salut:

“La salut autopercebuda ha presentat una tendència a millorar per al total de la població, comparant l'any 2006 amb els anys 2011-2012: els col·lectius que presenten pitjor salut percebuda són les persones a l'atur. El risc de patir problemes de salut mental ha augmentat durant aquests darrers anys, i també està relacionat amb la situació laboral. Així, la població aturada presenta més risc de patir mala salut mental”.

Els efectes negatius fruit de les retallades són els forts increments de les llistes d'espera, que mostren un empitjorament en l'ús i accés als serveis sanitaris. Una qüestió rellevant que condiona l'evolució del Sistema Nacional de Salut de Catalunya (SNSC) és l'increment de les patologies cròniques, resultat de tenir una població cada cop més envellida. En el document conceptual del Programa de Prevenció i Atenció a la Cronicitat -PPAC- publicat pel Departament de Salut el 2012, es mostren unes xifres altament preocupants pel que fa al nombre de ciutadans que patiran en un futur immediat malalties cròniques. Segons dades de l'Enquesta de Salut de Catalunya (ESCA), dos terços de la població de més de 65 anys a Catalunya declaren tenir una o més malalties cròniques. Aquest col·lectiu serà al 2021 un 13% de la població de Catalunya. L'augment de l'esperança de vida per a ells i elles no implicarà, de seguir així, gaudir-la en bona salut. I patiran un deteriorament progressiu de la seva qualitat de vida, perdran autonomia i estaran afectats per múltiples patologies interrelacionades que els convertiran en obligats consumidors de fàrmacs i en usuaris intensius de serveis sanitaris.

La Constitució permet construir les bases d'un sistema nacional de salut (SNS) basat en l'equitat i la universalitat en l'accés als serveis sanitaris que l'Estat cataloga com a universals. El SNS es consolida a partir de la Llei General de Sanitat al 1986. Finalitzat el traspàs de competències a les CCAA el 2001, es consolida un creixement dels recursos públics destinats a salut que, any rere any, supera en percentatge el creixement del PIB, provocant tensions financeres als diferents governs, degut als continuats dèficits dels pressupostos públics sanitaris. Producte d'aquests creixements i de la prestació de més serveis socials de finançament públic, s'incrementa la intervenció del sector públic en l'economia, arribant el 2009 al 50% del PIB. És quan els capitals sorgits de la crisi immobiliària, veuen el sector de serveis a les persones com molt atractiu per invertir, coincidint amb la reducció dels pressupostos públics en salut i serveis socials, que es produeix a partir del 2011 coincidint amb la incorporació a la legislació estatal de les recomanacions de directives europees que forcen la reducció de la participació de l'estat en la economia amb l'objectiu de situar-la en pocs anys al voltat del 35 % del PIB.

Ciutadans o consumidors?

La salut és un bé públic i col·lectiu, que precisa de serveis de salut d'aplicació a la col·lectivitat, però és també un bé de caràcter privat i individual, que requereix serveis sanitaris per tractar-se individualment. En aquests termes (públic-privat) rau la diferència entre les diferents opcions

polítiques. Entendre la salut com un servei o bé privat de caràcter mercantil és el propòsit de les polítiques conservadores i neoliberals, que s'emparen en idearis de privacitat absoluta, de tots i en tots els aspectes de la vida.

La visió neoliberal de la convivència pretén canviar el concepte de "ciutadans" a qui s'han de garantir els seus drets reconeguts per la Constitució, pel de "consumidors" àvids de nous productes i serveis que millorin aparentment la seva qualitat de vida. Sota aquesta perspectiva s'està dibuixant poc a poc un interessant espai per la iniciativa privada. "*Nínxol de mercat*", ho anomenen els especialistes de màrqueting de la indústria de la salut.

Com s'assignen els recursos públics en Salut, Educació i Dependència centrarà de ben segur els debats polítics i econòmics dels estats europeus durant els propers anys. I en el rerefons de la qüestió, donat que no es planteja obertament, s'observa la lluita per imposar el model de convivència neoliberal que qüestiona el paper del sector públic en totes les polítiques socials d'un Estat.

Polítiques públiques que evolucionen en espais de negoci

La Constitució espanyola (CE) fou aprovada per consens i ens moments polítics molt delicats, generant en la seva redacció moltes ambigüitats: instaurava com a sistema econòmic de l'Estat una economia social de mercat, que reconeix la llibertat d'empresa en l'article 38, i la iniciativa pública en el 128, quedant legitimades ambdues. S'ha d'entendre, doncs, que la iniciativa pública no pot arribar a l'extrem d'anul·lar la llibertat d'empresa en el marc de l'economia de mercat. Anys més tard, l'Estat s'incorpora a la Comunitat Econòmica Europea, i el Dret europeu exigeix la liberalització del mercat i la reducció de la iniciativa i intervenció de l'Estat en l'economia, restringint especialment els monopolis estatals.

A més de la legislació europea, les lleis i tractats comercials entre els Estats no membres poden també transformar els seus serveis públics i privats, inclosos el sanitaris, convertint les proteccions de la salut pública en barreres comercials a batre. Veurem com acaba redactat el tractat de lliure comerç entre els EEUU i la Unió Europea. Les actuals normatives que regulen el comerç internacional exigeixen que els mercats siguin lliures o no tinguin regulació, sobretot als països menys desenvolupats, mentre es toleren subvencions estatals a les indústries estratègiques dels països més industrialitzats.

Els drets socials reconeguts per la CE en el seu títol primer són tractats com a principis rectors, i com a tals són normes que, per generar els drets, precisen de lleis que les desenvolupin. El govern s'ha de dotar d'instruments per garantir el dret a la salut, però la CE manté la Seguretat social com organisme per fer-ho abans de legislar explícitament al respecte, Llei General de Sanitat (1986, LOSE a Catalunya 1991).

El Reial Decret-Llei 16/2012 acaba amb la universalització del dret a la salut reconegut per les lleis estatals i autonòmiques, retornant al dret a la salut per via de l'alta a la Seguretat Social com a cotitzant o beneficiari. I any rere any, l'Estat disminueix l'assignació dels recursos als serveis de salut i socials de finançament públic, esperant que la recuperació econòmica enforteixi el sector privat i les mútues. El següent pas pot ser la cessió de la gestió pública a assegurances privades. A l'Estat ja existeixen col·lectius de funcionaris que poden triar entre

assegurança privada o pública: només cal fer extensiva aquesta situació i ja tenim servida la privatització.

La salut, entesa com a valor social a preservar pels governs, ha de ser la solució per garantir-ne el dret universal a la seva protecció

Entenem per valors aquelles realitats intangibles que donen qualitat de vida. És fonamental identificar els valors que ha de tenir una societat, i que no és necessàriament la integral dels valors dels individus que la componen. Aconseguir el millor estat de salut d'una societat és una responsabilitat compartida per tots els segments de la població: les persones individualment mantenint estils de vida sana; les empreses i les institucions, assegurant llocs de treball saludables, i els governs, proporcionant entorns físics i socials favorables per la salut i mantenint sistemes sanitaris assequibles i funcionals. Les polítiques públiques s'han de fonamentar en valors, i la salut és el valor social més important a preservar per una societat lliure i democràtica que pretén la igualtat d'oportunitats com a mesura per evitar les desigualtats. Cal matisar que l'accés als valors es produeix a través dels estils de vida que són, no oblidem, determinants de salut principals.

Vivim un canvi d'època que està impulsant una ferotge crisi de valors. Sembla que tot s'hi val i tot es justifica en matèria de comportaments i estils de vida, si existeixen mercats que ho canalitzen. Mercats que només es dinamitzen pel creixement econòmic, però resulta que no tothom hi pot accedir, perquè als mercats no s'hi pot acudir sense diners, i la crisi està deixant sense ingressos a molts ciutadans i ciutadanes. La solució als problemes de convivència que s'estan generant ha d'arribar d'una altra direcció. S'han d'impulsar creixements dels compromisos individuals i col·lectius enfront a la millora de la qualitat de vida, i aquest concepte de creixement és diferent. La tasca de govern més important hauria de consistir en l'establiment de normes, que evitin que les repercussions en les polítiques, causa de l'economia de mercat, acabin minvant la igualtat d'oportunitats.

El Sistema Nacional de Salut a Catalunya

El Sistema Nacional de Salut de Catalunya (SNSC) va quedar constituït al moment de les transferències de l'Estat en matèria de salut: per l'Institut Català de la Salut (ICS), els hospitals de les fundacions municipals i de l'Església, els equipaments sanitaris de les Diputacions i de les antigues mutualitats de previsió social. Aquest servei de salut de Catalunya coexisteix amb les mútues d'accidents laborals i malalties professionals i, a més, permet i finança la cobertura sanitària privada de col·lectius de funcionaris. El SNSC ha estat construït per tots i és patrimoni de tots. I és per aquest motiu, primer i principal, que no es pot permetre que es reconverteixi i es malmeti.

Després d'uns anys de reduccions pressupostàries, cal reforçar el SNSC per garantir la cohesió social, reforç que necessita partir d'un consens polític i social, que ha de començar per reivindicar l'acció dels governs catalanistes i d'esquerres a Catalunya.

El SNSC està molt ben valorat per la ciutadania i el seu cost és més que ajustat i, per tant, no es pot tensar més des de el govern una situació que se suporta bàsicament per la gran

responsabilitat demostrada pels professionals que senten seu el sistema. I pel que fa al deute del sector salut de finançament públic de Catalunya, destacar que ha tingut més resistència a la degradació que en d'altres CCAA, pel repartiment dels riscos en el deute, fruit de la diversitat en la provisió dels serveis.

Marc legal necessari per a la salvaguarda del dret universal a la protecció de la salut

Vivim uns temps en què la governança de les institucions del sector salut ha estat posada en dubte tant pels que estan preocupats per la seva degradació com pels que voldrien canviar el model. Així, la gestió dels centres ha estat molt qüestionada, i l'autonomia de gestió de les institucions està sota sospita. I el fet que contínuament els mitjans de comunicació publiquin més notícies negatives que positives sobre els centres de salut i hospitals de Catalunya ens mostra l'existència de qüestions no ben resoltes que cal solucionar de manera immediata, sobretot en termes d'avaluació de resultats, transparència i comunicació.

Per assegurar la viabilitat del SNSC, i enfortir les seves virtuts desterrant els defectes, ens cal una nova Llei de Salut que blindi les competències de la Generalitat, que mantingui les bondats del model actual i que sigui fruit d'un pacte entre les forces polítiques catalanes.

Xifres de finançament públic: Un sistema infrafinançat des del traspàs de competències a Catalunya

La Intervenció General de la Generalitat reconeix el 2004 un deute acumulat, fins 2003, de 2.146 M euros (un 34,7 % del pressupost en salut del 2003). Fruit del nou sistema de finançament de l'Estatut del 2006, a l'exercici 2009 el Govern de la Generalitat dota el Departament de Salut de fons addicionals per import de 2.329 M euros, mitjançant un suplement de crèdit de 1.755M euros i d'un crèdit extraordinari de 574 M euros. La resta del deute heretat estava assumit pels pressupostos corrents dels exercicis 2004 al 2009.

Tot i l'increment de recursos, els pressupostos de 2009 continuaven sent insuficients. Es partia d'una dotació per càpita de 1.236 euros i la despesa real arriba a 1.362 euros. Els dèficits tornaven a produir-se a un ritme de 900M euros al 2009, 500M euros al 2010, 425M euros al 2011, i 400M euros al 2012. Es torna a acumular un dèficit de 2.225M euros, en 4 anys, que fa palès l'infrafinançament crònic, demostrant que reduir els pressupostos només produeix canvis en la titularitat del dèficit global de la Generalitat. El pressupost per càpita del SNSC era al 2003 de 840 euros (pressupost mig CCAA: 995 euros) i va arribar al 2010, amb un milió més de ciutadans a atendre, a 1.291 euros (pressupost mig CCAA: 1.277 euros); el 2014 el pressupost és de 1.097 euros, creixent molt més la diferència respecte al pressupost mig de les CCAA, que és de 1.204 euros. I si es comparen aquestes xifres amb els països més desenvolupats, la distància encara és molt més gran, però els resultats en salut no reflecteixen encara aquesta diferència.

El manteniment d'aquesta situació, un servei bo i barat, és molt difícil en el context actual, ja que l'estratègia a seguir pel Govern es debat entre l'urgent necessitat d'assumir l'austeritat que imposa la crisi i la demanda de ciutadans i professionals, que no volen fer un pas enrere en el nivell de prestacions i la qualitat dels serveis.

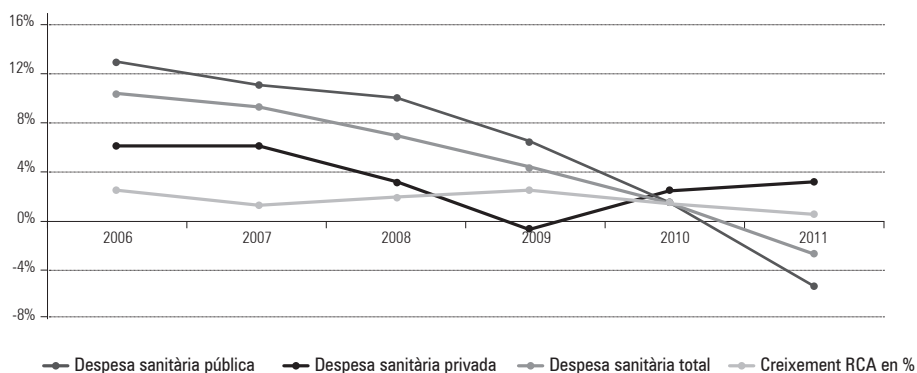
En els quadres següents s'observa l'assignació dels recursos pressupostaris a salut per part de les economies públiques, privades i familiars: dades que ens serveixen per saber com s'aborda la crisi pels governs de la Generalitat en dues èpoques diferents, la primera i la més dura de la recessió (l'any 2009 i 2010), governant les esquerres (PSC, ERC, ICV) i la segona a partir del 2011, governant la dreta (CIU amb el suport del PP), i també ens mostra la tendència del sector privat i la tensió incrementalista que pateixen les economies familiars en tenir que destinar més recursos per mantenir la salut.

QUADRE 1. Despesa sanitària a Catalunya per agents 2003-2011

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Pressupost del Departament de Salut	5.595,71	6.615,88	7.228,87	7.948,65	8.677,93	9.159,17	9.412,90	9.875,81	9.188,60
% increment		18,23%	9,27%	9,96%	9,17%	5,55%	2,77%	4,92%	-6,96%
Població (registres RCA)	6.506.440	6.704.146	6.926.191	7.105.324	7.196.168	7.324.047	7.503.118	7.611.711	7.646.944
% increment		3,04%	3,31%	2,59%	1,28%	1,78%	2,44%	1,45%	0,46%
Increment net de pressupost ajustat per població		15,19%	5,95%	7,37%	7,90%	3,77%	0,33%	3,47%	-7,42%
Agents de despesa									
Generalitat de Catalunya									
Corporacions Locals	6.260,70	6.555,90	7.140,20	8.070,60	8.966,70	9.872,20	10.527,00	10.688,10	10.120,20
Mutualitats Públiques	184,30	181,20	186,20	212,70	236,20	191,40	197,30	197,30	177,30
Administració Central	344,90	370,10	396,00	419,20	447,40	469,30	439,80	448,50	443,80
	165,80	136,20	142,60	168,70	189,90	181,50	247,10	194,50	177,20
Despesa sanitària pública	6.955,70	7.243,40	7.865,00	8.871,20	9.840,20	10.714,40	11.411,20	11.528,40	10.918,50
% increment despesa		4,14%	8,58%	12,79%	10,92%	8,88%	6,50%	1,03%	-5,29%
% sobre PIB	4,70%	4,60%	4,60%	4,80%	5,00%	5,30%	5,80%	5,80%	5,80%
Capita	1.069	1.080	1.136	1.249	1.367	1.463	1.521	1.515	1.428
% increment càpita		1,07%	5,10%	9,95%	9,52%	6,98%	3,96%	-0,41%	-5,73%
Assegurances lligades a la salut	852,30	918,50	979,30	1.068,90	1.155,40	1.235,60	1.283,00	1.323,30	1.421,30
Famílies	2.809,20	3.021,70	3.250,60	3.423,90	3.614,30	3.682,20	3.602,30	3.680,20	3.741,40
Despesa sanitària privada	3.661,50	3.940,20	4.229,90	4.492,80	4.769,70	4.917,80	4.885,30	5.003,50	5.162,70
% increment despesa		7,61%	7,35%	6,22%	6,16%	3,11%	-0,66%	2,42%	3,18%
% sobre PIB	2,50%	2,50%	2,50%	2,40%	2,40%	2,50%	2,50%	2,70%	2,70%
Càpita	563	588	611	632	663	671	651	657	675
% increment càpita		4,44%	3,91%	3,54%	4,82%	1,30%	-3,03%	0,96%	2,71%
Despesa sanitària total	10.617,20	11.183,60	12.094,90	13.364,00	14.609,90	15.632,20	16.296,50	16.531,90	16.081,20
% increment despesa		5,33%	8,15%	10,49%	9,32%	7,00%	4,25%	1,44%	-2,73%
% sobre PIB	7,20%	7,10%	7,10%	7,30%	7,40%	7,70%	8,30%	8,40%	8,30%
Despesa Sanitària total per Càpita	1.632	1.668	1.746	1.881	2.030	2.134	2.172	2.172	2.103
% increment càpita		2,23%	4,68%	7,71%	7,94%	5,13%	1,76%	0,00%	-3,17%

xifres en milions d'euros
Font: Departament de Salut

Creixement recursos sanitaris públics i privats a Catalunya

La caiguda més forta del PIB en aquest període 2003-2011 es produïa l'any 2009 i, malgrat aquesta situació, el govern del president Montilla no redueix el pressupost en salut per càpita, i no ho fa perquè entén que l'assignació de recursos en salut forma part del salari social dels ciutadans i ciutadanes i interpreta que la millor manera de lluitar contra la crisi és redistribuint les càrregues socials i governant amb la premissa que la salut forma part de la solució.

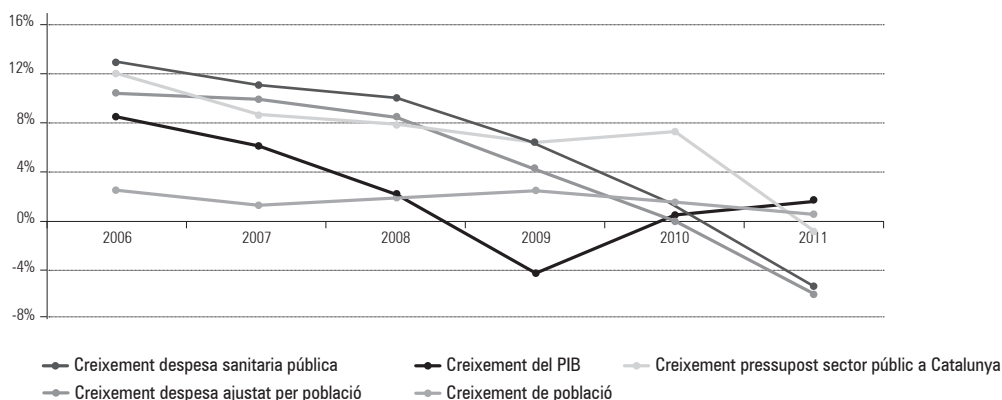
Un comportament molt diferent s'observa a partir de l'any 2011, en què es produeix un fort decrement de l'assignació pressupostària pública en salut i de la despesa real per càpita en un sol any. En la gràfica 1 es pot visualitzar millor, i es pot veure la tendència que ha continuat el 2012, 2013 i 2014 i que no es reflexa en aquest informe perquè, a data de la seva realització, el Departament de Salut no n'ha publicat les dades. El govern actual tenia instruments per evitar trencadisses, i va escollir deixar que creixés la sanitat privada, cosa que no succeí en la magnitud esperada, com pot observar-se en el quadre 1, però sí s'apunta la tendència. Es governa sota la premissa que la salut és el problema.

QUADRE 2

xifres macroeconòmiques	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
PIB PM Dep. Economia	155.511	167.522	181.207	196.469	208.206	212.953	204.226	205.315	208.948
PIB càpita	23.901	24.988	26.163	27.651	28.933	29.076	27.219	26.974	27.324
% increment PIB càpita		4,55%	4,70%	5,69%	4,64%	0,49%	-6,39%	-0,90%	1,30%
Pressupost Sector Públic Generalitat M€	18.629	22.472	26.501	29.689	32.219	34.750	36.985	39.699	39.354
% increment pressupost sector públic		20,63%	17,93%	12,03%	8,52%	7,86%	6,43%	7,34%	-0,87%
Deute Públic Total de La Generalitat	13.531	15.072	17.207	18.147	19.474	25.305	31.320	41.131	48.610
Percentatge de Deute Públic s / PIB	8,70%	9,00%	9,50%	9,24%	9,35%	11,88%	15,34%	20,03%	23,26%
Dèficit Departament de Salut	582	-30	-105	50	135	632	955	512	424
Deute atribuïble Dep. Salut (+ 2000 d'anys anteriors)	2.582	2.552	2.447	2.497	2.632	3.264	4.219	4.731	5.155
% del deute atribuïble salut	19,08%	16,93%	14,22%	13,76%	13,52%	12,90%	13,47%	11,50%	10,61%
Resta del Deute total Generalitat	10.949	12.520	14.760	15.650	16.842	22.041	27.101	36.400	43.455
% del deute a la gestió del Govern	80,92%	83,07%	85,78%	86,24%	86,48%	87,10%	86,53%	88,50%	89,39%

xifres en M€
xifres en milions d'euros
Font Generalitat de Catalunya

Xifres macro economia i salut

En el quadre 2 s'observa que no és el dèficit del Departament de Salut el responsable de la magnitud del dèficit de la Generalitat. Salut és responsable el 2010 de l'11,5% del dèficit acumulat i, per tant, no s'entén l'acarnissament en la gestió del Departament de Salut, si no és perquè es pretén canviar de model. Canvi que sota el paradigma neoliberal imperant no farà més que incrementar les desigualtats socials, en limitar els salaris socials, imposant copagaments, dificultant l'accessibilitat als serveis sanitaris, incrementant els temps d'espera i facilitant el creixement del sector privat.

Instruments per optimitzar l'assignació dels recursos en salut

La Llei d'Ordenació Sanitària de Catalunya ha estat un instrument summament flexible per articular fórmules per fer efectiu el dret de protecció a la salut i, en bona mesura, la configuració actual del funcionament del Servei Català de la Salut (SCS) com a asseguradora pública resulta congruent amb la seva regulació.

Precisament, aquesta excessiva flexibilitat que va permetre construir un model de provisió mixta de serveis molt heterogeni és la causa dels principals problemes succeïts en l'aplicació de noves normatives que, construïdes sense considerar el model que la LOSC establia, pel sector salut, han impactat directament en la governança i gestió dels centres i institucions i també amb la credibilitat en el SCS.

La gent es vol sentir segura en el seu espai de convivència i si això es pot aconseguir parcialment, i amb copagaments i limitacions, per les assegurances privades, ens hem de preguntar per què no es pot fer molt millor des d'una asseguradora pública, amb les mateixes condicions que les privades, però amb una gran diferència: entendre la salut com un valor social a preservar i no com una mercaderia.

L'assegurament públic en salut ha estat un instrument útil i pot ser-ho molt més si es crea un marc legal nou que blindi competències i responsabilitats tant en drets socials com en participació de les administracions públiques en l'economia social. I es podria fer el mateix amb la Dependència i Pensions.

El Govern i les institucions implicades en el sector salut han de saber explicar millor que els serveis sanitaris només poden créixer en eficiència i efectivitat si s'incrementa la productivitat dels centres de salut i dels professionals. I això no vol dir treballar més hores; la productivitat s'ha d'incrementar dotant els centres d'organitzacions flexibles i participatives, més àgils i menys pesades. I, sobretot, s'han d'incorporar els avenços tecnològics amb més celeritat als serveis i actuant amb més transparència. No se'n parla massa de productivitat dels serveis públics i els seus indicadors, i fer-ho tant per part de professionals, sindicats i gestors hauria de ser un qüestió d'ètica. Ser eficients en els serveis públics de salut és una obligació ètica per tots els que participen en la seva producció.

Conclusions i propostes

Teníem un bon servei sanitari, i l'Estat i la Generalitat hi dedicaven menys recursos que altres països de la OCDE. L'any 2009 i 2010 es van produir ajustos del sistema, i el SNSC no podia aguantar mes restriccions sense empitjorar la qualitat dels serveis. Les retallades lineals i indiscriminades produïdes a partir del 2011 no ha acabat amb el sistema per l'actitud dels professionals sanitaris dels centres de salut i hospitals. Hem volgut demostrar en aquest informe que les retallades en salut des de el 2011 tenen un base ideològica i no es justifiquen només per la crisi.

Els ciutadans més desafavorits són els més perjudicats per les retallades. Són aquells que necessitaven els serveis sanitaris com salaris socials, però actualment i donada la progressiva destrucció de la classe mitjana, les retallades ja impacten a més estrats de població. Per tal de recuperar els nivells perduts de qualitat del nostre SNSC, i amortir les desigualtats caldria:

- Tornar a les xifres d'inversió públiques en polítiques de salut existents amb anterioritat a la crisi, considerant la despesa social com una inversió social, i prioritant els àmbits que corregeixen les desigualtats: salut, educació, pensions i rendes mínimes.
- Impulsar una reforma legal que situï la salut pública fora dels àmbits de mercantilització dels serveis, impulsant una nova Llei de salut de Catalunya que blindi competències i valori socialment la salut com l'element de vida més important del país.
- Fer fàcil la reivindicació dels valors que cohesionin la societat. Molta gent ha perdut la confiança en la política i aquest és l'escenari més adient perquè el populisme agrani i els neoliberals que governen puguin consolidar els seus interessos, gràcies a la divisió de l'esquerra.
- Construir un nou consens polític i social per fer un diagnòstic i un tractament adequats per les polítiques socials i de salut, fent que els usuaris siguin els protagonistes del canvi. Hem d'evitar transmetre a les noves generacions la pobresa actual.
- Recuperar la vocació de servei públic dels professionals de la salut, que es incompatible amb la mercantilització parcial del seu temps.

La maternitat com a factor de desigualtat: els problemes de la conciliació de la vida personal, laboral i familiar

Maria Mas

1. La conciliació de la vida personal, laboral i familiar, un problema d'actualitat

El temps és un recurs universal i tothom en pot gaudir independentment del seu sexe, edat o condició social. Ara bé, la distribució que fem d'aquest temps no és homogènia, ans al contrari, ve condicionada no només per les experiències vitals de cadascú sinó també per característiques personals i variables socioeconòmiques.

El gènere és un dels factors més rellevants a l'hora d'explicar com les persones gestionen el temps: en efecte, dones i homes no distribueixen les hores del dia de la mateixa manera ni dediquen el mateix temps a activitats laborals, familiars o d'oci.

Aquestes diferències en la distribució del temps vénen fortament condicionades pels rols que tradicionalment s'han assignat en funció del gènere. Històricament, s'ha atorgat a les dones la màxima responsabilitat en la realització de les tasques domèstiques i de cura de persones dependents, mentre que als homes se'ls ha reservat el paper de principals sustentadors econòmics de les famílies. Aquest contracte social ha tingut inevitablement conseqüències en com homes i dones reparteixen les hores del dia i ha condicionat negativament l'accés i la permanència de les dones en el mercat laboral.

A nivell europeu, de fet, la conciliació de la vida laboral, personal i familiar ha entrat a l'agenda de la mà de les polítiques d'ocupació i la voluntat d'incrementar la participació de les dones en el mercat de treball europeu. Ja el 1997, la Cimera de Luxemburg, que llança una Estratègia Europea per a l'Ocupació, posa de manifest la necessitat de reforçar les polítiques d'igualtat d'oportunitats entre dones i homes i la importància de desenvolupar una política social favorable a la conciliació per tal de facilitar l'accés i la permanència de dones i homes al mercat laboral.¹

Més recentment, l'Estratègia Europa 2020 ha mantingut la preocupació per les baixes taxes d'ocupació de la Unió Europea i les ha relacionat amb les dificultats d'incorporació i manteniment de les dones en el mercat de treball.

L'interès per les polítiques de conciliació laboral, personal i familiar va més enllà, però, de la seva relació amb les taxes d'ocupació. I és que, en definitiva, el temps és un recurs essencial en la vida quotidiana de les persones i les ciutats i afecta no només el desenvolupament personal sinó també les dinàmiques col·lectives.

¹ Concretament, la Cimera de Luxemburg en la directiva 21 del 4t pilar esmenta que cal "Afavorir la incorporació i continuïtat de homes i dones al mercat laboral. En aquest sentit és essencial que es reparteixin equitativament les responsabilitats familiars. Per incrementar la igualtat d'oportunitats, els Estats membres i els interlocutors socials dissenyaran, aplicaran i promouran polítiques de recolzament a la cura de nens, nenes i altres persones a càrrec, que siguin assequibles, de fàcil accés i l'elevada qualitat, així com sistemes de permís parental o d'un altre tipus." (De Villota, 2003)

En aquest sentit, la gestió del temps ha esdevingut d'actualitat i recentment s'han endegat iniciatives que han posat sobre la taula la necessitat de replantejar diversos aspectes relacionats amb la conciliació de la vida personal, laboral i familiar. D'una banda, han sorgit iniciatives per tal de reformar els horaris per fer-los més racionals i més enfocats a la millora del benestar social.² D'altra banda, el repartiment dels permisos de maternitat i paternitat entre dones i homes ha entrat a debat i ha evidenciat les dificultats de les dones en accedir i mantenir-se en el mercat de treball, especialment en edats fèrtils³. Fins i tot algunes de les empreses més importants del planeta han creat polèmica a través de les seves propostes de congelar òvuls de treballadores per tal de retardar-ne la maternitat.⁴

Aquest tipus de propostes, des de les més sensates fins les més desafortunades, evidencien que la conciliació de la vida personal, laboral i familiar és un tema d'actualitat i que les desigualtats en la gestió del temps han deixat l'estricta esfera privada per convertir-se en un *issue* de l'agenda pública.

2. Els rols de gènere i la distribució del temps

Les polítiques de conciliació de la vida personal, laboral i familiar han estat ideades per a què dones i homes poguessin fer compatible el temps de treball amb els temps dedicats a altres esferes de la vida quotidiana. Malgrat aquesta premissa, les polítiques de conciliació no sempre han pres en consideració que a l'imaginari col·lectiu encara roman la idea que conciliar és una responsabilitat eminentment femenina. (Fund. Maria Aurèlia Capmany, 2007)

Les dones, efectivament, s'han anat incorporant paulatinament al mercat de treball i, cada vegada més, les economies familiars han de comptar amb les aportacions econòmiques tant de les dones com dels homes per subsistir. Aquest creixent paper de les dones en les economies domèstiques, però, no ha anat acompanyat d'una coresponsabilització, per part dels homes, en les tasques domèstiques i de cura.

En aquest sentit, tot i que les polítiques de conciliació impulsades fins l'actualitat han posat més facilitats per a què les dones s'incorporessin al mercat laboral, no han desterrat la creença que són elles les qui efectivament han de compaginar les tasques de cura i reproducció amb les tasques productives remunerades.

Encara que les dones s'hagin incorporat al mercat de treball, doncs, la idea que és ella la responsable de procurar i garantir el benestar familiar, especialment quan hi ha fills/es menors, segueix vigent. Així ho mostren les dades de l'estudi "Familia y Género" del CIS de l'any 2012⁵, on més de la meitat de les persones enquestades (50,4%) consideren que pot ser perjudicial per a un infant en edat

² "Ara és l'hora", Iniciativa per la reforma horària vol incidir en com s'organitzen els horaris i posar el debat del temps a l'agenda política. Més informació: www.reformahoraria.cat

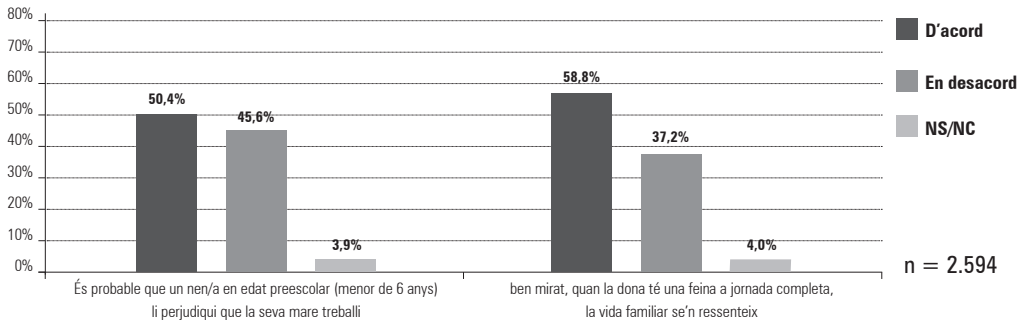
³ La Plataforma per Permisos Iguals i Intransferibles de Naixement i Adopció han generat debat sobre com és més convenient repartir els permisos de maternitat i paternitat entre dones i homes. Més informació: www.igualeseintransferibles.org

⁴ Els gegants tecnològics Facebook i Apple han anunciat que finançaran la congelació d'òvuls de les seves empleades. Més informació: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/sociedad/facebook-apple-financiaran-las-empleadas-que-congelan-ovulos-3606188>

⁵ Estudi 2942 del CIS "Familia y género II" (2012), dut a terme en el marc del *International Social Survey Programme* (ISSP) amb una mostra de 2.595 homes i dones de més de 18 anys residents a Espanya.

preescolar que la seva mare treballi. Així mateix, gairebé 6 de cada 10 persones (58,8%) creuen que quan una dona té una feina a jornada completa, la vida familiar se'n ressent.

Gràfic 1. Grau d'acord en les afirmacions referents al paper de les dones al mercat laboral i la vida familiar

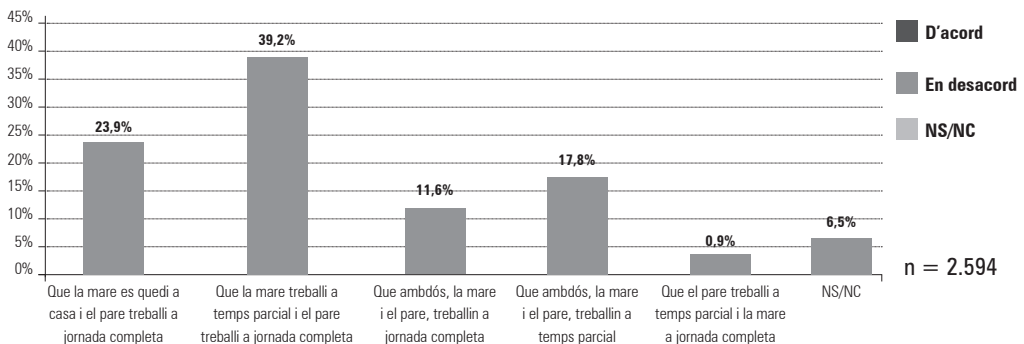

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'estudi "Familia y Género II" del CIS

A més a més, i tal com s'observa al gràfic 2, la percepció dels models d'organització familiar està marcada pels rols de gènere. Així, en el plantejament d'una família on hi ha infants menors de 6 anys, un 39,2% de les persones enquestades creuen que la situació ideal és aquella on la mare treballa a temps parcial i el pare a temps complet. Més destacable és encara que la segona opció més valorada i recolzada per gairebé un quart de les persones enquestades (23,9%) és que el pare sigui qui treballa a temps complet i la mare que es quedi a casa.

En tercer lloc, un 17,8% considera que la situació ideal és aquella en què pare i mare treballen a temps parcial i únicament un 11,6% creuen beneficiós que ambdós treballin a temps complet. Conseqüentment, les opcions on la mare és la principal sustentadora econòmica són residuals (un 0,9% consideren que és el pare qui hauria de treballar a temps parcial) o fins i tot inexistents (no es contempla l'opció on el pare es quedi a casa).

Gràfic 2. Quina és, segons la seva opinió, la millor manera d'organitzar la seva vida familiar i laboral?

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'estudi "Familia y Género II" del CIS

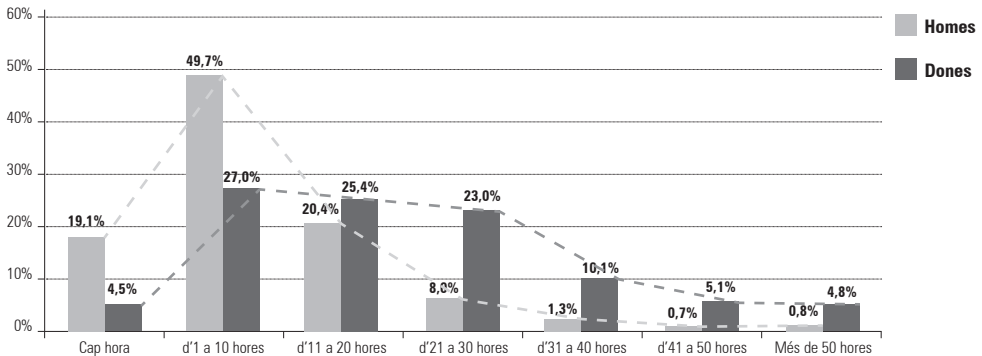
⁵ Estudi 2942 del CIS "Familia y género II" (2012), dut a terme en el marc del *International Social Survey Programme* (ISSP) amb una mostra de 2.595 homes i dones de més de 18 anys residents a Espanya.

Es pot afirmar, per tant, que el model d'home principal proveïdor d'ingressos i de dona mestressa de casa i cuidadora està, avui en dia, encara interioritzat. L'acceptació d'aquest contracte entre gèneres inevitablement té conseqüències en la gestió del temps en homes i dones i, de fet, són aquestes últimes qui majoritàriament acaben destinant més hores a les tasques domèstiques i de cura d'infants i persones dependents.

Segons el citat estudi del CIS, els homes destinen 9,53 hores setmanals de mitjana a les tasques domèstiques (sense tenir en compte la cura d'infants), mentre que les dones en destinen més del doble, 21,09.

Si s'observa més detalladament la distribució de les hores dedicades a les tasques de cura, es detecta que majoritàriament els homes dediquen menys de 10 hores setmanals a aquestes tasques: un 49,5% hi destinen entre 1 i 10 hores i un 19,1% no n'hi dediquen cap. Entre les dones, en canvi, el percentatge de les que no dediquen cap hora a les tasques de la llar és tan sols d'un 4,5%. Per contra, gairebé 7 de cada 10 dones (68,4%)⁶ hi destinen més de 10 hores setmanals. Entre els homes, aquesta proporció és de 3 de cada 10 (31'2%), menys de la meitat.

Hores dedicades setmanalment a les tasques domèstiques (sense tenir en compte cura d'infants ni activitats d'oci) (2012)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'estudi "Familia y Género II" del CIS

Així mateix, també es detecten diferències en relació a les hores dedicades a la cura de persones dependents. De mitjana, les dones destinen 16,56 hores a cuidar algun membre de la família, ja sigui un infant, una persona gran o una persona amb discapacitat. Els homes, en canvi, hi dediquen la meitat del temps, 8,44 hores de mitjana.

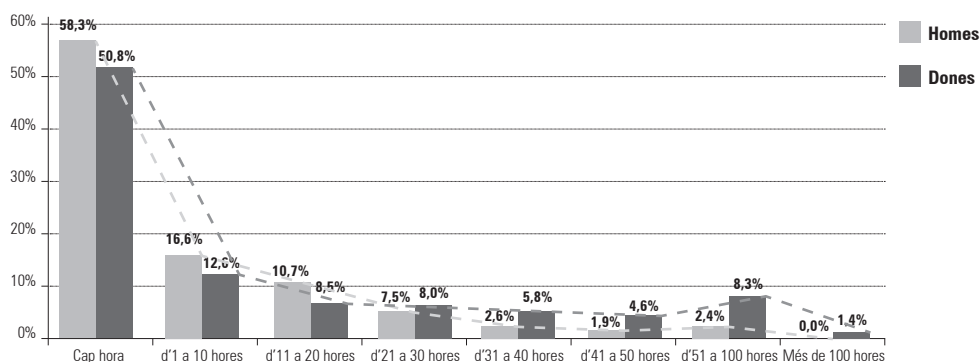
Tal com s'observa al gràfic, a més, els homes destaquen sistemàticament en aquelles categories de menys hores de dedicació (20 hores o menys), mentre que les dones destaquen en aquelles amb major implicació horària (més de 20 hores). Així, per exemple, només un 2,4% dels homes afirmen

⁶ El percentatge s'obté de sumar les categories "De 11 a 20 hores", "De 21 a 30 hores", "De 31 a 40 hores", "De 41 a 50 hores" i "Més de 50 hores".

dedicar de 51 a 100 hores setmanals a la cura de familiars, mentre que les dones ho afirmen en un 8,3% dels casos, gairebé quatre vegades més.

Val a dir que el fet d'incloure en aquesta variable tant a persones enquestades que tenen algú a càrrec com persones que no, provoca que més de la meitat d'homes i dones afirmen que no dediquen cap hora a tenir cura de cap membre de la família.

Hores dedicades setmanalment a la cura d'algun membre de la família (per exemple infants, persones grans o persones amb discapacitat). (2012)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'estudi "Familia y Género II" del CIS

3. Els efectes de la maternitat en el mercat de treball

Si la diferent assignació de rols de efectes en la distribució del temps de dones i homes, és d'esperar que també tinguin conseqüències en com unes i altres accedeixen i romanen al mercat de treball. Així, si preval la concepció que és l'home qui principalment sustenta la família i la dona qui ha de tenir cura de les criatures (i efectivament així ho fa), és lògic pensar que les dones es toparan amb majors dificultats en l'accés a l'ocupació, especialment quan són mares.

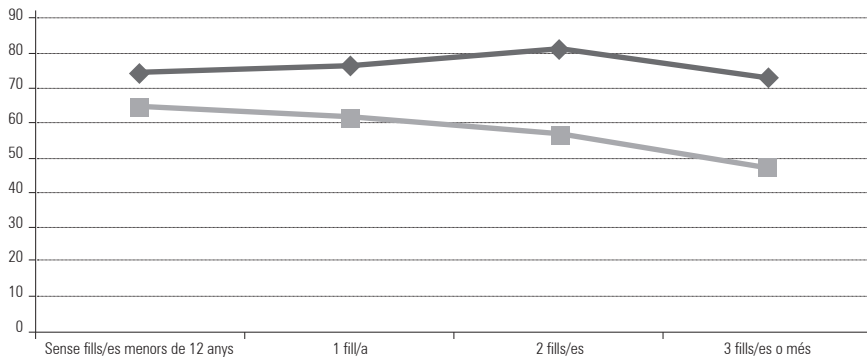
Si es prenen de referència les dades de l'EPA que relacionen les taxes d'ocupació amb la tinença de fills/es menors de 12 anys, s'observa com, efectivament, les taxes d'ocupació de les dones són sempre més baixes que les dels homes. El més rellevant és, però, destacar com l'ocupació femenina va descendent a mesura que les dones tenen criatures, al contrari del que succeeix entre els homes.

Les dones sense fills/es menors a càrrec presenten una taxa d'ocupació de 66,8%, només 7,8 punts percentuals per sota els homes. Entre les dones que tenen 1 fill/a, no obstant, la taxa d'ocupació descendeix fins el 61,8%, mentre que la dels homes augmenta fins el 78,1%. La distància entre les taxes d'ocupació femenina i masculina se situa, així, en 16,3 punts. En el cas de les persones que tenen més de 2 criatures, la diferència augmenta encara més i les dones arriben a tenir una taxa d'ocupació més de 20 punts percentuals (23) inferior a la dels homes. Aquesta distància augmenta lleugerament entre dones i homes amb 3 criatures o més, concretament se situa en 24,5 punts.

En resum, es pot afirmar que **si bé el fet de ser pare té efectes positius en l'accés a l'ocupació en el cas dels homes, les dones veuen penalitzada la seva maternitat amb una menor taxa d'ocupació**. Específicament, es calcula que la incidència de la tinença de fills/es entre les taxes d'ocupació masculines és d'11,9 punts percentuals positius (76,7% front a 64,8%), és a dir, els homes amb fills/es tenen una taxa d'ocupació 11,9 punts major que els homes sense criatures.

En el cas de les dones, en canvi, aquesta afectació és negativa i mentre les dones sense fills tenen una taxa d'ocupació del 68,5%, entre les que tenen fills aquesta és del 59%. La incidència és, doncs, de 9,5 punts percentuals negatius.

Taxa d'ocupació de les persones de 25 a 49 anys sense fill/es menors de 12 anys i amb fills/es menors de 12 anys. (2012) (%)

Font: elaboració pròpia a partir de INE, Mujeres y Hombres en España, basat en dades de l'Enquesta de Població Activa

4. Més enllà de les polítiques de conciliació

Per tal d'apuntar les causes d'aquesta diferent incidència de la tinença de fills o filles en les taxes d'ocupació per raó de gènere, caldria una anàlisi que hi incidís específicament. Ara bé, si prenem en consideració les idees de família tradicional que encara prevalen a la societat actual, les causes de l'afectació negativa de la maternitat en l'ocupació poden anar més enllà de les dificultats per compaginar horaris i situar-se en el terreny dels estereotips de gènere.

Així, la concepció que la societat (famílies, i també empreses) té dels rols familiars pot afectar en com es perceben dones i homes front al món laboral. Mentre es considera que els homes esdevenen més productius i compromesos amb la feina en ser pares (són els *breadwinners*, en el llenguatge anglosaxó), les dones es visualitzen com a menys productives en tenir criatures, ja que se n'han de fer càrrec.

I és precisament en aquest aspecte que les polítiques de conciliació de la vida personal, laboral i familiar no han fet èmfasi. En termes generals, les mesures de conciliació han anat destinades a facilitar que les dones poguessin compaginar la seva vida laboral amb la vida familiar, però no han actuat front a l'arrel de la desigualtat. Així, la conciliació ha procurat facilitar la compaginació de les

obligacions laborals i familiars, especialment entre les dones, però no ha desterrat la idea que són efectivament les dones qui assumeixen aquesta responsabilitat de cura.

No és d'estranyar, per tant, que després de més d'una dècada de polítiques de conciliació a nivell europeu no es pugui considerar que aquestes hagin assolit el principal objectiu pel qual van ser plantejades: una major participació de les dones en el mercat de treball (Torns, 2011). Les dones continuen essent les responsables de les tasques domèstiques i de cura i per tant, presenten més dificultats per conciliar la vida laboral i familiar així com per romandre al mercat laboral, especialment quan són mares.

Els estereotips de gènere, doncs, es constitueixen com un factor de desigualtat vers les dones, més específicament les mares, i dificulten no només la seva participació en el mercat laboral sinó també en d'altres esferes de la vida social i política.

Per tal de superar aquestes desigualtats, cal anar més enllà en les polítiques de conciliació i actuar front a l'arrel del problema. Cal superar la idea que la conciliació és un problema merament femení i plantejar que és un aspecte que afecta a l'organització de tota la societat. Si les polítiques de conciliació, doncs, no van acompanyades de mesures que vetllin per un canvi en els rols de gènere i una major coresponsabilitat en les tasques domèstiques i de cura, no seran efectives per garantir la presència de les dones al mercat laboral.

Val a dir, a més, que si bé les polítiques de conciliació van ésser plantejades inicialment com a mecanismes per a una major incorporació de les dones en el món laboral, aquestes poden plantejar-se de forma més ambiciosa. L'objectiu de les polítiques de conciliació, per tant, pot enfocar-se cap a la construcció una societat més igualitària que vetlli pel benestar de la seva ciutadania.

La concepció del temps, així, hauria d'abandonar l'estricta dicotomia entre àmbit familiar i àmbit de treball per caminar vers la idea d'una societat on aquests dos mons es plantegen conjuntament i es persegueix la maximització del benestar de la ciutadania on dones i homes puguin gaudir d'una vida plena en tots els nivells.

Bibliografia

- Fundació Maria Aurèlia Capmany (2007) *Conciliació i nous usos del temps*. Barcelona: Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya.
- Legarreta Iza, Matxalen (2010) *Tiempo y desigualdades de género. Distribución social y políticas del tiempo*. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer, Consejería para la Igualdad y el Bienestar Social, Junta de Andalucía. Disponible a: http://www.juntadeandalucia.es/export/drupal_cp/17_Mxdule_15.Tiempo_y_desigualdades.pdf
- Torns, Teresa. (2011). «Conciliación de la vida laboral y familiar o coresponsabilidad: ¿el mismo discurso?», *Observatori per a la igualtat UAB, RIDEG*, 1, pàg. 5–13.
- De Villota, Paloma «Políticas de cuidado de personas en la Unión Europea para facilitar la conciliación entre la vida laboral y familiar», *Aequalitas: Revista jurídica de igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres*, 12, pàg. 50-58.

- INE (2013) *Mujeres y hombres en España*. Disponible a http://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INEPublicacion_C&cid=1259924822888&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios%2FPYSLayout¶m1=PYSDetalleGratis
- Estudi *Familia y género* (2003). Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS)
- Estudi *Familia y género II* (2012) Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS)
- Comunicat COM(2010) 2020 final de la Comissió Europea. Europa 2020 Una estrategia para un crecimiento inteligente, sostenible e integrador. Disponible a:
http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/documents/pdf/20100303_1_es.pdf

El finançament del sistema públic de pensions

Bernardo Fernández

Introducció

Una de les qüestions de fons que més preocupa la ciutadania, en especial quan s'ha superat la frontera dels 50 anys, és el sistema públic de pensions. I és que les pensions, juntament amb la sanitat i l'educació són els tres pilars bàsics de l'Estat del benestar.

De fet, aquests tres eixos vertebradors són els signes d'identitat de l'esquerra en general i de la socialdemocràcia en particular.

Malgrat que Espanya es va incorporar més tard que la majoria de països europeus al procés de desenvolupament històric de l'estat social, ha portat a terme un gran esforç en els darrers 30 anys per guanyar el terreny perdut en l'àmbit de les polítiques socials.

De tota manera, convé deixar palès que aquest apropament es va produir molt més amb els governs socialistes que amb els governs del PP. Així, entre 2000 i 2004, per exemple, la protecció social a Espanya va créixer un 19,9%, però entre 2004 i 2009 es va incrementar un 37,2%.

En aquest context, el sistema espanyol de pensions, després de tres dècades de reformes i adaptacions permanents, ha anat elevat la seva capacitat de cobertura i ha arribat a donar aixopluc a més de 9 milions de pensionistes. Però amb l'arribada del Partit Popular i fent valer la seva majoria absoluta al Congrés dels Diputats, el Govern va posar en marxa una contrareforma que ha fet que el nostre sistema pateixi un dels canvis més transcendents duts a terme, en aquesta matèria, fins al moment, i, malauradament no per millorar la qualitat de vida dels seus beneficiaris.

La situació actual

En qualsevol cas, és una evidència que, d'un temps ençà, els sistemes públics de pensions gairebé de tot el món estan experimentant una evolució generalitzada, impulsada per grans entitats financeres i asseguradores amb el suport d'institucions com el FMI, l'OCDE i fins i tot la Unió Europea que té com a objectiu reduir les pensions públiques i donar més protagonisme als plans i fons de pensions privats.

El sistema per calcular les pensions és diferent a cada país i acostuma a ser el resultat de la seva història política, social i econòmica. Això porta a diferents solucions "tècniques" per calcular les pensions. Solucions que, per començar, tracten de satisfer criteris polítics i de justícia, a l'hora que busquen garantir la viabilitat econòmica i financera del sistema.

En conseqüència, és convenient dur a terme algunes reflexions sobre els criteris de justícia i sobre la viabilitat econòmica i financera de les pensions.

Segons diu el catedràtic d'Economia Aplicada de la UB, Josep González Calvet, en contra del que a priori pugui semblar, no existeixen gairebé criteris de justícia universalment acceptats ni inamovibles al llarg del temps, més enllà d'uns principis bàsics bastant genèrics. Amb el pas del temps els criteris van variant i es pot arribar a donar la circumstància que aquell sistema que originalment era just i equitatiu acabi essent en determinades situacions contradictori i, fins i tot, injust. No podem perdre de vista que sovint el debat sobre allò que és just o injust, no deixa de ser un debat sobre els interessos de diferents grups, de vegades contraposats, i és que els criteris de justícia social sovint acostumen a anar lligats a interessos de grup.

Si admetem com a raonables les reflexions anteriors, hauríem d'admetre que:

- No es pot fer un sistema que sigui completament equitatiu i que tingui una aprovació unànime.
- Els criteris de justícia són necessaris però, alhora, insuficients per dur a terme una reforma.

Així doncs, podem afirmar, sense cap mena de dubte, que qualsevol reforma dels sistemes de protecció social acaba perjudicant d'una o altra manera a algun col·lectiu, encara que beneficiï a moltes més persones.

Pel que fa a la viabilitat econòmica i financera, tampoc existeix unanimitat de criteris. Sovint es pensa que és una qüestió tècnica, i no és cert: és un tema indubtablement polític. De fet, l'únic punt d'acord és que els ingressos han de permetre cobrir despeses. Més enllà d'això, aspectes tan fonamentals com ara quin ha de ser el període de cotització, quins són el col·lectius que han de cotitzar o en quines condicions financeres han de complir aquest principi, acostumen a ser qüestions divergents en funció del cantó de la taula que els negociadors ocupin. Entrar en aquest debat vol dir entrar en principis de justícia i com afecta els interessos dels diferents col·lectius, és a dir, és entrar en temes eminentment polítics.

Les conclusions a extreure són les següents:

- Tota discussió sobre la viabilitat financera dels sistemes públics de pensions implicar discutir quins interessos han de prevaldre i quins criteris de justícia cal aplicar. No estem davant d'una discussió només tècnica, estem davant d'una qüestió sobretot política.
- D'altra banda, és quasi una obvietat dir que els problemes de viabilitat financera se solucionen amb decisions polítiques

De tota manera, és evident que un sistema públic de pensions ha d'anar dirigit a la pràctica totalitat de la població i, donat que ha de cobrir una necessitat general, la d'assegurança general, que no es pot aconseguir mitjançant sistemes privats, cal fer servir criteris de gestió i finançament típics d'un sistema d'assegurança públic i obligatori, aplicable al conjunt de la població. Malgrat això, al mateix temps, poden haver-hi necessitats molt específiques i a la vegada importants en funció del col·lectiu que es tracti. Per això el sistema haurà de tenir tot un ventall prou ampli de mecanismes per cobrir al màxim les diferències existents.

El criteri general que cal seguir és que tothom té els mateixos drets i obligacions generals. Malgrat aquest principi d'igualtat, cal tenir en compte que determinades situacions poden donar lloc a drets específics. Els conflictes d'interessos poden aparèixer quan es tracta de concretar quins són aquests drets, com s'adquireixen i com se satisfan els drets específics.

Evolució previsible

Que la població es redueix i envelleix és un fet que s'està donant en diferents indrets del món occidental, però ambdós fenòmens conjunts a Espanya succeeixen de forma més ràpida. Les projeccions demogràfiques fetes per l'INE l'any 2013 per les pròximes dècades, en aquest aspecte, són preocupants. La natalitat decau per primera vegada des de la Guerra Civil i està previst que hi haurà més defuncions que naixements. D'altra banda, l'esperança de vida dels catalans i del espanyols, que ja era des de fa temps de les més llargues del món, continuarà creixent. Tant és així que es calcula que el 2022 les dones tindran una esperança de vida de 87 anys, i els homes de 81,8. És a dir, 2,5 i 1,9 anys més d'esperança de vida que fins ara. El 2022 seran 9,7 milions de persones a Espanya les que tinguin més 64 anys, 1,5 milions més que ara.

Les conseqüències d'una evolució d'aquesta magnitud no es poden obviar. Encara que l'ampliació de la longevitat sigui una expressió de les millors condicions de vida de la població, és veritat que la reducció del número de persones en edat de treballar pot arribar a plantejar problemes de profunditat en el nostre sistema de protecció. Arribats a aquest punt, sembla lògic plantejar-se, com ja estan fent altres països, la necessitat de disposar de fluxos de treballadors que garanteixin les rentes necessàries i suficients. Encara que només sigui perquè les persones grans continuïn gaudint del mateix nivell de vida.

De tota manera, tots els indicadors econòmics ens diuen que l'economia espanyola serà incapaç de generar llocs de treball suficients com per a que les contribucions cobreixin les obligacions compromeses fins ara. Gairebé la totalitat de les previsions augura, en el millor dels casos, un ritme tebi de creixement econòmic en els proper anys. Fins i tot amb una clara recuperació de l'activitat, la creació de llocs de treball no serà suficient per absorbir la destrossa feta en els anys de crisi financera. Ja es dona per fet que una part de l'atur, a casa nostra, és estructural, pràcticament impossible d'eliminar encara que el PIB creixi molt per sobre del que està previst.

En qualsevol cas, convé aclarir que si hem arribat a aquesta situació és pel nostre model de desenvolupament, amb una economia de poc valor afegit i on els salaris cada vegada tenen menys pes en el conjunt de les rendes. De fet, aquests són algunes de les conseqüències de l'aplicació de les polítiques neoliberals aplicades pels governs seguint les directrius de la Unió Europea.

D'altra banda, les dades mencionades anteriorment serveixen perquè molts polítics, les institucions financeres, les asseguradores i fins i tot suposats líders d'opinió, habituals de tertúlies i fòrums de debat, pensin i diguin que el nostre sistema públic de pensions es troba amenaçat pel fort canvi demogràfic que està experimentant la nostra societat. La continuació de l'argumentació és òbvia: el fort creixement de la població acabarà per fer inviable el sistema.

Els defensors d'aquesta tesi parteixen del supòsit que en haver-hi més gent gran i menys joves, aquests últims no podran sostenir les pensions dels primers. O dit d'una altra manera: el número

de beneficiaris cada cop serà més gran que el número de cotitzants i arribarà un moment en què el sistema es col·lapsarà. És veritat que aquests raonaments tenen la seva lògica. A més, també s'argumenta que el número d'anys dels pensionistes també va en augment i continuarà augmentant, la qual cosa vol dir que la despesa pública que generen les pensions va en augment i això, alguns entenen que més d'hora que tard, serà sinònim d'una despesa insostenible.

Ara bé, arribats a aquest punt, cal preguntar-se: quina societat és aquesta que allò que hauria de ser una de les més grans conquestes de la humanitat, allargar la vida dels ciutadans, esdevingui un problema?

Malgrat l'aparent sensatesa d'aquests arguments, sobta que els experts no tinguin en compte determinats factors com, per exemple, l'augment de la productivitat. És clar que un treballador dins de 40 o 50 anys produirà molt més del que produeix ara. Com explica Miren Etxezarreta, doctora en Economia per la UAB, fa 40 anys el 18% de la població espanyola adulta treballava a l'agricultura. Avui només ho fa el 2%, però produeix molt més que fa 40 anys quan era el 18% de la població treballadora la que ho feia al camp. És a dir, un treballador agrícola d'avui, produeix més del que produïen 9 treballadors de fa 40 o 50 anys. És la conseqüència de l'augment de la productivitat, però aleshores a ningú se li va ocórrer dir o escriure que, donat que els treballadors estaven abandonant el camp, hi hauria menys producció d'aliments i la gent, a Espanya, acabaria morint de fam.

Quelcom de similar podríem dir sobre les pensions. Quin sentit té almar la població dient que dins de 40 anys no hi haurà treballadors suficients perquè les pensions siguin sostenibles? El mateix error es comet quan s'intenta almar la població dient que al 2007 les pensions significaven el 8% del PIB i dins de 40 anys la despesa equivaldrà al 15%. O, dit d'una altra manera, que una despesa d'aquestes característiques és insostenible per una societat com la nostra de recursos limitats. Ara bé, aquests alarmistes obliden dir que a Itàlia la despesa per pensions està sobre el 14% del PIB i el sistema no s'ha col·lapsat.

Tota l'argumentació exposada fins ara no vol dir, ni molt menys, que no ens haguem de preocupar pel futur de les pensions del nostre país i que tot està resolt, o que el temps ja ho resoldrà. Res més allunyat de la realitat. Cal estar molt atents a l'evolució de la situació i aplicar mesures correctores quan sigui necessari. Ara bé, s'ha de saber el que es fa i per què es fa, i això vol dir parlar, debatre, escoltar les raons d'altre, arribar a pactes, aconseguir el consens i després legislar. És a dir, tot el contrari del que va fer el Govern del Partit Popular abans d'aprovar la seva contrareforma de les pensions públiques l'any 2013.

La contrareforma

El sentit comú ens diu que, per ser legítimes, les reformes cal que estiguin basades en la justícia. Això vol dir que s'han de repartir les càrregues de forma equitativa entre joves i grans. La cosa es complica quan es constata que la mort no és democràtica: la gent amb rendes més altes viu més anys que aquells que tenen rendes més baixes. I això ocasiona grans desigualtats entre jubilats d'una mateixa generació, donat que els treballadors amb vides més curtes acaben finançant les pensions de les rendes més altes, és a dir, d'aquells que viuen més anys.

D'altra banda, el nostre sistema de pensions arrenca en la solidaritat i es basa en la redistribució, encara que els paràmetres que s'utilitzen per fer el càlcul de les quanties té a veure amb la vida laboral dels pensionistes.

Doncs bé, la reforma feta pel Govern de Mariano Rajoy no va tenir en compte ni aquests ni altres arguments, respon a plantejaments ideològics i la finalitat és clara: afeblir el caràcter públic del sistema i reduir la quantia de les pensions contributives per afavorir el camp d'acció dels fons privats de pensions.

Encara que la iniciativa correspon al Govern, en una qüestió tan sensible i important com aquesta, el més lògic és fer les reformes consensuant-les amb els interlocutors socials i les forces polítiques. L'experiència en l'àmbit de les reformes al nostre país del sistema de pensions és molt enriquidora. El diàleg social i el consens polític no han estat mai obstacles en el terreny de les transformacions, ans al contrari. De fet, el diàleg i el consens han estat de màxima utilitat durant quasi 20 anys per avançar en la consolidació del sistema. Cal no oblidar que el Pacte de Toledo ha estat l'instrument que ha permès aquest avanç.

Però el Govern del PP, de forma deliberada, va menysprear el diàleg social. Va retallar els instruments que tenia al seu abast per adaptar la jubilació anticipada; i fent cas, fil per randa, de les directrius dictades per la Comissió d'Experts creada ad hoc per a l'ocasió, va suprimir per llei la garantia legal que existia per mantenir el poder adquisitiu de les pensions. Amb aquesta maniobra, es reduïa la capacitat de compra dels pensionistes i, a la vegada, es reduïa l'import real de les pensions, intentant donar així resposta a les dificultats del sistema. Tant era que els problemes fossin conjunturals, de mig o llarg termini. La solució sempre és la mateixa: rebaixar la quantia de les pensions i no actualitzar-les d'acord amb l'evolució del cost de la vida.

Des de que la recessió es va mostrar amb tota la seva cruïa a l'estiu de 2011, la Seguretat Social ha perdut uns 1,300.000 milions d'afiliats, de 2010 a 2012 els dèficits van ser creixents (segons els experts de 2012 a 2014 el dèficit de la Seguretat Social superarà els 35 milions d'euros). L'atur va arribar al 27% i els salaris, font de la qual procedeixen les cotitzacions que ingressa la Seguretat Social, es devaluaven de forma constant i significativa. Aquestes dades, van ser la base de la coartada perfecta perquè el Govern del PP posés en marxa la reforma de les pensions de jubilació, amb l'objectiu de fer recaure tot el pes de la reforma en el poder adquisitiu dels pensionistes.

La separació de la Seguretat Social com quelcom diferent i separat de la resta dels serveis de l'Estat només pot ser admesa des de plantejaments netament neoliberal, però no pas des dels principis constitutius de l'Estat social. De fet, la protecció social no és quelcom aliè a l'Estat, ans al contrari, és una responsabilitat seva i que està en la seva essència.

L'executiu de Mariano Rajoy va calcular que amb la del sistema públic de pensions, la Seguretat Social acumularia un estalvi entre 2014 i 2022 d'uns 33 milions d'euros. Per assolir aquest objectiu es van preveure dues línies d'ajust en les despeses de les pensions. Es tractava, d'una banda, de canviar la fórmula d'actualització anual de les prestacions, fins aleshores lligada a l'IPC, per vincular-la als ingressos i despeses del sistema, fixant un terra pels anys de dèficit de 0,25% i un sostre pels que hi hagi superàvit (inflació més el 0,25%).

Per altra, es va crear un nou paràmetre anomenat factor de sostenibilitat que consisteix en una complicada fórmula matemàtica que barreja l'edat legal de jubilació, els anys cotitzats i el període de

càlcul que contemplaria l'esperança de vida des dels 67 anys. Tot això, ha de servir per calcular la quantia inicial de la pensió. Està previst que es comenci a utilitzar el 2019 i s'actualitzaria cada cinc anys. De tota manera, val a dir que l'aplicació del factor de sostenibilitat no és un ajust més, sinó una autèntica modificació del propi model de pensions públiques. Per això, entre d'altres raons, ens cal un canvi de govern que derogui aquesta contrareforma i faci una nova reforma amb el diàleg i el consens necessaris.

La retallada de despesa acumulada xifrada en quasi 33 milions d'euros es portaria a terme de forma creixent. La previsió feta per aquest any 2014 és només d'uns 810 milions d'euros (cal recordar aquí que el pressupost en pensions contributives per enguany és de 106.000 milions). La previsió per l'any vinent (2015) és que s'arribi a un estalvi per sobre dels 1,600 milions. Aquesta quantitat anirà pujant progressivament fins a 2020, en què està previst que l'estalvi generi uns 5.300 milions i a partir d'aquí les quantitat s'estabilitzin.

En qualsevol cas, aquests números es van fer preveient que la inflació dels proper 9 anys fos de l'1%. Però el pla d'estabilitat del Govern preveu per al 2014 una inflació de l'1,5% i de l'1,7% per al 2015. Si aquestes dades es confirmessin, la despesa futura seria més gran, només al 2014 quasi el doble.

De tota manera, està previst que gairebé la totalitat de l'estalvi es produirà amb l'aplicació del nou índex de revalorització. En conseqüència, caldrà esperar fins l'any 2030 perquè el nou paràmetre lligat a l'esperança de vida (factor de sostenibilitat) tingui impacte sobre la despesa del sistema, un 0,1% del PIB. Tot això posa de manifest que al llarg dels propers anys els pensionistes perdran poder adquisitiu, com a mínim fins a 2020.

De tota manera, convé aclarir que tot aquest ball de xifres es dona perquè s'està admetent com quelcom d'inqüestionable que les pensions s'han de finançar exclusivament mitjançant les cotitzacions socials, i enlloc està escrit. En realitat, però, haurien de ser tots els recursos de l'Estat els que haurien de fer front a la totalitat de les despeses. La separació entre Seguretat Social i Estat ha de ser només administrativa i comptable, però no econòmica i, molt menys, política.

Amb aquest panorama de fons, el que cal preguntar-se és: i ara, què? No ens podem resignar ni ens podem conformar amb aquesta situació de degradació de la qualitat de vida dels nostres jubilats. Encara que només sigui per interès i, fins i tot, per un cert egoisme, perquè demà o demà passat els jubilats serem nosaltres mateixos, i no és ni just ni lògic que després de tota una vida treballant i contribuint al desenvolupament del país se'ns relegui com a ciutadans de segona. Perquè això no succeeixi, cal preparar de la manera més detallada possible la fórmula per sortir d'aquest atzucac el dia que el PP deixi de governar.

En aquest context, és fonamental la incorporació, en igualtat de condicions, de la dona al mercat de treball. És cert que abans de la crisi ja s'havia començat a produir, però ni va ser suficient ni va ser sempre en les condicions més adequades.

A Noruega, la taxa d'ocupació femenina arriba al 68%, i a Suècia al 66,5%. A Espanya, en canvi, en el millor moment no vàrem passar del 62%, en dones de menys de 35 anys, i gairebé sempre en pitjors condicions laborals i amb uns salaris un 25% de mitjana inferiors que els dels homes.

Epíleg

En qualsevol cas, convé deixar clar, com sosté Gosta Esping-Andersen, acreditat especialista en l'Estat del benestar, que si el sistema de pensions depengués excessivament de les cotitzacions socials, acabaria tenint efectes secundaris indesitjables sobre la redistribució, l'equitat i els llocs de treball. Els plans de pensions privats no són dolents en si mateixos i poden ser útils per a una part de la població. Ara bé, de cap manera haurien d'entrar a "competir" amb els sistemes públics de pensions, ja que aquests, per la seva pròpia naturalesa, ha d'abastar la totalitat de la població i garantir una jubilació digna a tothom.

En aquest context, em sembla oportú fer referència a l'article 25 de la Declaració Universal de Drets Humans que fa una menció concreta a la gent gran, en relació al dret a un nivell de vida adequat i al benestar, dret que tot ésser humà té. Tanmateix, l'article 22 de la mateixa declaració estableix que "tota persona com a integrant de la societat té dret a la seguretat social".

Hom pensa que hem arribat a un punt en què, potser, cal replantejar-se si com a societat estem dedicant l'atenció a la vellesa que aquesta mereix. No ens hauria d'estranyar massa que, en una propera reforma del sistema de pensions sorgís la proposta de crear comptes de pensions individualitzats, és a dir, cada treballador faria les seves aportacions per a la jubilació a un compte que se li hauria assignat prèviament i a l'hora de jubilar-se, la seva jubilació es nodriria d'aquell compte. És obvi que amb aquest sistema desapareixerien tant el concepte de redistribució com el de solidaritat.

Davant de tanta incertesa, si alguna cosa cal protegir de possibles riscos són les pensions, encara que només sigui perquè és la merescuda recompensa a una feina feta i perquè és el reconeixement a un principi de solidaritat: el pensionista d'avui és el cotitzant que ahir feia les seves aportacions per fer possible la jubilació d'altres. A la vegada, tampoc es pot menystenir l'impacte que tenen les pensions en el terreny del consum. Per tant, a més de la seva inqüestionable importància social, cal posar de manifest la seva rellevància econòmica.

Si el que volem de debò és una transformació en profunditat del sistema, cal que les pensions tornin a ser reformades, però en aquesta ocasió pensant, com dèiem al principi, que el sistema públic de pensions és un dels pilars bàsics de l'Estat del benestar. De forma simultània, cal que els polítics prenguin consciència que una bona política de pensions comença amb els nadons.

L'agreujament de la desigualtat en l'accés al servei públic de justícia

Àlex Solà

Són diferents els elements que, al llarg del temps, han anat contribuint a fer més gran la desigualtat en l'accés a la justícia per raons de caire econòmic. En aquest article ens fixarem en quatre que, per diverses raons, en els darrers anys de crisi econòmica, s'han mostrat més agressius: la introducció de les taxes judicials, la limitació de l'univers de beneficiaris de la justícia gratuïta, les costes judicials i l'IVA.

S'ha escrit molt sobre l'efecte pervers de la introducció d'un sistema de taxes judicials que, si bé existeixen en alguns estats europeus, a l'Estat espanyol va ser confessadament dissenyat per "reduir la litigiositat" i l'accés als recursos. De fet, el cas espanyol ha merescut en l'àmbit europeu el rebuig de la Federació de Col·legis d'Advocats d'Europa (FBE) que agrupa a 800.000 advocats que, en el seu congrés anual a Frankfurt el 2013, va aprovar una resolució qualificant les taxes judicials espanyoles com a totalment desproporcionades, i va expressar el seu total rebuig a la normativa aprovada pel govern espanyol, que considera que suposa una clara limitació a l'accés a la justícia fent inviable la tutela judicial efectiva consagrada pels tractats internacionals subscrits per l'estat espanyol i per la seva pròpia constitució.

Ara es compleixen dos anys de la publicació al BOE de la Llei 10/2012 de taxes judicials, i són quasi unànimes les veus contràries de tots els operadors jurídics que n'exigeixen la "*immediata retirada de la Llei de taxes, per consagrar una justícia per rics i una altra per pobres, impedit l'accés a la justícia d'un gran nombre de ciutadans*", expressions contingudes a l'acord de la Comissió Permanent del Consell General de l'Advocacia Espanyola, celebrada al novembre de 2012, incorporació que les considera inconstitucionals de forma clara i evident, per violar el dret dels ciutadans a l'accés a la justícia i a obtenir la tutela judicial efectiva consagrada per la Constitució Espanyola com un dret fonamental dels que mereixen especial protecció. Actualment, hi ha en tràmit cinc recursos d'inconstitucionalitat, interposats per la Junta d'Andalusia, la Generalitat de Catalunya, el Grup Parlamentari Socialista, el Govern de Canàries i la Diputació General de l'Aragó, a banda de nombroses qüestions d'inconstitucionalitat plantejades per jutjats del social, de primera instància i àdhuc de la Sala del Contenciós Administratiu de l'Audiència Nacional.

Alguns jutges han passat, però, a "l'acció directa" en aquest assumpte, com afortunadament ho han fet en altres afers de rellevància social (com les execucions hipotecàries). Així, la Secció 1a de l'Audiència Provincial de Pontevedra va dictar el 29 de juliol de 2014, en el curs del recurs de queixa 338/14, una resolució eximint del pagament de la taxa com a condició d'accés al recurs, aplicant directament la doctrina del Tribunal Europeu de Drets Humans i del Tribunal Constitucional espanyol, en el sentit de que la introducció d'un règim de taxes no es contrària, por si sola, al dret fonamental a la tutela judicial efectiva, però sí que el vulnera quan la seva quantia resulta tan elevada que impedeix la pràctica l'exercici d'aquell dret fonamental o l'obstaculitza seriosament: *No obstante, la propia resolución admite la existencia de límites a esa facultad del legislador, límites*

que vienen determinados por el concepto de desproporción, ya que si se acreditase que la cuantía de las tasas es tan elevada que impide en la práctica el acceso a la jurisdicción o lo obstaculiza en un caso concreto en términos irrazonables, la consecuencia derivada sería la inconstitucionalidad por vulneración del art. 24 CE (FJ 8).

També el Tribunal Suprem, aquest cop amb caràcter més general, el 5 de juny de 2013, va adoptar un acord no jurisdiccional que va establir, en contra de la lletra de la Llei, la no exigència de taxes judicials als treballadors, als sindicats, als beneficiaris de la Seguretat Social, funcionaris o personal estatuari en els recursos de suplicació i cassació en l'Ordre Social.

La Llei ha construït una barrera injusta i molts cops infranquejable i es desconeix el destí del que s'ha recaptat (512 milions d'euros fins a juliol de 2014), però sí que s'ha constatat que no s'ha destinat, com es va comprometre l'anterior ministre de Justícia, Alberto Ruiz-Gallardón, a millorar l'assistència jurídica gratuïta.

La reforma i rebaixa cosmètica de les taxes de febrer de 2013, que no va modificar la quantia fixa de les taxes (fins als 1.200 euros), i que va mantenir la inclusió de les persones físiques en aquest tribut sense introduir la variabilitat de la taxa en funció de la capacitat econòmica real del ciutadans, que han d'afrontar sense possibilitat d'ajornament ni fraccionament i com a requisit ineludible per accedir al recurs d'apel·lació civil quantitats de fins a 2.800 euros, o fins a 3.200 euros per un de cassació davant el Tribunal Suprem, va rebre el rebuig de la *Plataforma Justicia per Tothom*, impulsada per l'advocacia i a la que participen el Consell de Consumidors i Usuaris, els sindicats CCOO, UGT, CSI-F, USO y STAJ, associacions de jutges, fiscals i secretaris judicials i, segons una enquesta de Metroscopia, difosa pel CGAE, la majoria dels ciutadans (83% dels espanyols) considera que no es justifica el pagament previ d'una taxa per utilitzar el servei de la justícia, i un percentatge similar (79%) creu, a més, que els imports establerts són excessius.

El govern socialista francès, el gener d'aquest any 2014, va eliminar la taxa judicial de 35 euros que es cobrava a les persones físiques i que va introduir la llei de finances de 29 de juliol de 2011. La ministra francesa de justícia, Christiane Taubira, va reconèixer que les taxes judicials havien suposat una penalització a les persones més vulnerables i una restricció al seu accés a la justícia.

Si bé és cert que la Llei 10/2012 de taxes judicials contempla una exempció subjectiva de la taxa a les persones a les que es reconegui el dret a l'assistència jurídica gratuïta, també cal esmentar que, des de la publicació del Reial Decret Llei núm. 3/2004, de 25 de juny, que va substituir com a mòdul de referència per accedir a ser beneficiari d'aquell dret el doble del salari mínim interprofessional pel doble d'un invent nou, l'IPREM (indicador públic de renda d'efectes múltiples), que s'ha anat distanciant a la baixa de forma contínua i inexorable, intentant i, malauradament aconseguint en gran mesura, excloure als sindicats de la lluita per la defensa del manteniment del lliandir d'accés a moltes ajudes públiques, de forma que amb certa pau social, porta congelat 4 anys. Per tant, enlloc d'ampliar-se com seria desitjable, es va reduint de forma contínua l'univers de persones creditors del sistema de cobertura a que obliga l'article 6 del Conveni Europeu de Drets Humans, de tal manera que sembla que es vulgui recuperar l'antiga denominació de "benefici de pobresa". Les taxes judicials introduïdes han vingut a sumar-se, a més, a altres elements endèmicament perniciosos del nostre sistema de justícia i que, cal dir-ho, han estat i són factors de desigualtat en l'accés al servei públic justícia: les costes judicials i l'IVA.

El criteri del venciment objectiu que conté l'article 394 de la Llei d'Enjudiciament Civil (equivalent a la tradicional regla del futbolí de qui perd paga tota la partida) s'ha anat estenent des de la jurisdicció civil de primera instància a altres instàncies i jurisdiccions. Aquest principi que parteix d'una concepció liberal de la justícia d'indemnitzar a qui guanya de les despeses que li ha ocasionat el procés, que la vista de que tenia raó li era innecessari, clarament incompatible amb la visió de servei públic integral de la justícia, i priva de la necessària valoració del cas al jutge, que ara ha de tractar per igual al litigant temerari que aquell altre que es veu abocat a un procediment judicial, a aquell que fa trampes a aquell que l'afronta d'acord amb les regles de la bona fe.

Si afegim al criteri del venciment objectiu, unes regles de fixació de la quantia dels procediments que eleven molt les xifres que haurien de servir inicialment només per determinar el tipus de procediment, els desmesuradíssims criteris orientadors que els col·legis d'advocats apliquen als dictàmens que els demanen el jutges sobre la quantia dels honoraris del advocats a efectes de costes (els altres van quedar prohibits per les normatives liberalitzadores arribades des d'Europa), que fan que se li pugui cobrar a la part contrària vençuda uns honoraris molt més alts del que els advocats pactem amb els nostres clients, desvirtuant així la funció indemnitzadora per la parts que ha de tenir la institució de la condemna en costes.

En aquesta línia de l'anàlisi dels factors de desigualtat econòmica en l'accés a la justícia, sovint oblidem l'impacte creixent de l'IVA, que s'aplica al tipus general tant als serveis que els advocats prestem amb independència de que siguin d'assessorament d'un negoci immobiliari o borsari especulatiu o defensant un dret fonamental davant un jutjat. Si bé quan va entrar en vigor l'IVA a l'estat espanyol, l'any 1986, els serveis judicials dels advocats tributaven al tipus reduït (6%) i els extrajudicials al general (12%), aviat es van unificar tots al general, en la línia de distanciament dels altres serveis públics com l'educació i la sanitat que sempre han estat exempts d'IVA.

Actualment, l'IVA al tipus general al 21% representa que el cost del procediment per un consumidor és una cinquena part més car que per l'empresa o professional amb el que té un litigi, pel fet de que l'empresa o el professional són subjectes d'IVA i poden repercutir l'IVA. La mateixa desproporció de costos existeix entre un banc i ciutadà al que executa, vulnerant així el dret a un judici equitatiu en la seva vessant del dret a la igualtat d'armes, segon reiterada jurisprudència del Tribunal Europeu de Drets Humans.

Sobre aquesta qüestió s'ha fixat el Tribunal Constitucional belga en la seva recent sentència de 13 de novembre de 2014, en què resolen recursos de diversos operadors jurídics, entre ells sindicats de jutges i advocats, contra la Llei belga de 30 de juliol de 2013 que acabava amb la tradicional exempció total de l'IVA dels serveis del advocats belgues per la incorporació al dret belga de la directiva d'harmonització fiscal 2006/112/CE, que no obligava al govern belga a aquesta decisió però que ha pres de manera confessa en el debat parlamentari per raons pressupostàries.

La Sentència 165/2014 de 13 de novembre, la Cort Constitucional belga, que per cert publica les seves sentències per imperatiu legal en totes les llengües oficials de l'estat, ha decidit formular qüestió prejudicial davant la Cort de Justícia de la Unió Europea en els termes següents:

la Cort, abans de pronunciar-se sobre el fons, planteja al Tribunal de Justícia de la Unió Europea les següents preguntes:

1. a) *Sotmetre la prestació dels serveis efectuats pels advocats a l'IVA, sense tenir en compte, a la vista del dret a un advocat i el principi d'igualtat d'armes, el fet que el litigant que no té dret a l'assistència jurídica gratuïta sigui o no subjecte d'IVA, la Directiva 2006/112 / CE de 28 de novembre de 2006, relativa al sistema comú de l'impost sobre el valor afegit, és compatible amb l'article 47 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, en relació a l'article 14 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i amb l'article 6 del Conveni Europeu de Drets Humans, en la part que de que reconeix a tothom el dret a un judici equitatiu, la possibilitat de fer-se aconsellar, defensar i representar i el dret a la justícia gratuïta per a aquells que no tenen prou recursos en tant que sigui necessària l'ajuda per garantir la l'accés efectiu a la justícia?*

b) *Per les mateixes raons, la Directiva 2006/112 / CE de 28 de novembre de 2006, és compatible amb l'article 9, apartats 4 i 5 del Conveni sobre l'accés a la informació, la participació del públic en la presa de decisions i l'accés a la justícia en matèria de medi ambient, signat a Aarhus el 25 de juny de 1998, en tant que aquestes disposicions preveuen un dret d'accés a la justícia sense que el cost d'aquests procediments pugui ser prohibitiu i amb "l'establiment de mecanismes d'assistència apropiats per eliminar o reduir els obstacles financers o d'altre tipus que impedeixen l'accés a la justícia"?*

c) *Els serveis prestats pels advocats com a part d'un pla nacional d'assistència jurídica poden ser inclosos en els serveis coberts per l'article 132, paràgraf 1 g), de la Directiva 2006/112 / CE supra, que estan estretament relacionats amb l'assistència i la seguretat social, o poden estar exemptes en virtut d'una altra disposició de la Directiva? Si la resposta a aquesta pregunta és negativa, la Directiva 2006/112 / CE, interpretada com que no és possible eximir de l'IVA la prestació de serveis pels advocats en benefici de les persones que reben assistència jurídica en el context d'un pla nacional d'assistència jurídica, és compatible amb l'article 47 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, en relació amb l'article 14 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i l'article 6 del Conveni Europeu de Drets Humans?*

2. *Si la resposta a les preguntes esmentades en el punt 1 és negativa, l'article 98 de la Directiva 2006/112 / CE, en el que no preveu la possibilitat d'aplicar un tipus reduït d'IVA per als serveis efectuats pels advocats, si és necessari, en funció de si el litigant que no tingui l'assistència jurídica gratuïta és o no subjecte d'IVA, és compatible amb l'article l'article 47 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, en relació a l'article 14 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i amb l'article 6 del Conveni Europeu de Drets Humans, en la part que de que reconeix a tothom el dret a un judici equitatiu, la possibilitat de fer-se aconsellar, defensar i representar i el dret a la justícia gratuïta per a aquells que no tenen prou recursos en tant que sigui necessària l'ajuda per garantir la l'accés efectiu a la justícia?*

3. *Si la resposta a les qüestions esmentades en el paràgraf 1 és negativa, l'article 132 de la Directiva 2006/112 / CE és compatible amb el principi d'igualtat i no discriminació consagrat en els articles 20 i 21 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea i l'article 9 del Tractat de la Unió Europea, en relació amb l'article 47 de la Carta, atès que no preveu, entre les activitats d'interès general, l'exempció de l'IVA per als serveis d'advocats, mentre que altres serveis estan exemptes com a activitats d'interès general, com els serveis prestats pels serveis públics postals, serveis mèdics individuals o fins i tot serveis relacionats amb l'educació, l'esport i la cultura, i en tant que aquesta diferència de tracte entre els serveis i prestacions dels advocats i aquells exemptes per l'article 132 de la Directiva planteja dubtes*

suficients, atès que les prestacions dels advocats contribueixen al respecte de certs drets fonamentals?

4. a) Si la resposta és negativa a les qüestions plantejades en els punts 1 i 3, l'article 371 de la Directiva 2006/112 / CE es pot interpretar de conformitat amb l'article 47 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, que autoritza un estat membre de la UE per mantenir parcialment l'exempció per als serveis dels advocats quan es presten aquests serveis per a les persones que no estan subjectes a l'IVA?

b) L'article 371 de la Directiva 2006/112 / CE també es pot interpretar de conformitat amb l'article 47 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, que autoritza un estat membre de la UE per mantenir exempció parcial dels serveis d'advocat quan es presten aquests serveis per a les persones que reben assistència jurídica com a part d'un pla nacional d'assistència jurídica gratuïta?

Desitgem sort als nostres companys belgues i que la Cort de Justícia de la Unió Europea resolgui al seu favor aquesta qüestió respecte de l'impacte de l'IVA com factor de desigualtat, resolució de la que, amb sort ens n'aprofitarem també aquí, al sud dels Pirineus, on aquest servei està seguint en paral·lel però des de lluny el procés de desmuntatge d'aquells altres serveis públics que, en els països avançats del que voldríem que fos el nostre entorn han estat els pilars bàsics de l'estat del benestar.

Notes Finals

Eva Granados

Secretària general del Grup parlamentari socialista i secretària d'Ocupació i Polítiques Socials del PSC

Pistes sobre les conseqüències del creixement de la desigualtat

Al primer informe social de la Fundació Rafael Campalans es va mesurar el creixement de la desigualtat al nostre país en els anys de la crisi. Molts altres estudis, i de procedència molt diversa, ens alerten de com les dades macroeconòmiques negatives tenien i tenen avui conseqüències més punyents per a les famílies amb rendes més baixes i com la classe social més benestant ha gaudit de creixements més alts que la mitjana. A tots els informes que se citen al llarg dels capítols del present informe també es destaca com la situació de pobresa i exclusió social afecta a més persones que romanen en la situació de pobresa durant més temps i amb una afectació molt més intensa i més dura.

I és també ja una evidència compartida per cada cop més publicacions i estudis amb línies editorials molt diferents que, a més de profundament injusta, la creixent desigualtat és molt ineficient per al conjunt de la societat, exposant-hi les conseqüències sobre el creixement econòmic de l'augment de les desigualtats socials. Més enllà de la ideologia que hi ha darrera de cadascun d'aquests estudis i articles, hem de concloure que **la lluita contra les desigualtats és un tret dels bons governs, siguin del color que siguin.**

El debat està ara en les conseqüències que aquest augment ràpid i intens de la desigualtat tindrà en els propers anys, com evitar la seva intensitat i risc de cronicitat de l'exclusió social per a un percentatge important de la població i com el canvi de tendència d'alguns indicadors macroeconòmics ens pot fer perdre de l'agenda econòmica –si ha arribat a entrar realment més enllà del debat conseqüent a la presentació d'informes amb evidències – la importància de tenir la disminució de les desigualtats com a element transversal en les estratègies de sortida de la crisi i de confecció del nou patró de creixement i de redistribució.

Enguany, amb l'*Informe social 2014* visualitzem més clarament la vinculació entre les desigualtats i les dimensions de l'exclusió social. El capítol introductor de l'informe quantifica i descriu l'estat de l'exclusió social al nostre país: una situació de ruptura i dualització que podem qualificar d'emergència social ja que a l'any 2013, 1.779.200 persones a Catalunya es trobaven en risc de pobresa o exclusió social (AROPE), és a dir, el 24,3% de la població.

Aquestes notes finals de l'informe volen posar a sobre de la taula alguns interrogants sobre la vigència dels fonaments del contracte social. Perquè si ens falla la cohesió social, com ho està fent, es trenca l'acord que ens han portat fins aquí. L'augment de les desigualtats i l'exclusió posa en qüestió aquest contracte social que fonamenta la nostra societat, perquè un país que és incapaç d'oferir treball a dos de cada deu treballadors i treballadores, i dels que treballen alguns no aconsegueixen sortir de la pobresa, ha rebesat les clàusules de l'acord originari. L'estat social

de dret perdura si les institucions vetllen per l'interès general, si es tenen uns sistemes sanitari, educatiu i de protecció social robustos. És, per a nosaltres, la lògica col·lectiva, la de la ciutadania, una societat no relligada per una identitat – com de manera insistent apareix al debat sociopolític de la Catalunya dels darrers anys –sinó que es vincula a partir del compromís de construir com a col·lectiu el benestar dels seus membres.

La fractura social que patim ens evidencia que no estem sent capaços d'afrontar les dificultats i que dubtem de poder fer front als riscos individuals i col·lectius en tant que estan en qüestió els serveis públics més essencials i la redistribució de la riquesa que generem. És aquesta la preocupació central i, a partir d'ella, l'observem en les seves diferents expressions, analitzem conseqüències i els diferents autors tracten d'albirar propostes d'acció.

Les conseqüències aquí i ara

Fem ara una passejada ràpida per la gestió de les polítiques socials dels governs durant la crisi per veure com es van minant les bases del contracte social. Tenim present que la crisi va arribar el 2008 i, des d'aleshores, algunes partides socials van patir retallades. Però és a partir del 2011 a Catalunya i el 2012 al conjunt d'Espanya, amb l'arribada de governs de dretes, quan els serveis públics s'erosionen molt més enllà de la retallada pressupostària. La insuficiència de recursos en les arques públiques aquests darrers anys és una realitat tan inqüestionable com ho és l'estratègia de canvi d'orientació d'aquests quatre anys per tal de fer un canvi de model en l'Estat del Benestar amb un alt contingut ideològic.

Convé recordar quin era el relat polític, insensible socialment i que minava les bases del contracte social, de la dreta en la seva arribada al govern: el "govern dels millors" que feia retallades exemplars per "treure greix" al sector públic i deixava anar llast de l'excés d'impostos del govern d'esquerres. La imatge més clara és aquell exercici pressupostari en què s'eliminava l'impost de successions a les famílies més riques del nostre país, al mateix temps que es tancaven plantes d'hospital. Els governs ens van explicar que calia aprimar l'administració pública perquè estava sobredimensionada, ens van repetir fins a la sacietat que vàrem gastar massa i que sobraven empleats públics.

Sens dubte, s'ha produït un atac directe al model sanitari, primer modificant la llei espanyola de cobertura universal, passant de la concepció ciutadana de la salut a l'accés a través de l'assegurament. A Catalunya s'han eliminat 1.250 llits d'hospital estructurals com són els de l'ICS Bellvitge, Can Ruti, Vall D'Hebron, etcètera. També s'han anat desviant de forma poc transparent recursos públics a entitats amb ànim de lucre. Les conseqüències són evidents: ara tenim llistes d'espera sanitàries més llargues, en què el temps d'espera mitjà dels 14 procediments quirúrgics garantits s'ha incrementat un 40%. Aquests canvis i el model de gestió ha contribuït de forma clara a un intent de desprestigi i desmantellament de la sanitat pública en favor de la privada, erosionant la confiança de la ciutadania, trencant consensos bàsics que s'havien mantingut durant dècades. Un consens, el de la sanitat catalana, que un Govern amb clares intencions ha dinamitat, com apunta Josep Maria Sabaté al capítol dedicat a les desigualtats en salut.

D'altra banda, si fem una ullada a les polítiques educatives, el Govern s'ha despreocupat de tot el que passa fora de l'aula, tractant de debilitar les entitats que conformen la comunitat educativa i

oblidant l'escola inclusiva en termes globals. La cobertura de les beques menjador ha baixat 10 punts els darrers anys i la partida d'escoles bressol ha desaparegut del pressupost de la Generalitat, trencant una acord existent entre famílies, govern i municipis. A més, en quatre anys ha eliminat la sisena hora i compactat jornada a l'escola pública tornant a fer diferències amb conseqüències acadèmiques i socials pels infants i joves de les escoles públiques i concertades, augmentant les desigualtats entre uns alumnes i altres. El mateix passa en l'educació superior, com evidencien els capítols del João França i el Jordi Mir: augment indiscriminat de les taxes universitàries (que n'impedeixen la igualtat en l'accés), i la precarietat del professorat i personal investigador.

En polítiques socials, en quatre anys hem perdut una dècada en despesa social. La renda mínima va deixar de ser un instrument de garantia de rendes i, des de la retallada del 2011, encara esperem la reforma. Avui som els tercers per la cua de tota Espanya pel que fa a la quantia de la Renda Mínima d'Inserció (RMI) en relació a la renda per càpita, i tenim 11 comunitats autònomes amb més taxa de cobertura que Catalunya. Una dada: 27.000 expedients vigents quan tenim 34.000 llars amb infants i dependents sense ingressos. Pobresa infantil, pobresa energètica i exclusió residencial són tres realitats cada cop més freqüents a casa nostra, i per això hem volgut que quedessin reflectides en l'informe.

Podríem continuar fent repàs i, tot i tenir molt present la manca de recursos públics per part de la Generalitat, veure que la gestió dels serveis públics no ha estat ni és en cap cas asèptica. Les retallades empeteixen i debiliten el nostre sistema de protecció social i la qualitat dels nostres serveis públics. Caldrà més recursos públics i també reformes per garantir la seva prestació amb qualitat en el futur. Però pensem un moment en els canvis que s'han fet i a quins objectius responen. Creiem que no són casualitat els canvis estructurals que s'han anat produint i que, sigui quin sigui el servei o política pública en què ens fixem, responen a quatre criteris: infrafinançament, qüestionament o eliminació de drets de ciutadania, manca de transparència en la gestió, i eliminació del pes i autoritat/direcció pública. Aquests objectius amb actuacions, ara ja sí, perllongades en el temps per més de cinc exercicis pressupostaris, ens mostren algunes conseqüències negatives per al conjunt de la població. Algunes d'elles directes per a la qualitat de vida de les persones, com són la manca de cobertura, les iniquitats en l'accés, i altres que minen la legitimitat del sistema, com són la desconfiança i pèrdua de credibilitat en els serveis públics.

Urgències de reflexió i acció contra les desigualtats socials

Creixement i creació d'ocupació, així com el reforçament de l'estat del benestar, són dos objectius clau per a un futur en què sigui possible reprendre l'equilibri social i la millora de les condicions de vida de les persones. No sembla que anem per aquí: en aquests moments tot apunta a que entrem en una fase de baix creixement econòmic combinat amb precarietat laboral, salaris que no garanteixen la inclusió social i amb activitats que no aporten molt valor afegit al model de creixement. Aquest model ens pot treure de la crisi en termes macroeconòmics, però és evident que es mantindran o continuaran augmentant les desigualtats i es cronificarà l'exclusió social, perpetuant així la crisi social.

El creixement no pot ser de qualsevol manera i a qualsevol preu; cal posar-li adjectius des de la socialdemocràcia. Les polítiques econòmiques i les socials són les dues cares de la mateixa moneda i, per tant, han de ser coherents entre elles en principis i valors. Quan la quantitat i la

qualitat del treball no està assegurada per la ciutadania, la resposta que necessitem passa per les activitats econòmiques que permetin créixer, alhora que garantim unes condicions laborals pels que treballen i uns ingressos mínims per aquelles persones per a les quals no hi haurà una oferta de feina. A més, el creixement ha de ser respectuós amb el medi ambient i amb les persones que encara no han nascut. La solidaritat intergeneracional que va inspirar els sistemes de repartiment a les pensions ha d'estar present pels mateixos motius en la definició de les bases del creixement econòmic.

Les reformes que cal fer en els serveis i prestacions públiques s'han de fer des del clar lideratge públic per tal de garantir l'interès general. Les col·laboracions público-privades només tenen sentit si aporten valor públic a la prestació del servei i es fan des d'una lògica d'eficiència en l'ús dels recursos públics. Quan parlem de reformes hem d'explicar que cal fer-les per blindar el valor dels drets de la ciutadania que avui estan qüestionats, si no eliminats. Un model de serveis públics inclueix, que no faci fora a les classes mitjanes, un sistema en què tothom aporta segons el que té, hereta i guanya.

És urgent posar en pràctica una **Agenda contra la Desigualtat social** com a punta de llança de l'actuació pública. Una desigualtat social que es mostra amb tota cruïra al nostre mercat laboral, al debilitament dels serveis públics i la incertesa de centenars de milers de famílies catalanes. No es tracta només d'eliminar la pobresa severa que s'estén a la nostra societat, sinó de tenir la lluita contra les desigualtats com a eix transversal de l'actuació dels nostres governs. Una Agenda contra la Desigualtat que haurà de tenir línies d'acció contra les desigualtats econòmiques, per reequilibrar les relacions laborals i per avançar en la igualtat d'oportunitat, especialment en els serveis i prestacions públiques.

El diàleg i consens entre entitats socials, sindicats de treballadors, partits polítics i l'acadèmia sobre les mesures més urgents i les més importants per abordar des dels governs, des del diàleg social i des de la negociació col·lectiva, han de ser les bases de les mesures i reformes que necessitem per reduir les desigualtats. Molt s'ha escrit i coincidim sobre la reforma fiscal i la reforma laboral que convé a treballadors, empreses i sector públic. També considerem que l'establiment d'un sistema de garantia d'ingressos i un pacte per la infància que eradiqui la pobresa severa entre els menors haurien d'estar a dalt de tot de la llista de deures. Ara no ho està.

En un moment en què la ciutadania més necessita la política per garantir drets col·lectius i individuals, hem de ser capaços de reivindicar, amb orgull i força, el concepte d'inversió social, i fer una aposta clara per una societat més inclusiva, més cohesionada, més justa, tot desenvolupant instruments que donin resposta a les situacions d'exclusió que limiten llibertats i drets de les persones, desigualtats que van més enllà de la dimensió econòmica, com hem vist en els diferents capítols d'aquest informe. Hem de ser capaços, en definitiva, de restablir un estat del benestar renovat, que torni a ser l'instrument més potent per a la garantia dels drets de la ciutadania i per a la promoció de la igualtat d'oportunitats. És imprescindible.